

על מה חלמנו

אגדת הדסים

גדעון אריאל ואורי מילשטיין

לגיבור ילדותי, דני דסה, יוצר ריקודי-עם, מורה לספורט, מדריך וחבר בהדסים. דני לימד אותי לאחוז דיסקוס, וחיזק בי את האמונה, בהיותי ילד, שאוכל לייצג את ישראל בשתי אולימפיאדות. בשל יכולתי לזרוק דיסקוס זכיתי במלגה ללימודים בארצות-הברית, והאפשרויות הבלתי-מוגבלות נפתחו בפני. ניצלתי אותן עד תום.

ליריב אורן ז"ל, שאימן אותי כאתלט צעיר, עודד אותי להתגבר על ביישנותי הטבעית, והעניק לי את השי היקר מכול: ביטחון עצמי ותקווה.

לאן פני, שבלעדך לא הייתי מצליח להעפיל לראש ההר. אחרי שלושים וחמש שנים של דיאלוג יצירתי נשאתי אותה לאישה, וזה שנתיים היא, לאושרי, אן אריאל.

גדעון אריאל, אפריל 2006
קוטו דה קזה, קליפורניה

צוות סיעור מוחות

אל"מ (מיל') אלכס אורלי
עו"ד אסא אליאב
ד"ר פרטיבה אסטווד
ד"ר מיכאל ברונשטיין
מר הילל גרנות
מר גדעון לביא
פרופ' מיכה ספירא
מר משה פרומין
עו"ד נחום פינברג
ד"ר אביגדור שחן

שותפת ליצירה ולכתיבה: יהודית אוריה
עורכים: שולמית לבנת ואביתר בן-צדף
עריכת ליטוש והתקנה: תנחום ולאה (פרישברג) אבגר
ציור העטיפה: ג'ורג' ר. לנץ
עיצוב העטיפה: בזיל יוסף
עריכה גראפית: ארית יקיר
הבאה לבית הדפוס: אורי סלומון

גדעון אריאל ואורי מילשטיין

על מה חלמנו

אגדת הדסים

עמותת "יש"
ילדים ויתומים ניצולי השואה

2006

ארגון נשים יהודיות - ויצ"ו

גדעון אריאל ואורי מילשטיין

על מה חלמנו
אגדת הדסים

© כל הזכויות שמורות
לגדעון אריאל ולאורי מילשטיין
ת"ד 9003, רמת-אפעל 52190
טל' 03-6351062
פקס: 0577-945434
דואר אלקטרוני: urimilsh@inter.net.il

לוחות: אופסט "סקאלה" בע"מ
דפוס אי"ל בע"מ
כריכת וייס בע"מ

אין להעתיק או להפיץ ספר זה, או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אמצעי, אלקטרוני או מכאני, לרבות העתקה לצרכים פנימיים, צילום והקלטה, ללא אישור בכתב מאורי מילשטיין.

תוכן

עמודים

7	הקדמה
9	שער ראשון: נס הדסים
11	פרק ראשון - תוצא נורמנדי
67	פרק שני - יצירי רוחו של שוובה
91	שער שני: מי אנחנו
93	פרק שלישי - ילדי השואה
145	פרק רביעי - ילדי מצוקה
197	שער שלישי: מורינו
199	פרק חמישי - הנסיכים
221	פרק שישי - מורינו
285	שער רביעי: כל החיים לפנינו
287	פרק שביעי - מפעל הל"ה
305	פרק שמיני - לאן הגענו
337	אפילוג
341	מראה שמות אנגלית

על מה חלמנו

הקדמה

ראשיתה של אגדת הדסים בפגישתנו בבית סבו של אורי ביוני 1944 והמשכה בארבע השנים שבילינו יחד בהדסים. גיבושה של האגדה לספר זה - בדיאלוג מתמשך של "אני-אתה" שקיימנו בשנה האחרונה. בחמישים שנות שיח נתגבשה למעשה האגדה לאוטוביוגרפיה של חבורת הדסים בשנות הארבעים והחמישים, והיא מהווה במידה רבה אוטוביוגרפיה של דור המדינה, הדור השלישי של הציונות, אחר המייסדים והבנים. כל מה שכתבנו אמת - כך אנחנו רואים ומבינים את המאורעות הפנטסטיים שעברנו יחד. אנחנו מאמינים שבהדסים של ימינו התחולל אחד הניסויים החינוכיים המוצלחים ביותר בהיסטוריה ואת ממצאיו ראוי ליישם במערכות חינוך בעולם. אבל כדי לא להיכנס לזיכרון מתישים כינינו את סיפורנו 'אגדה'. מי שמעוניין, כמונו, להפוך את האגדה למציאות, מוזמן להצטרף אלינו.

הערה סגנונית: על אורי כתבנו בגוף ראשון, על גדעון בגוף שלישי ועל כל האחרים השקפנו שנינו יחדיו. ראינו הרבה חברים והבאנו את דבריהם כלשונם. נעזרנו במסמכים רבים, ומקצתם כללנו בספר. לא מן הנמנע שנפלו בספר, פה ושם, אי-דיוקים בהצגת הדברים, ואפשר אף שהשמטנו לא מעט נושאים חשובים. מאחר שכוונתנו לפרסם את הספר באנגלית ובשפות אחרות, נכיר תודה לכל מי שיעביר אלינו הערות, תיקונים, תוספות, והרחבות לכתובת האלקטרונית ולכתובת המגורים הרשומות בעמוד הקרדיטים. אנחנו מודים מקרב לב לנשיאת ויצ"ו העולמית, הגב' הלנה גלזר, על שעודדה אותנו להעלות על הכתב את אגדת הדסים וסייעה בהוצאתו לאור של הספר. כמו כן אנחנו מודים מאוד לראש עמותת "יש" - ילדים ויתומים ניצולי השואה - חברנו מהדסים, אלוף משנה במילואים אלכס אורלי, שאף הוא תרם בהוצאתו לאור של הספר.

תודה מיוחדת לכל חברינו בצוות סיעור המוחות, שסייעו לנו להעמיק ולפתח תוכנות על אגדת הדסים, וכן לעו"ד אסא אליאב, לפרופ' מיכה ספירא, לעו"ד נחום פיינברג ולד"ר אביגדור שחן, שסייעו לנו בתכנון פרויקט הדסים והפיכת אגדת הדסים למודל חינוכי; לד"ר פרטיבה אסטווד (שולה דרוקר) שסייעה לנו בניית פסיכולוגי של גיבורי ספרנו, לד"ר מיכאל ברונשטיין שסייע לנו בפיתוח תוכנות היסטוריות ופילוסופיות; להילל גרנות, צ'ילי, שעזר לנו לפתור כל בעיה שצצה ויחד עם גדעון לביא ומשה פרומין סייע לנו בזיהוי התמונות.

אנחנו מודים מאוד למשוררת יהודית אוריה שחברה אלינו ביצירה ובכתיבה וכן על שנטלה על עצמה לתרגם את הספר לאנגלית עם בנה בועז; לאביתר בן צדף ולשולמית לבנת שערכו את הספר, ואף היו שותפים ממש לכתיבה; לתנחום וללאה (פרישברג) אבגר שליטשו והתקינו את הספר, ולאורי סלומון שהביאו לדפוס.

אנו אסירי תודה לג'ורג' ר. לנץ שצייר את עץ הדומים בכריכה ברוח חבורת הדסים, ולחברנו יוסף בזיל שעיצב את הכריכה.

אין מילים בפנינו להודות לארית יקיר, העורכת הגראפית, שעשתה לילות כימים, בתנאים כמעט בלתי-אפשריים, כדי לעצב את הספר.

ואחרונות אחרונות חביבות רעותינו: אן אריאל ושפרה מילשטיין שנישאו על כנפי החלום והגשימו יחד איתנו את חלומותינו.

ד"ר אורי מילשטיין

ד"ר גדעון אריאל

על מה חלמנו ומה ציירנו...

הרישומים שרשם משה מלמד, הלולן והמדריך,
במחברתו של אלברט בנבניסטי כשאלברט עזב את
הדסים

שער ראשון נס הדסים

בשלהי שנות הארבעים ובמהלך שנות החמישים של המאה העשרים, התרחש בכפר הנוער הדסים שבישראל אחד הניסויים החינוכיים המוצלחים בהיסטוריה: ילדים ניצולי שואה, פגועי אישיות, יחד עם ילדים פגועי אישיות ממשפחות הרוסות, למדו יחד והיו, לאחר שנות לימוד משותפות, לא רק לאנשים בריאים בנפשם, אלא לאנשים מובילים בחברה הישראלית, בתחומים רבים ומגוונים. הקוד החינוכי של הדסים היה: יצירה דיאלוגית. התמזל מזלנו ללמוד שם באותן שנים ולהיות חלק מההרפתקה החינוכית, שלעניות דעתנו מעטות כמותה בהיסטוריה, אם בכלל. לפיכך, כאותו אדם ניסי שנחלץ מן המערה, על-פי המשל הידוע של אפלטון, וראה את המציאות האמיתית וחש חובה לשוב למערה ולספר את שראו עיניו, כך חשנו שנינו חובה, בשיא חיינו ופעילותנו, לעצור את המירוץ אחר ההישגים, להניח בצד את המפעלים שאנחנו יוזמים ומקיימים, ולספר את הסיפור של נס הדסים. שהרי בכל מה שאנחנו עושים טבוע חותמו של נס הדסים. ישפטו הקוראים אם הגזמנו. אנחנו מאמינים שהקוראים יראו אתנו עין בעין את התופעה שהתרחשה, כראויה להפוך את ניסוי הדסים לדגם, עם עדכונים טכנולוגיים שפותחו מאז, שעל-פיו ניתן לשפר לא רק את החינוך בישראל, אלא גם בקרב מדינות רבות בעולם, כדי שאנשים בעלי חינוך טוב יותר יפתחו ויקדמו עולם טוב יותר.

על מה חלמנו

פרק ראשון: תוצא¹ נורמנדי

א. הנשיקה של בלה

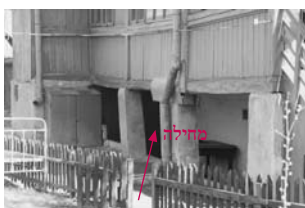
פגז התפוצץ מעל ראשם של אסירי המחילה. כך, לפחות, הם חשו עם שחר השישה ביוני 1944. אפשר שזה היה פגז הקטיושה הראשון ששוגר לעבר בוריסלאב שבמחוז דרוהוביץ שבמערב אוקראינה. אפשר שהפגז הזה מסמן שהם ישרדו וכי אנשי הגסטאפו לא יחשפו אותם ברגע האחרון. להמשיך לשרוד או להישלח לאושוויץ ולחדול, הייתה בשביל אסירי המחילה שאלה שהם היו טרודים בה כל רגע מחייהם - בהקיץ ובחלום. תושבי בוריסלאב, הפולנים והאוקראינים, טרם הסכינו עם שריקת מעופו ועם רעם פיצוצו של הפגז המסוים הזה. שוכני המחילה נתקפו הלם, שהרי בני-אדם אינם אמורים להתגורר במחילות חודשים ארוכים, ולשמוע רעשים מהרישי אוזניים. הם הסכימו לפצצות, שהטילו מן האוויר מטוסים בריטיים ומטוסים אמריקניים, אבל לא לרעש הקטיושה. תפקיד הקטיושה אינו להרוג, אלא להכות בהלם, לשרוט את הנפש. אנשים מוכי-הלם אינם לוחמים, אלא תרים אחר פינה לקפוא בה. גרמנים רבים היו ביוני 1944 שרוטי קטיושות. האנרגיה הנאצית איכרה גובה, נקלעה למערבולות עצמיות, אך הדבר לא ניכר במגע היום-יומי עם אנשי מנגנון ההשמדה. התוצאה הייתה לעתים הפוכה: אובדן האנרגיה המריצים להשלים בטירוף את מלאכת הפתרון הסופי, שירת הברבור השטנית שלהם.

שוכני המחילה זינקו ממזרני-הקש המתפוררים. לאחר ההלם הראשוני, אחזה אימה במבוגרים, שפחד המוות ליווה את שנותיהם האחרונות. "אלוהים", נשמע מלמול בידיש, "תן לנו עוד יום של חיים". סדק נפער בקיר. גניה וייס, אם המשפחה ומוח השרידה שלה, התבוננה בסדק בחרדה, והרהרה: אולי ייאלצו שוב לברוח לפני שהמחילה מתחת לגן-הילדים השכונתי תמוטט, ותקבור תחתיה את יושביה בחיים. "כשנה וחצי שרדנו פה, ועכשיו ניקבר חיים מאש הרוסים", מלמלה לעצמה, ודעתה כמו עומדת להיטרף. לגניה הייתה אז רק מטרה אחת: ששני בניה אהרון ושבה וביתה מילה ימשיכו להתקיים. שום דבר מחוץ לקיומם של ילדיה לא טרד את מחשבתה. תובנות האם איך להציל את ילדיה הצילו את כל המשפחה.

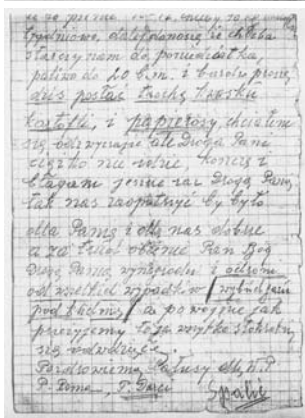
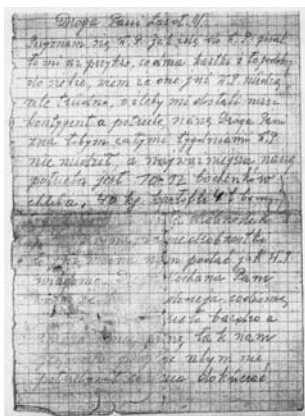
מעל המחילה היה גן-ילדים, שבו בילו שבה ובלה את השנה שלפני תחילת המלחמה - שנת אושר שלפני הסערה. רק ילדים אוקראיניים ופולניים למדו בגן בזמן הכיבוש. "ביוני 1944 אמור היה שבה לסיים את לימודיו בכיתה ו'", הרהרה גניה. "שבה נועד לגדולות, לא לחיי מחילה".

בלה הייתה הילדה היפה בגן. בחצר המשחקים, כשבלה התעופפה על הנדנדה, מעלה מעל כולם עם הראש בעננים, נשק לה שבה בפעם הראשונה. הילדים שרו: "שבה ובלה חתן וכלה". בלה התייחסה לחגיגה בטבעיות - כיאה למלכה. שבה היה מאושר. היו לו שאיפות להיות ראשון בכול, להשיג את המעולה מכול. לאורך כל חייו יהיה זיכרונה של בלה נטוע בתודעתו. כשראינו אותו במהלך 2006 הוא דיבר על בלה ברוב געגועים. זיכרונה לא ימוש ממנו לעולם. "האם זיכרון הוא קיום?" שאל את עצמו ואותנו בעת ובעונה אחת.

בלה התגלגלה לאסתי, רעייתו האהובה, שנפטרה ממחלה קשה ב-2005. לאחר שאיבד את אסתי חזר שבה למחילה כבוריסלב. שבה אמנם לא נועד לחיי מחילה, אך היטלר כפה אותה עליו ומאז אין הוא מסוגל להינתק ממנה. "רק אתה אורי, חניכי וחברי

גן הילדים שמתחתיו התחבאה משפחת וייס במחילה.

מכתב בפולנית ששלחו שוכני המחילה לגברת לסוטובה ובו פירוט המצרכים שהם צריכים.

1. תוצא - אפקט.

מהדסים מסוגל להבין זאת", לחש לי באחד הדיאלוגים "אני - אתה" שהתנהלו בינינו בדירתו על הר הכרמל, ודמעות בעיניו. על הקיר מולו היה תלוי שער ממוסגר של שבועון צה"ל "במחנה" ועליו תמונתה של אסתי לאחר שניצחה בתחרות מלכת החן של צה"ל. שנינו התבוננו בתמונה, שבח היה שקוע באסתי, אני התבוננתי דרכה בכלה. מאז הנשיקה לבלה חלפו חמש שנים וחצי. שבח בן האחת-עשרה ביקש להמשיך לחלום על בלה, מלכת ילדותו מגן-הילדים ועד האקציה? השלישית³, באוקטובר 1942. ביום ההוא, לאור השמש, הנחית שוטר אוקראיני, בגיחוך חייתי, מכה בקת האקדח על גולגולתה. האוקראיני ביקש להוכיח לאיש הגסטאפו הגרמני שלצדו, שהוא אנטישמי אדוק יותר ממנו. בלה קרסה במעבה היער על מצע עלים רך. אמה של בלה גהרה עליה ביללה כבושה. האוקראיני ירה בשתייהן, נטל מהאם את שעונה, והמשיך לשחר לטרף נוסף. איש הגסטאפו עקב אחרי השוטר בהנאה. "היטלר צודק, האוקראינים הם פראי-אדם!" חשב לעצמו.

תיאור הרצח של בלה עבר מפה לאוזן. מי שעד אז לא הבין את המציאות, הבינה עכשיו. בלה הייתה גאוות הקהילה היהודית: יפה, חכמה, ניגנה על פסנתר בכישרון יוצא-דופן. המוסיקאים של הקהילה התנבאו, שתירש את הפסנתרן והקומפוזיטור היהודי פולני המהולל ארתור שנאבל. אמה התגאתה בה. למען ילדת הפלא שלה הקדישה, כאמא פולניה, את כל חייה.

למרות רעם פיצוץ הקטיושה, סירב שבח להתעורר לעולם בלי בלה. את רעש ההתפוצצות הוא דימה למכת האקדח על ראשה של אהבתו. הוא היה ילד רגיש ורגשן. מדי בוקר, גם בשישה ביוני 1944, הוסיף דמיונו לחלמו החוזר: ב-22 ביוני 1941, כשגייסות גרמניים תקפו את הכוח הרוסי הקטן בבוריסלאב, שיחקו בלה ושבח באולינג במועדון ילדים בעיירת-הנופש המיוערת זכורניצה, לא הרחק ממעיינות המרפא המפורסמים של פולין. הכדור של בלה הפיל את כל הבובות. היא זינקה משמחה, והוא חש בנשיקה על לחיו. זאת הייתה נשיקת חייו. אז נשמע רעש של מטוס. הם מיהרו לחלון להביט מבעד לעצים העבותים שסוככו על בית העץ. אחרי דקות אחדות נפלה פצצה בין עצי היער. שבחי ענפים הגיעו עד החלון.

את הנשיקה בבאולינג, שחזרה אליו בחלום, ביקש שבח להקפיד כשאמו זירזה אותו לקום ולהתלבש. מי יודע, אולי ייאלצו לברוח מן המחילה. הנשיקה, והצורך לברוח, מלווים את שבח כל חייו. כששבח סיפר לנו על בלה, הבחנו בדמותה בתוך עיניו. דמעות לחלו אותן: דמעות בלה, שהייתה שרועה על הכביש בטרם נורתה בראשה. דמעות על אסתי אשתו האהובה, שנפטרה ממחלה קשה זמן קצר לפני פגישתנו. שבח, גיבור ילדותנו בהדסים, דומע: מי היה מאמין!?

ב. "למה הפרחים עצובים?"

פרופסור שבח וייס, לשעבר יושב-ראש הכנסת, היה התלמיד הבולט ביותר בעשור הראשון של כפר-הנוער ויצ"ו⁴-הדסים, בסוף שנות הארבעים ובתחילת שנות החמישים. שבח הוא ניצול שואה. ארבע שנים וחצי, מגיל שש עד אחת-עשרה, בתוך קירות בתים ובמחילות עפר, בלעו החושך והאדמה את ילדותו. באותן השנים חידד

שבח וייס ליד הטרקטור עליו עבד בהדסים.

שבח וייס באיטליה ב-1947, בדרך לארץ ישראל.

אסתי, רעייתו ואהבת חייו של שבח וייס, הכניסה אותו לישראליות. במותה חזר שבח ל"מחילה".

2. פעולת רצח מאורגן ביהודים, בשטחי הכיבוש הגרמני במלחמת-העולם השנייה.

3. באקציה השלישית בבוריסלאב לבר מן הרצח, שולחו כאלף וחמש מאות יהודים לבלז'יץ, הגטאות נסגרו, ונאסרה היציאה מתחומיהם. יהודים, שהועסקו בתעשיית הנפט בסביבה, רוכזו במחנה עבודה בעיר

(המקור: ארכיון בית-התפוצות).

4. WIZO - ארגון בין-לאומי של נשים ציוניות.

שבח בכניסה לבית-הספר בהרסים.

שבח את תוכנותיו, והבליע את רגשותיו. שישים ואחת שנים אחרי, בהיותו בן שבעים, נפטרה אתי, רעייתו האהובה - צברית מצודדת, שהייתה מלכת החן של מחזורת בצב"ל. מותה מוטט את הסכר הנפשי שהעמיד לעצמו בכוריסלאב, על-מנת לשרוד. רגשותיו פרצו בעוצמה צונאמית, ושטפו את אישיותו. הסתבר, ששורש גזעו של האיש האיתן כסלע, בעינינו הצברים, לא היה חסון ולא היה קשוח, כפי שהאמנו או כפי שדימינו לחשוב. רצינו להיות כמותו ולא השכלנו להבין שהוא דווקא רצה להיות כמותנו.

מאז שהגיע שבח להרסים, בדצמבר 1947, עם קבוצה של ילדי שואה שעלו ארצה ימים אחדים לפני-כן באונייה "טרנסילוניה", בסרטיפיקטים מזויפים, הוא השתדל להיות ישראלי לכל דבר, ולא ידע את הסוד, שאין דבר כזה, אלא רק במיתוסים שנוצרו במוחם המנותק מהמציאות דור המייסדים. בהרסים היה שבח ישראלי אולטימטיווי, ובכך הגדיש את הסאה, בבחינת תפסת מרובה - לא תפסת. הוא היה ספורטאי מצטיין, רקדן מעולה, תלמיד מבריק ומדריך חברתי, שאין שני לו. תפקודו היה בלתי-טבעי ולכן גם לא-ישראלי, שהרי הצבר הוא בראש וראשונה אדם טבעי עד כדי חוסר תרבות. המודל האידיאלי, שהציב שבח, המריץ את כולנו לחקותו. גרעון אריאל היה לאלוף ישראל בזריקת דיסקוס, וייצגה באולימפיאדה, בין היתר, כיוון שהתאמץ לחקות את שבח וייס, אלוף הרסים.

שבח, משמאל, עם חבר בחיפה.

בעינינו, לא היה שבח אחד מאתנו, אלא ממעמד גבוה בהרבה - הרוזן ממונטה קריסטו - גיבור הספר, שכולנו קראנו אז לפי תור שקבעה אלה פוגל, הספרנית. דורנו העריץ גיבורים, ומשום כך, אולי, לא היינו די ביקורתיים. לעומתנו, אתי קיבלה אותו כישראלי לכל דבר. היא קלטה אותו, לא כגיבור שניצח את השואה, אלא כאדם - כאילו לא הייתה שואה. אתי הלכה לעולמה לאחר מחלה קשה, ואתה איכר שבח את התקווה להיות ישראלי. אבל בשבילנו, מחברי ספר זה, יחד איתנו ועם חברינו, יצר שבח את הישראליות הפוסט-צברית, את הישראליות של דור המדינה.

את מחצית עתותיו עושה שבח בפולין, ומקים קתדרה ליהדות באוניברסיטת וארשה. שם הוא גיבור תרבות: פרסם חמישה ספרים, וכרזות על הספרים עם דיוקנו מתנוססות על לוחות המודעות, הוא בעל טור קבוע בעיתון מרכזי, מופיע בקביעות באמצעי התקשורת האלקטרוניים, מיווד עם ראשי המדינה ועם חברי האליטה האינטלקטואלית והחברתית שלה. אלמלא השואה היה אולי לנשיא פולין. הארץ, שמעכה את ילדותו, מבקשת לפצותו, והוא נענה, גם משום שחש, שלא בצדק, שהישראלים לא קלטו אותו. לא היה ניצול שואה, שהתמודד עם השואה ויכול לה, כרוזן ממונטה קריסטו, ששב למקום הפשע לעשות צדק. שבח וייס, על גלגוליו ועל תסביכיו, מסמל את דור המדינה⁵ ואת חבורת הרסים של שנות החמישים; חייו של שבח הם תיאור מצופף של דור שלם. לכן, את האוטוביוגרפיה של דורנו אנחנו מתחילים בו.

5. בני הדור, שהגיע לבגרות לאחר הקמתה של מדינת ישראל, בסוף שנות הארבעים ובשנות החמישים במאה העשרים.

בשישה ביוני 1944, היה שבח וייס כבן אחת-עשרה. באותו היום התחולל המהפך במלחמה. התערבכה בו אנרגיה חזקה, שמקורה בתקווה יהודית, עם מהלכי מלחמה של אנגליה ושל ארצות-הברית, והתחולל נס: "חלון" - מרווח של שקט יחסי - בין שתי סערות על תעלת למאנש. באותו היום נחתו דיוויזיות אמריקניות, בריטיות וקנדיות, לאורך חופי נורמנדי, בניסיון, על גבול ההתאבדות,⁶ להבקיע את ה"חומה האטלנטית", שבנה וביצר הפילדמרשל הגרמני ארווין רומל על החוף הצרפתי לאורך התעלה. המטאורולוגים הבטיחו לרומל, כי צפויים ימים של סערה, והוא הרשה לעצמו לנסוע אלפי מילין משם, כדי לחגוג יום-הולדת לרעייתו. אנרגיית התקווה של היהודים כמו התערבה, וברגע המכריע לא היה מי שיקבל החלטות בפיקוד הגרמני. נס נורמנדי התחולל עשרים חודשים מיום ששבח, שישה מבני משפחתו ושכן אחד מצאו מסתור במחילה, שגובהה שבעים סנטימטרים, מתחת לרצפת גן-הילדים. עשרים חודש בלי אור שמש, כמעט ללא תנועה, בלי לימודים של ממש. עד אז הספיק שבח לקרוא אחת-עשרה פעמים את הרוזן ממונטה קריסטו לאלכסנדר דיומא, בתרגום פולני. שבח דימה את עצמו לאדמונד דנטאס, שנכלא על לא עוול בכפו ארבע-עשרה שנה בכלא ד'אייף. הוא תכנן עם שמיל וגמן, בן-דודו, לעבור לצד הרוסי של החזית, ולהגיע למעמד של רוזן. כעת שבח וייס הוא יושב-ראש מוסד "יד ושם", ועדיין הרוזן ממונטה קריסטו הוא ספר חייו.

שישה ביוני 1944 היה יום קיץ פולני, פורח בשלל צבעים וריחות בגינות של האוקראינים ושל הפולנים. דבורים, שליקטו צוף, לחשו לפרחים שמועה, כי גייסות רוסיים הגיעו לא הרחק מבוריסלאב. קבוצת פרחים, שעקבה אחרי היהודים במחילה, התעצבה אל לבה על שאין ביכולתה להעביר את המידע. ילדי הגן בעולם-של-מעלה שיחקו עם הגננות במגרש המשחקים.

"למה הפרחים עצובים?" שאל אחד הילדים את הגננת.

"כי הם רוצים לומר לנו דבר-מה, ואנחנו איננו מבינים את שפתם", השיבה הגננת. "לא לכם, ליהודים מתחת לגן", אמרו הפרחים, אך הגננת והילדים לא קלטו את שפתם. באותו הזמן עצמו אמר הפילוסוף היהודי, מרטין בובר, לסטודנטים שלו באוניברסיטה העברית בירושלים: "לו קיימו בני-אדם דיאלוג עם פרחים, לא היו מתקיימות מלחמות בעולם". אחד הסטודנטים היה מיכאל קשטן, מורנו האהוב, שהצליח לברוח בשנת 1940, עם בני משפחתו, מווארשה לאיטליה ומשם לארץ-ישראל. למשמע דברי בובר, הרהר מיכאל: "עכשיו זקוקים היהודים לתותחים ולא לפרחים". מלחמת יום הכיפורים גילתה לבני דורנו, שגם עם תותחים אין לנו דיאלוג.

בעולם-של-מטה, לאור החורף שבקע מן החריצים הזעירים בין מוטות העץ שתמכו את קירות המחילה, השתעשעו שבח ושמיל על שולחן-חול במשחק מלחמה, ואיחדו את המודע ואת התת-מודע שלהם עם התת-מודע (אנרגיה) הקולקטיווי: בעזרת אטלס, שהביאו אתם למחבוא עוד בשנת 1942 הם בנו שולחן-חול, שראשיתו נורמנדי וסופו ברלין, ממש ליד שולחן החול, ששימשם במשחק הקודם, שראשיתו מוסקווה וסופו בוריסלאב. חודשים ארוכים הם שיחקו את התקדמות הסובייטים לבוריסלאב ואת צאתם-הם מהמחילה לאור השמש. באותו היום המאים עליהם מידע טלפאתי, שהתחדד על-ידי הרוזן ממונטה קריסטו, את החזית המזרחית, והם עברו מערבה למסלול מפעלותיו של גיבורם.

6. כל התקפה על אויב נחוש ומבוצר היטב היא על גבול ההתאבדות. זה הטעם, שרק מעטים מוכנים להסתער, וצבאות מעניקים עיטורים למסתערים. זה הטעם, שלוחמים לוקים כהלם קרב - חודרת להכרתם התובנה, שהם הולכים להתאבד.

מרטין בובר: "לו קיימו בני-אדם דיאלוג עם פרחים, לא היו מתקיימות מלחמות בעולם".

שבח, מהספורטאים הבולטים בהרסים.

מדוע דווקא באותו היום? אנחנו סבורים, כי התודעה הקולקטיבית היהודית כולה הפנתה לשם את האנרגיה שלה, כדי ליצור מרווח שקט בין שתי סערות.

על שולחן החול הניחו שבח ושמיל כינים, שפלו מבין שערות הפרא שעל ראשיהם, וניהלו מלחמה בין גרמניה לבעלות-הברית. את שמות הגנרלים הרוסיים זכרו שבח ושמיל בעל-פה. באותו היום הם החליטו לתרגל את שמות הגנרלים האמריקניים והגנרלים הבריטיים. שבח גילם את תפקידו של דוויט דיוויד אייזנהאואר, ושמיל את תפקידו של ארווין רומל. אייזנהאואר התאים לשבח יותר ממונטגומרי, שכן שבח לא היה לוחם בצה"ל, אלא חידונאי - עקב מום מולד בלבו. את שמות המפקדים הם למדו מעיתונים, שעטפו את מצרכי המזון המעטים שהוגנבו למחילה. הכינים של שבח ייצגו את הגייסות של בעלות-הברית, ואלו של שמיל - את הגרמנים. השניים לא ידעו, כמוכן, דבר וחצי דבר על מבצע "אוברלורד" ועל הנחיתה באותו היום בנורמנדי. אבל תוצא נורמנדי הגיע לבוריסלאב, הוא התפשט באוויר, והתמקם בממד החמישי, ממד המשמעות, ממד התודעה, המתבוננת לתוך עצמה (כפי שניסח סוקרטס) ובתוך עצמה (כפי שניסח לייבניץ בתורת המונאדות שלו). איום על החיים במחילות עפר הוביל את שבח ושמיל לממד המופשט. הוא עורר בהם אנרגיות רדומות ובלתי-מאובחנות של תודעה בלתי-מודעת. גבולות הכרתם נקבעו. משחקי שולחן-החול איחדו אצלם את המודע, את התת-מודע ואת המודע הקולקטיבי כרצף אחד. המערכת לא בייתה אותם. הם האמינו בנסיים, והשתתפו ביצירת נס. זה היה רווח מעט מן המלחמה.

בהרסים התפעלנו משבח, ולא הבנו את סוד כוחו. ספק אם הוא הבין. ספק אם הוא מבינו כעת, שעה שהוא נאנק מכאבים בבית-חולים "רוטשילד" בחיפה, ומקבל מורפיום עקב קרע בשריר הירך של רגלו השמאלית. שבח מגלם את עוף החול היהודי, שקם לתחייה בהרסים.

"חיינו ביוני 1944 לפעמי מקצב הגאולה", נזכר שבח. "באותו היום היו האנרגיות שבאוויר כפולות ומכופלות, דחוסות, עד כדי הבט-בהן-וגע. נגענו בהן. אחרי שישים שנה אני חש במגע. לא רק יושבי המחילה חשו שמתרחש אירוע מלא-הוד, העשוי לשנות מן הקצה אל הקצה את גורלם ואת גורל היהודים באשר-הם. כל יהודי חש בזאת. זה היה הקשר היהודי של נורמנדי".

לא היה לשבח הסבר לדיאלוג בינו לבין פעמי מקצב הגאולה, לא אז ולא אחרי שישים שנה. הוא איש מדע המדינה, ולא פילוסוף, או פיסיקאי קוואנטי. לנו יש הסבר, גם אם שנוי במחלוקת, שהרי הוא נמצא במרחב האינטואיטיבי-אנלוגי ולא הלוגי-דיגיטלי. המחלוקת עצמה מגלמת במשהו את ההסבר, שהרי בתוהו-ובוהו לא היו מחלוקות, והסברנו מבוסס על שיטת האדם לעבור מן הכאוס לסדר המושלם, שהיא מותר האדם האמיתי. אנו סבורים, שהמעבר הזה מבטא את היסטוריית היסוד של מין האדם.

המדענים בסרט "בליפ", וביחוד פרופ' פרד אלן וולף, פיסיקאי המתמחה בפיסיקה קוואנטית ובמודעות - הראו לנו איך הדברים מתפתחים בתוצא נורמנדי, ועוררו בנו רעיונות, שגיבשנו בספר הזה: כיצד תודעה משפיעה על ה"מציאות הקלאסית",⁷ וכיצד התודעה מעצבת אותה. אנחנו משערים, שכך התגלגלו הדברים:

תכנון מאומץ של מבצע "אוברלורד" יצר אנרגיה תודעתית, שיחד עם פעולת הגייסות, כמוכן, היה מגורמי הצלחת המבצע; הצלחת המבצע חוללה אופטימיות (תופעה

7. ב"מציאות הקלאסית" אנחנו מתכוונים להבנת המציאות, כמקובל בפרדיגמת-היסוד של ההומו-ספיאנס, שקיבלה את גיבושה העכשווי בפיסיקה המכניסטית-ניוטונית במאה השבע-עשרה. אלברט איינשטיין מייצג את עידן המעבר מהחשיבה הקלאסית על המציאות לחשיבה הקוואנטית. משום כך, הוא היה ממפתחי החשיבה הקוואנטית וגם משולליה.

קוואנטית) בקרב בעלות-הברית ותושביהן ובקרב כל יהודי באשר הוא; האופטימיות, שהתפשטה בעולם מיד באורח קוואנטי, הניעה אנשים לפעולה - לרבות לתכנון הקמת הדסים. הנעה זו הייתה מידית, וגם התמשכה, ולפיכך משפיעה גם עלינו בכתיבת הספר הזה;

מניעי תכנון הדסים ותהליך ההקמה נצרכו במופע המוגמר, והשפיעו על תפקודו של כפר-הילדים לפחות בעשור הראשון לפעילותו ועלינו - כפי שכותבים על אותה התקופה;

זה ההסבר, המיסטי משהו, לנס הדסים, מנקודת-מבט מדעית קלאסית, ובנקודה זו צריך להדגיש: איננו חייבים דבר למדע הקלאסי ולמייצגיו הסכולסטיקונים, אפילו אם הם קיבלו פרסי נובל או חבריהם באקדמיה העניקו להם תואר פרופסור. שהרי הקלאסיקה היא סכולסטיקה, וסכולסטיקה היא סטאטיקה. פרס וגם תואר לאחר שהוענקו הם סטאטיקה. אנחנו אימצנו לעצמנו את המודל הדינאמי כאודיסאוס, יציר מוחו של הומרוס, האב-המייסד של המדע היווני - ולפיכך, האב-המייסד של המדע בכלל. מנקודת-מבטו של אודיסאוס (הומרוס), הכול אפשרי, ומה שאפשרי בתודעה של הומרוס כבר קיים לא רק באודיסאה, אלא ב"עולם הקלאסי". מופע ז'ול ורן הוא אחד הביסוסים לטיעון הזה.

חברתנו שולה דרוקר, שהמירה את שמה לפְּרִיטְיָה, והיא פרופסור לפסיכולוגיה בארצות-הברית, התמחתה, בין היתר, בתרבות המזרח הרחוק. תרבות זו חשפה את הכוח הפיסיקלי של התודעה הרבה לפני שפותחה פיסיקת הקוואנטים. פריטיבה, שסייעה לנו לנתח את הממצאים המפתיעים שחשף מחקרנו על הדסים, הפנתה את תשומת-לבנו לחשיבות המספר בתוכנה: המספר כמגשר איכותי בין הכאוס של המציאות לבין האפשרות להבין קטעים ממנו. אין זה אומר, שהדברים לעיל מייצגים את תובנותיה של פריטיבה, כיוון שעשינו כברת-דרך נוספת ואולי אפילו פסולה בעיניה.

היוונים כינו את המספר, "קצב". קארל יונג טען, שהמספרים הם ארכיטיפים, המאחדים את עולם התודעה עם עולם החומר. מכאן, שהאדם הוא יצור המבין באמצעות מספרים. נצליח להבין את האווירה, אם נתארה במשוואה, אם נעביר אותה מאנלוגית לדיגיטלית. המספר הוא אמצעי, שבעזרתו מחבר האדם את המטפיסי לפיסי, את הכללי לקונקרטי, את הסינתטי לאנליטי, את האונה הימנית לאונה השמאלית. בעזרת המספר הוא נודד מהתוהו-ובוהו לאלוהים.

6.6.1944 היא סדרת מספרים, שאירוע נורמנדי פעם בה, ופעימותיו ממנה מילאו עולם ומלואו. אלה מספרים שגילמו בתוכם את חלופת הדסים ברחבי היקום. הם אפשרו לממשה.

במחקרנו האמפירי ביססנו את תחושתו של שבח וייס, שציפייה לגאולה באותו היום ובמהלך הימים הבאים, ביוני 1944, הייתה מנת חלקם של כל היהודים באשר הם. ציפיותם לגאולה אפשרה את המבצע בנורמנדי, ויחד עם תוצא נורמנדי, חוללה את חלום ויצ"ו-הדסים: היא הניעה שלוש מנהיגות יהודיות - אסתר זמורה, הדסה סמואל ורחל כגן, שנפגשו באותו היום בתל-אביב - להחליט להקים כפר-ילדים-ונוער בארץ-ישראל, כדי לקלוט בו את ילדי השואה.

כששבח ושמיל שיחקו באורח קסם, בזמן אמיתי, את השלב העכשווי, המכריע, של מלחמת-העולם, הרתיחה גניה, אמו של שבח, את המרק היומי מתפוח-אדמה אחד ומשני עלי כרוב, על גבי פרימוס, שהגניבו אתם בבואם למחילה. מים הם אגרו

שבח וייס, שגריר ישראל בפולין, בחזית בית הולדתו בכוריסלאב.

מהגשמים שחדרו מבעד לחרכים. מעט מצרכים קנו עבורם הגברת לסוטובה ובני משפחת פוטנז'נה, במעט התכשיטים שנותרו להם מן האוצר, שסייע להם לשרוד מאז תחילת המלחמה. לפני המלחמה סייעה גניה לגברת לסוטובה ולגברת פוטנז'נה בלימודיהן, ובייחוד במתמטיקה, והן גמלו לה בהצללת בני משפחתה. מבחינתה של משפחת וייס, לפחות, אמרת פיתגורס, שהכול מספר, אינה מליצה ריקה. לאמור: המספר מאפשר לתודעה לצאת מן הכאוס אל הסדר. מכאן, שלפי פיתגורס, בריאת העולם בספר בראשית היא בריאת המספר. הנשים, שהצילו את משפחת וייס, היו קתוליות אדוקות. באמצעות המתמטיקה סייעה להן גניה להתאחד עם העולם המסודר שברא הקב"ה, ועל כך היו אסירות-תודה.

ביוני 1944 כמעט שאזל אוצרם. מאיר, אביו של שבה, העריך שבעוד כחודש לא יהיה להם כמה לשלם עבור המצרכים. הוא תכנן פריצה לילית לחנות תכשיטים בעיירה, כדי שבאמצעות המלקוח יוכלו בני משפחתו לשרוד. "העיקר להציל את המשפחה", מלמל בינו לבין עצמו. מאיר התלבט אם לצרף את בכמן, השכן, למבצע. שבה התנדב. היה לו דחף להנהיג, להושיע ולהצטיין. רוב בני משפחת וייס הושמדו בשואה. הגרעין המצומצם ניצל - הודות לתושיית גניה ומאיר, הוריו של שבה.

כבר חודשיים הפציצו מטוסים רוסיים ללא הרף את העיר וסביבותיה. באזור היו בארות הנפט ובתי-הזיקוק של פולין, שסיפקו דלק למכונת המלחמה הגרמנית. בשנת 1944 נקלעו הגרמנים למחסור חמור בנפט שאיים להשבית את מכונת המלחמה שלהם. בין שתי מלחמות-העולם נודעה בוריסלאב כ"קליפורניה של גליציה", וסיפקה כשבעים וחמישה אחוזים מתצרוכת הנפט של המדינה. יהודי העיר היו מחלוצי תעשיית הנפט. עוד בשנות העשרים במאה התשע-עשרה עשו יהודים ניסיונות ראשונים להפיק נפט באזור. בשנות השישים ובשנות השבעים במאה התשע-עשרה היו הפקת נפט, זיקוק ועיבודו, בעיקר בידי יהודים. הם עסקו בקידוחים, בהובלות ובפיקוח באתרי הקידוח. בסוף המאה התשע-עשרה עבדו שלושת אלפים יהודים בתעשיית הנפט של בוריסלאב. בתחילת המאה העשרים היגרו חמש מאות פועלים מקצועיים יהודיים לארצות-הברית, ופיתחו שם את תעשיית הנפט.

בשישה ביוני התבונן מאיר, מבעד לחרכים, בשוטרים צבאיים גרמניים, שניצבו בשולי הכביש הראשי הסמוך. הוא הבחין בפעילות יוצאת-דופן של הגרמנים: הם הניחו חוטי טלגרף על עמודי חשמל; משאיות עמוסות חיילים וציוד הגיעו מן החזית, חנו בעיירה לתדלוק, והמשיכו מערבה. "מה משמעות הדבר", תהה. "הפרחים שלמעלה יכלו להסביר לי, לו יכולתי לתקשר אתם. אולי מעבירים הגרמנים את כוחותיהם לחזית המערב, לסייע לאיטליה המתמוטטת?" מאיר לא יכול היה לדעת, וגם הגרמנים בחזית המזרח לא ידעו את שהתחולל באותה השעה בנורמנדי.

לפתע, בערך בסביבות השעה תשע בבוקר, נשמעו רעשים מסוג חדש, כמו הרעש שהעיר את השמונה באותו הבוקר. אלו לא היו פצצות מן האוויר. הפעם הם הגיבו לא בהלם, אלא בסקרנות. מאיר ניחש: "אולי אלה קטיושות רוסיות. משמע, החזית קרבה לטווח של עשרים קילומטרים. השחרור הוא בהישג-יד, לא נצטרך לבצע עוד על-מנת לשרוד. רק לא להיהרג ברגע האחרון!"

הידיעה המרעישה הניעה את שבה ואת שמיל להגיע להסכמה שהכינים הטובות ינצחו את הכינים הרעות בחזית צרפת, שהרי הגרמנים נכתשים בחזית המזרח כבר שנה, לפחות, מאז תבוסותיהם בסטלינגרד ובקורסק.

לאחר שישים שנה אמר לנו שבה, בביתו עמוס הספרים והמסמכים שעל הר הכרמל בחיפה:

שבה, מהרקדנים הבולטים בהרסים.

שמיל וגמון, בן דוד של שבח, יחד עם שבח, ניהלו יחד את מלחמת-העולם השנייה על שולחן חול במחילה.

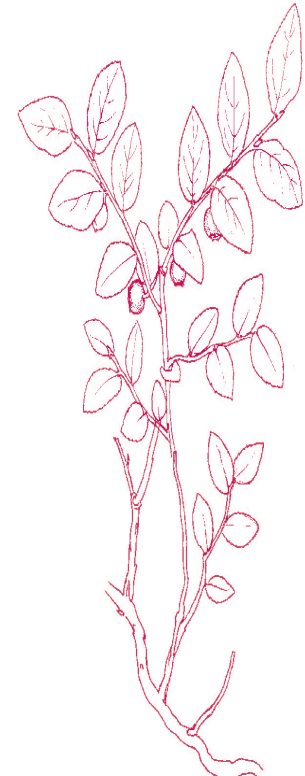
משישה ביוני 1944 חיינו באווירה של פעמי משיח. אבא חיכה לראות מבעד לחרכים איש עני רוכב על חמור. את משמעות האמרה הסתומה של אבא הבהיר לי מיכאל קשטן בהדסים, רק לאחר ארבע שנים. שריקות מעוף פגזי הקטיושות ורעש ההתפוצצויות הטילו בנו חיל ורעדה. מצד אחד פחדנו, שאחרי ארבע שנים של בריחה ושל מחבוא ניהרג מקטיושה רוסית. מצד שני שמחנו, כיוון שצבא הישע מתקרב לעיירה, ועוד מעט נינצל.

בוריסלאב שוחררה בתום חמישה שבועות, בארבעה-עשר ביולי. כששמענו קולות ברוסית זחלנו מן המחילה אל אור השמש. היינו שלדי-אדם, מגודלי פרע, לא-רחוצים. אור השמש הכאיב לעינינו, ושרירינו לא נענו לנו: נראה שכך נראה האדם הקדמון. אבא קטף פרח, ונתן לאמא. היא פרצה

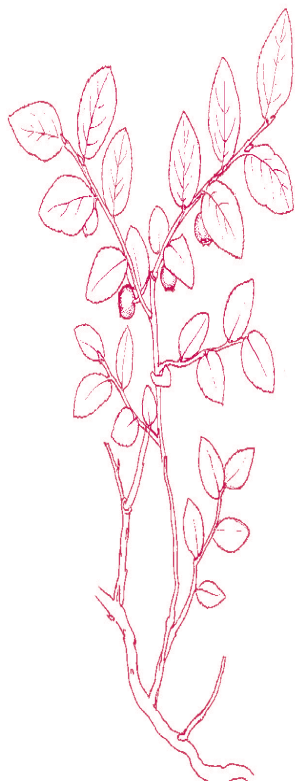
בבכי, וחיבקה אותי. חמקתי ממנה כדי להתבונן נפעם בשיירה צבאית רוסית. לפתע פרש מן השיירה קומנדקר, ועצר לידינו. מאיור⁸ רוסי זינק מן הרכב, ניגש לאבי, ושוחח אתו בידיש. הוא פנה ברוסית לאחד החיילים, והלה הביא לנו סיר מן הקומנדקר, ויצק לכל אחד מאתנו מלוא המסטינג מרק שעועית סמיך וחם. מרק סמיך לא אכלתי זה חמש שנים. באותו המעמד חוויתי חוויית גאולה משיחית. בעיני, היה הצבא האדום צבא הישע. זה הטעם, שאחי נעשה לקומוניסט, ואני למדתי בעל-פה את המניפסט הקומוניסטי ברוסית. זה הטעם, שהפצתי בין החניכים בהדסים רעיונות קומוניסטיים, עד כדי איום שאסולק מן הכפר. חברי הטוב היה אמיר, בנם של המנהלים, והם חששו שארעיל את נפשו. לא העליתי אז בדעתי, שקרוב לוודאי, שהקצין היהודי-רוסי יישלח אחרי המלחמה לסיביר, או אולי יימלט מאוחר יותר מברית-המועצות, והוא כיום מתגורר בישראל.

לאחר שהמאור המשיך במסעו, אמר אבא: "אם חוויה משיחית - אז פנינו מועדות לארץ-ישראל. לא נישאר יותר באירופה!"

שבח סיכם את תיאור ישועתו בהצהרה: "ארץ-ישראל בשבילי היא הדסים, והשאר - פרפראות. שם חזרתי להיות אדם נורמלי! הדסים איחה את הקרעים בנפשותיהם של הילדים ששרדו את השואה. זו הייתה הצלחה חינוכית מדהימה, שאין דומה לה. ראוי לחוקרה לפרטיה, ראוי לנתחה בכל ממדיה, וראוי ללמוד אותה". ניסינו לעשות זאת בספרנו - לתאר משימה חינוכית כמעט בלתי-אפשרית, שהצליחה מעל ומעבר במידה שקשה לקלוט.

ג. "הרסים היה בשבילי גן-עדן"

כששבח ושמיל שיחקו עם כינים על שולחן-החול, מבלי לדעת על הנחיתה בנורמנדי, התחבאו אלכס בן השבע ומתוקה בת הארבע, ואתם עוד שישה-עשר קרובי משפחה וחברים, במחילה מתחת לוויילת מלמן, בעיירה ז'ולקף שבגליציה המזרחית, כשלושים ק"מ מלבוב, בירת החבל. לכל אחד מן השמונה-עשר הוקצה מרחב צר למדי, ארבעים סנטימטרים רוחבו וחמישים סנטימטרים גובהו. שנה וחצי היה עליהם להעביר את היום בשכיבה על דרגש, בדממה מוחלטת. מקום למשחקים ולשולחנות-חול לא היה במחילה בז'ולקף, אלא אם התקיימו בשכיבה. אוקראינים רבים, שהתגוררו ועבדו בסביבה, עלולים היו להלשין עליהם לגסטאפו, לו חשו במשהו חריג.

בז'ולקף היו שלושה בתי-חרושת לשמן, בבעלות של שלוש משפחות יהודיות: משפחת מלמן, משפחת פטרונטש ומשפחת רייצפלד, שאליה השתייכו אלכס ומתוקה מצד אמם. כשכבשו הגרמנים את העיר מידי הרוסים בשנת 1941, חפרו בני שלוש המשפחות בונקר ביסודות הבית, ובהמשך הזמן הרחיבו אותו למחילה. כשהגרמנים ביצעו אקציות, הם נהגו להתחבא במחילה. פעם אחת פרצו הגרמנים לוויילה, בזוו מכל הבא ליד, וגרמו להרס רב, אך את שוכני המחילה לא גילו. משפחת מלמן מסרה את הבית לוואלנטי וליוליה בק, פולנים ממוצא גרמני, שהיו קתולים אדוקים. יוליה הייתה לפני המלחמה עוזרת-בית במשפחת מלמן, והתיידדה אתם. ואלנטי הביע לפני המלחמה דעות אנטישמיות, וטען שעל כל היהודים לעזוב את פולין ולהגר לפלשתינה. מטעמים דתיים - בעיקר של יוליה - ועבור תשלום גבוה, נענו בעלי-הבית החדשים לבקשת מלמן, ואפשרו לבני שלוש המשפחות ולרוקח אחד להתחבא במחילה. השלטונות הגרמניים שלא ידעו על ההסכם אשרו למשפחת בק להמשיך ולהתגורר בבית ובכך "תרמו" להצלת המשפחות. במשך כל שלוש השנים סיפקו הזוג בק ובתם אלה, למסתתרים, את צורכיהם בצמצום, בתמורה

לכסף, לזהב ולתכשיטים, שהיהודים הביאו אתם למחבוא. חצי שנה לפני שהרוסים שחררו את העיירה אזל הכסף. אף-על-פי-כן, המשיכה משפחת בק לספק למסתתרים את מזונם, במשורה אמנם, אך די כדי לשרוד.

מתחת לחדר האורחים של בית מלמן, קרובה יותר לפתח היציאה, הייתה ממוקמת מתוקה, בת כיתתנו, והפרימה-בלרינה של להקת הרסים בשנות החמישים. בשישה ביוני 1944 קלטה אוזנה קולות של אנשי גסטאפו גרמניים, שהגיעו לבית לערוך בו חיפוש. השכנים, שהבחינו בתורן מבין המסתתרים, שפינה החוצה דליי שופכין, הלשינו לגסטאפו, בתקווה לקבל פרס. במשך שלוש שעות הפכו אנשי הגסטאפו את הבית, ולא מצאו דבר. באורח פלא, הם לא הרימו את השטיח בחדר האורחים, שמתחתיו

מתוקה אורלנדר.

נמצא פתח הכניסה למחילה. השמונה-עשר ניצלו. בלילה, כשיצא התורן לשפוך שוב את הדליים, שמע קול בוקע מהרדיו בחדר האורחים. קריין BBC הכריז: "הנחיתה בנורמנדי צלחה!"

אלכס: "זה היה לילה מאושר. חשנו באוויר כי נצליח לשרוד את הגיהנום". מקץ חודש שחררו הרוסים את העיירה. חלפו עוד חמש שנים, ואלכס ומתוקה הגיעו להדסים ממעברת נתניה. אלכס סיכם את סיפור חייו: "חיי בהדסים היו גן-עדן. הם הפכו את אחותי ואותי מילדי שואה שבורים, ללא אב ואם, ושאינם יודעים קרוא וכתוב, לאנשים נורמליים. אני קצין בכיר במילואים בחיל האוויר, בעל משפחה, ואיש עסקים לשעבר. המחילה מתחת לבית מלמן הצילה את חיי. הדסים היה בשבילי גן-עדן, בלא שום הסתייגות. אלמלא הדסים, ספק אם הייתי מחזיק מעמד".

מתוקה: "הדסים שחרר אותי מתחושה של פחדים, של זרות. לאחר כניסתי להדסים בשנת 1949 הרגשתי מהר מאוד, שאני כמו כולם. החיים בהדסים השפיעו עלי נפלא. אחרי השואה היו לי פחדים וחלומות זוועה. יום אחד התעוררתי בהדסים, ולא היו יותר פחדים ולא חלומות זוועה".

בספר ננסה לפענח את סוד הקסם של הדסים: כיצד שיקם את אישיותם של שבח וייס, של אלכס ושל מתוקה אורלנדר, ושל רבים מחבריהם. אנחנו סבורים, כי הדסים היה ההצלחה החינוכית המופלאה ביותר מאז ומעולם, וראוי להופכה לדגם, כדי שהעולם יהיה טוב יותר.

ד. חלום הדסים

זה "חלום הדסים", שהופיע בראשונה במחנה שבויים בסיביר בשנת 1914; שנוסה בראשונה בשנת 1916 בוויאטקה ובשנת 1918 בקובנה; שנוסה ללא הצלחה בעפולה בתחילת שנות העשרים; שהתפתח בירושלים, במחצית השנייה של שנות השלושים; שהחל להתממש באוקטובר 1939, חודש אחרי שפלשה גרמניה הנאצית לפולין, ועוצב סופית לאחר הנחיתה המוצלחת של בעלות-הברית בנורמנדי ביוני 1944:

באמצעות דיאלוג "אני-אתה", רב-ממדי, מלב אל לב, לטפח בכפר-נוער חבורה יצירתית, שחלומותיו השופעים של קהלה הססגוני לא יסתרו זה את זה, אף שיהיו שונים מאוד זה מזה, שהרי המדובר בחבורה הטרוגנית.

שני אנשי רוח עיצבו את חלום הדסים: פרופ' משה שוובה, שהתמחה בתרבות יוון ורומא בעת העתיקה, לפי תנועת הנוער החופשית הגרמנית, תרם את היסוד היצירתי, ופרופ' מרטין בובר, מנציגו הבולטים של הזרם הדיאלוגי בפילוסופיה, שהושפע מאוד מתנועת החסידות, תרם את היסוד הדיאלוגי. מזיגה בין השניים מימשה את החלום.

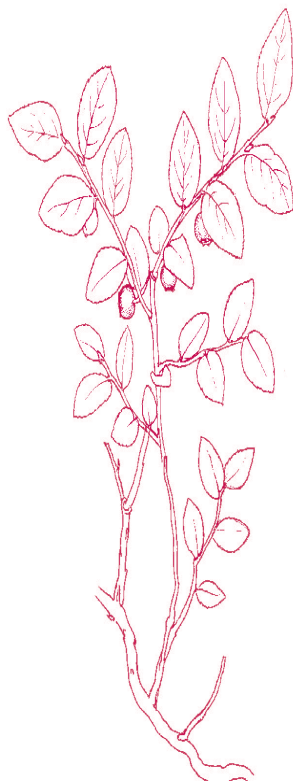
חלום הדסים שילב בתוכו את אתונה, את רומא ואת ירושלים. ספרטה לא נכללה בו. אבותיו הרוחניים היו פציפיסטים, חברי "ברית שלום". המקימים והמנהלים, ירמיהו שפירא ורחל קטבורסקי-שפירא, יצקו מים על ידיהם של שוובה ושל בובר בשנות העשרים ובשנות השלושים בירושלים, הושפעו מהם מאוד, וניגשו ליישם את החלום בשנות הארבעים. הפגם בתוצא בובר-שוובה היה שבאתונה, ברומא ובירושלים היו יסודות ספרטניים. נטרול היסודות האלה לא רק בהדסים, אלא בדורנו כולו, יצר חלל שהתמלא במיתולוגיות ספרטניות.

יצירה דיאלוגית הייתה נקודת המוצא של בוגרי הדסים בשנות הארבעים ובשנות

9. תנועת הנוער הגרמנית קדמה לצופיות. ראשיתה בשלהי המאה ה-19, עם ערעור המבנה ההיררכי של המשפחה ושל החברה הגרמנית בעקבות המהפכה התעשייתית.

החמישים, במסלול חייהם: במסעו של ניצול השואה, פרופ' שבח וייס, לצמרת הפוליטיקה בישראל; במסעה של בעלת פרס ישראל, היתומה גילה אלמגור, לצמרת התיאטרון בישראל; במסעו של ניצול השואה, ד"ר אביגדור שחן, לחשיפת שואת יהודי בסרביה; במסעה של פרופ' עפרה שפירא-אלוני לחקר הסרטן; במסעו של פרופ' מיכה ספירא לחקר המוח; במסעה של בת למשפחה הרוסה ולאמא חולת נפש, פרופ' שולה דרוקר, לחקר נפש האדם, ובמסע של אחיה, פרופ' דוד דרור, לחקר כלכלה רפואית; במסעו של פרופ' יצחק גל-נור לשיפור המנהל בישראל; במסעו של בן לאם מאושפזת במחלקה פסיכיאטרית, ד"ר גדעון אריאל, לפיתוח תיאוריה חדשנית על הביו-מכאניקה של גוף האדם; במסעה של היתומה מרים סידרנסקי-כצנשטיין לצמרת הספורט בישראל; במסעו של ניצול השואה, הפסל משה פרומין, לתחיית תרבות ישראל בימי קדם; במסעו של הלל גרנות (צ'ילי) לצמרת השלטון המקומי בישראל כיוזם הפרטתו והקמת החברות העירוניות;

שלמה פוגל, סייר פלמ"ח, מנהל המשק בעת הקמת הדסים. הערצנו אותו.

במסעו של עורך-הדין נחום פינברג לצמרת המשפט בישראל; ובמסעי שלי לחקר אבני היסוד של התנהגות האדם ולחקר מלחמות ישראל.

חבורה זו מייצגת את העילית, שבנתה את מדינת ישראל. הדסים הטעין את מצבריהם במסעם לפסגות. לסיפור גלגולו של הדסים, מחלום של נשות ויצ"ו בז'נווה, בלונדון, בתל-אביב ובמונטריאול, ושל המורים רחל וירמיהו שפירא בכך-שמן, אל כפר-נוער של

יצירה דיאלוגית, שממנו המראנו יחד עם החבורה דלעיל ועם עוד רבים אחרים, נקדיש את השער על תוצא נורמנדי.

הילדים הראשונים בהדסים היו אמיר ועופרה שפירא, בניהם של המייסדים. הם הגיעו לגבעת החול, לעץ הדומים, לבניין השומר של פרדסי בית-חנון ולשלדי הבניינים החדשים של הכפר השוויצרי בשרון, ביולי 1947. באוגוסט הגיעו לכפר שמונה ניצולי שואה. הם באו עם תרמילים קטנים ועם עיניים מפוחדות, לאחר ששרדו את השואה ולאחר שהיטלטלו בנתיבי "הבריחה" באירופה - מפולין לצ'כוסלובקיה, לאוסטריה, לאיטליה ולצרפת, במשך שנתיים. אז היה היישוב היהודי בשיא גיבושו הלאומי. הדסים, כבית חם לילדי השואה, היה אחד הביטויים לשיא הזה. עם ניצולי השואה שולבו בהדסים ילדים ממשפחות הרוסות, ילדים ממשפחות של דיפלומטים ושל אנשי ממשל, וילדים שהוריהם לא הצליחו להשתלט עליהם. לארבע החטיבות הללו הייתה הדסים כור היתוך, שעל כמותו חלם דוד בן-גוריון.

בהדסים התגשם החלום.

ה. דור המדינה

נישאנו בשנות גידולנו על גבי האנרגיות של שלהי 1947, אף שמדרך הטבע איבדו תנופתן את עוצמתן. גדעון אריאל זוכר שיחה עם שלמה פוגל, מרכז ענף הפלחה בכפר, שהיה

לפני-כן סייר בפלמ"ח. שלמה פוגל ייצג עבורנו את הדור השני בציונות: דור הבנים, דור הפלמ"ח.

גדעון אריאל:

לאחר שהתחרינו בהעמסת חבילות חציר, ושלמה ניצח אותי, כמובן, ישבנו על הדיונה, מתחת לעץ האקליפטוס, ושלמה סיפר לי על סיור מחלקת בית-השיטה בהרי הגלבוע. כשעברו ליד הכפר הערבי עין-דור הייתה לו לשלמה חוויה מיסטית: הוא ראה בעיני רוחו את שאול המלך ואת בנו יהונתן לוחמים בפלשתים ומובסים. יהונתן נפל בקרב, ושואל נפל על חרבו. שלמה נשבע אז, שיותר הפלשתים לא ינצחונו. חוויית עין-דור עברה אלי. אמרתי לו: "אני מצטרף לשבועה שלך!"

מאז לא חדלתי להרים עם שלמה משקולות.

מאוחר יותר למדנו את הפרשה בשיעורי תנ"ך אצל שלום דותן. דקלמתי את הלקח של פוגל, ושלום ציין אותי לשבח. פוגל, דותן ואני, לא הבנו שבלא יסודות ספרטניים, לא נוכל לקיים את השבועה.

כשהגיעו הידיעות על קריסת מערכי ההגנה של צה"ל בחזית תעלת סואץ ובחזית רמת הגולן, במלחמת יום הכיפורים, נזכרנו בשבועה של פוגל, שביטאה את שבועתו של דור הפלמ"ח. מסתבר ששבועתו של פוגל לא הועילה.

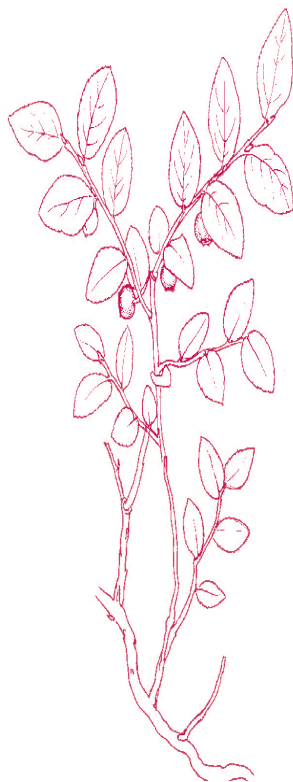
"עכביש" 52 ביום קרב החווה הסינית.

באוקטובר 1973 הנהיגו את מערכת הביטחון של ישראל בני דורו של פוגל: משה דיין, שר הביטחון, דוד אלעזר, ראש המטה הכללי, אלי זעירא, ראש אגף המודיעין, שמואל גונן-גורודיש, מפקד פיקוד הדרום, ויצחק חופי, מפקד פיקוד הצפון. כולם הופתעו, וכולם כשלו במילוי תפקידם. בשבעה-עשר באוקטובר בבוקר, ב"עכביש" 10,52 לאחר שהגדוד הסדיר של הצנחנים 890 נפגע קשה והוברח על-ידי המצרים מאזור החווה הסינית, נטלתי מחגור הקרב שלי את התנ"ך וקראתי בפרק ל"א בשמואל א' ובפרק א' בשמואל ב'. רק כעשר שנים לאחר השיחה עם פוגל והשיעור של דותן הבנתי, שפוגל ואף דותן לא הבינו את הלקח המרכזי מאותה פרשה. הלקח חבוי בקינת דוד: "ללמד את בני יהודה קשת". בני

ישראל הובסו כיוון שהופתעו מן השימוש שעשו הפלשתים בקשתות באותו הקרב. אחרי שלושת אלפים שנה קרסו מערכי ההגנה של צה"ל, כיוון שמפקדיו הופתעו מטילים נגד טנקים, שבהם השתמשו המצרים והסורים. הם הופתעו כיוון שהאמינו במיתוס שיצרה החברה הישראלית, הגורס כי לוחמים ערביים תמיד יברחו כאשר חיילי צה"ל יתקפו אותם. אמונה זו הייתה עקרון היסוד בתורת הביטחון של מדינת ישראל בפרוץ מלחמת יום הכיפורים, ושוורשיו משתרגים אל תחילת הציונות. כדי שלא ננוצח יותר, ולא נסכן

10. אתר בית-חולים שדה, שאליו הובהלו הצנחנים הפצועים מקרב החווה הסינית.

את הבית השלישי, עלינו להימנע מחטא הגאווה - היבריס: לשרש מתוכנו את תחושת העליונות כלפי הערבים; ועלינו להימנע מחטא הבורות: ללמוד את הוויית הצבא והמלחמה, ולא להסתפק בשכל הישר ובניסיון האישי.

אחרי שנוסד הדסים, הפתיעו צבא מצרים וצבא סוריה את ישראל, וכמעט הכריעוה. דיין, שר הביטחון - מנהיג הדור השני - לחש באוזניהם של עורכי העיתונים בתשעה באוקטובר 1973: "סוף הבית השלישי!" והיה יסוד לאמירתו. באוקטובר 1973 הייתה לדיין הארה: הוא הבין כי בני דורו אכזבו, והוא העביר לדורנו - בני הדור השלישי - את המשימה להציל את מדינת ישראל, בלא שהאמין כי בכוחנו הדבר. היינו בשנות השלושים לחיינו, רובנו חיילי מילואים, שהושלכו לשדות הקרב בלא הכנה נפשית ועם ציוד לחימה לקוי. עד מהרה התברר, שהמנהיגים והמפקדים הבכירים, בני הדור הראשון (גולדה מאיר) ובני הדור השני (משה דיין ואלי זעירא), לקו במחדל חמור, והחיילים הסדירים - בני הדור הרביעי - הוקרבו למולך על גדות תעלת סואץ ובמוצבי רמת הגולן. עלינו, אנשי המילואים בני הדור השלישי, הוטל לעמוד בפרץ ולחסום בגופנו את השיטפון הערבי. את המשימה מילאנו במחיר כבד מאוד, ונפשנו נשרטה.

אחרי שהקזנו את דמנו בשדות הקרב, לא היינו מסוגלים ליטול את המנהיגות על מדינת ישראל. לא דבקה בנו קשיחותם של בן-גוריון ושל בני דורו. מלחמת יום הכיפורים היא ההישג הגדול ביותר של "דור המדינה" וגם קלקלתו הגדולה ביותר: הדור, שהציל את ישראל, לא השכיל ליטול מנהיגות עליה ולשלהב את הישראלים לפעול יחד למען אותה המטרה, לאתר ליקויים, להפיק לקחים, ולנטרל איומים קיומיים בעתיד. גולדה מאיר - בת הדור הראשון - אכזבה אותנו. פנינו לבקש מנהיגות אצל בני דורה האחרים - מנחם בגין ויצחק שמיר. אף הם אכזבו. פנינו לבני הדור השני - יצחק רבין ואריק שרון. רבין נרצח, שרון התמוטט, ואת ההנהגה נטלו בני הדור הרביעי - בנימין נתניהו, אהוד ברק, אהוד אולמרט ועמיר פרץ. מלחמת יום הכיפורים שחקה את דורנו, כיוון שלא עשינו חשבונות אישיים והוצאנו את הערמונים מן האש עבור אומה שלמה.

איך מגשימים חלום חינוכי?
רחל וירמיהו שפירא הגשימו אותו בשלוש-עשרה השנים הראשונות של הכפר, בטיפוח חבורה דיאלוגית. את חלום הדיאלוג הם קלטו ממשה שוובה, בתנועת "החוגים" בירושלים, בהרצאות של מרטין בובר בסמינר בית-הכרם ובכפר-הילדים-והנוער בן-שמן. חלומות לעולם אינם מתגשמים במלואם, כיוון שהסימטריה של החלום קורסת במגע עם המציאות. יחד עם זאת, מה שמוגשם מקבל את פשרו מעולם החלומות. השאיפה להמעט בחשיבות החלום מאפיינת את האדם החד-ממדי, וגם בהדסים לא חסרו כאלה. סחיפה לתוך מערבולות היא הסיפור הגדול של העולם הרב-ממדי. נטלנו על עצמנו לספר את הסיפור מנקודת-המבט של הממד החמישי - ממד המשמעות.

למדנו בהדסים את אמנות העמידה בזרם ואת ניצולו לטובת החיים. אמנות זו צרב בנו הדסים. על כך חלמנו, והתאמצנו להגשים זאת בחמישים השנים שחלפו מאז. לא כולם נצרכו, ולא כל מי שנצרב הוציא את הצריבה מן הכוח אל הפועל. יש גם שזוכרים את ימי

שלום דותן, הפילוסוף שלנו: "תמיד יש להניח את המקרה הגרוע".

הדסים כשנים הרעות בחייהם. מיכל אורבך ודוד דרוקר-דרור, למשל. גם לצפרירה שימל-האובר יש הסתייגויות קשות. "בהדסים לא היה יאנוש קורצ'אק", היא כתבה לי. היא התעלמה ממרכזיותם של מרטין בובר ושל משה שוובה בגיבוש חלום הדסים ובמימושו. בובר ושוובה היו יאנוש קורצ'אק, ומבחן התוצאה מבסס זאת. לגדעון אריאל, לאלכס אורלי, לאביגדור שחן, למרים סירנסקי-כצנשטיין ולאשר ברנע, לעומתם, היה הדסים חוף מבטחים, ובו עשו את שנותיהם היפות ביותר. הסיפור של חבורת הדסים הוא סיפורו של דור המדינה, שיוצא כעת לגמלאות, ומעביר את הדגל לדור הרביעי.

ו. "הכול זורם"

"panta rei - הכול זורם", חזר והדגיש שלום דותן, המורה שלנו לפילוסופיה, בשמו של הרקליטוס ה"אפל" מאפיסוס. "מוח האדם מתקשה לקלוט את רעיון הזרימה הרב-ממדית, והוא חוזר שוב ושוב להבנה סטאטית חד-ממדית. זה הטעם העמוק למצעד האיוולת - ניתוקנו מן המציאות! תפיסה חד-ממדית אפיינה את צבאות צרפת ואנגליה כשגיסות גרמניה הנאצית פלשו, במאי 1940, במבצע 'אבחת המגל' לצרפת, ומוטטו, לאורך הנהר מז, תוך שלושה ימים, צבאות גדולים מהם בהרבה ומצוידים טוב יותר עשרות מונים. אחרי

שלום דותן: "מן ההתעופפות הפילוסופית למציאות".

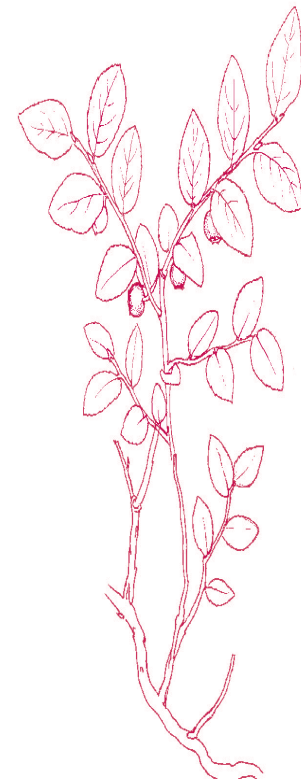
ארבע שנים, ביוני 1944, נפלו הגרמנים במלכודת החד-ממדיות, ואפשרו לאנגלים ולאמריקנים לנחות בחוף נורמנדי במבצע 'אוברלורד', ולהכריעם. לו נכשלו בעלות-הברית בנורמנדי, לא היינו מקיימים הערב את תיקון חג שבועות, ורבים מהיושבים פה לא היו בין החיים".

"אבל לא היה סיכוי שהם ייכשלו", התפרץ שבח וייס. "המבצע תוכנן לפרטי-פרטים, ובייחוד הוא הצטיין בהיבט הלוגיסטי שלו".

דותן תלה בשבח מבט תמה. הוא לא היה רגיל שיתפרצו לדבריו. "תמיד יש להניח את המקרה הגרוע", השיב.

דותן אהב לראות את חצי הכוס הריקה, בתובנה השייכת ל"הומו-קריטיקוס" (האדם המבקר) - זמורה זניחה בכמותה, אך לא בהשפעתה ב"הומו-אינטלקטואליס" (האדם החושב), שהוא ענף לא גדול ב"הומו-ספיאנס" (האדם הנבון), שעיקרו הוא "הומו-דיסטרקטיס"

(האדם המשמיד).¹¹ דותן היה אדם מר-נפש וכעסן, אך מורה מרתק. זה הטעם, שמשנה זעירי, מרכז התרבות של הדסים, הציע שדותן יציג את התזה המרכזית בתיקון ליל חג השבועות, וזה הטעם שירמיהו שפירא נתן את הסכמתו לכך. מניסיון חייו למד ירמיהו, שמוטב להתכונן לרע מכול על-ידי חשיפה לרוע. החשיפה של דותן הייתה, לדעתו, במידה הראויה. לעתים טעה דותן בגדול. לזכותו ייאמר, שהוא הודה בטעויותיו. לפי המסורת האפלטונית-נוצרית, המציאות בעיניו הייתה פגומה מיסודה. הוא דחה

11. באילן היוחסין האנתרופולוגי של הענפים השונים ושל אנשים עסקתי בהרחבה - ראו, אורי מילשטיין, קץ החיים. רמת-אפעל: הוצאת שרידות, 1994.

אולם האירועים של הדסים.

בהתלהמות השוואות יחסיות. דותן אף פעם לא דיבר בנחת. את המציאות הוא העריך לפי האידיאות, ואף מאתנו דרש לשאוף להגשים אידיאות. כמו אפלטון בסירקוז, גם דותן בהדסים לא הבין שאידיאות קורסות במציאות, וקריסתן מובילה את בעלי האידיאות לקרטב השני, כפי שטען במאה העשרים קארל פופר, בספרו, החברה הפתוחה ואויביה. את עצמו ראה דותן כמאבחן אידיאות אולטימטיווי. זה הטעם, שתלמידים רבים הסתייגו ממנו. אחד מהם, פרופ' מיכה ספירא, עוין אותו גם היום, אחרי חמישים וחמש שנה. דותן קבע שמיכה הוא נפל קוגניטיווי, שאין לו סיכוי להצליח בבחינות הבגרות, דרש במועצה הפדגוגית לשלוח אותו לבית-ספר לשתלנות, ואף פברק את ציוניו כדי לבסס את טיעונו. זה מעשה שלא ייעשה, והתגלה משום שמיכה היה אינטליגנטי משלום וגם נועז ממנו. הוא כפה על שלום למסור את הבחינות, שבהן נכשל, לשני בוחנים נוספים. ציוני המבקרים היו מעולים. דותן אכל את הכובע, והמשיך בחריקת שיניים לחשוף אותנו לרעיונותיהם של הפילוסופים הגדולים.

בהיותו בן 81 פרסם דותן את ספרו פרקים בתרבות המערב. את רעיונותיו הוא פיתח בשיחותיו עמנו. כך פיתח את אישיותנו, וכל אחד מאתנו תרם לפיתוח אישיותו, לרבות אלה שסלדו ממנו בגין ביקורתו הקשה, אפילו מיכה ואהובתו, עופרה שפירא, בתם של המנהלים, שהלכה אחרי אהובה באש ובמים, לפחות בהדסים. הדיאלוג הקולקטיווי-דיאלקטי סביב דותן היה התרחשות יוצאת-דופן בהדסים, ודווקא משום כך שמרו אותו רחל וירמיהו בכפר. ביקורת, סלידה ואף פברוק ציונים לא ערערו את הפרדיגמה הדיאלוגית ששלטה בהדסים. היו בה קצרים, היו בה תקלות, שהרי במציאות היופי האידיאלי מתכער, אך המומנטום של הפרדיגמה בשנות החמישים גבר על כל האיזונים עליה.

עיינתי בספרו של דותן, ומצאתי עקבות לשיחותינו בהליכתנו בשבילי הפרדס, בין הדסים

חיים בר נחום: תפקידו היה לספר אגרות.

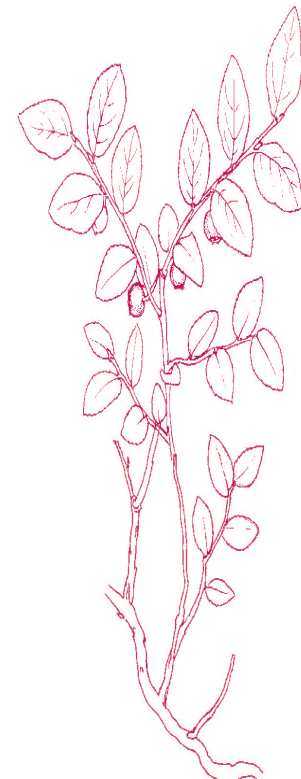

על מה חלמנו.

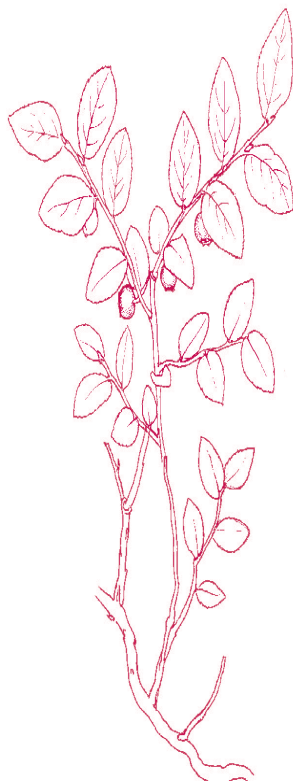
לאבן-יהודה. פעם תעינו בדרך, וכמעט נטרפנו על-ידי הכלבים, שגדעון אריאל גידל בין עצי ההדר. בייחוד איים עלינו כלב הרועים "שפנדאו" - לא גדול, אך מפחיד למדי. גדעון אילפו להפחיד, כפי שאביו של גדעון הפחידו. לבסוף, במנוסתנו, מצאנו את עצמנו בכפר נטר. אשר ברונר-ברנע, יוסף טנר, אפרים שטיינקלר-גת וצ'ילי, עבדו באיסוף בוטנים בשדה של האיכר ברקוביץ. הם לא קיבלו דמי כיס מהוריהם, כי לא היה מי שייתן להם. הוריו של אפרים נרצחו באושוויץ. איש לא ידע זאת אז. אפרים שתק. גם ניצולי השואה האחרים בהדסים שתקו. הם התאמצו לקבור את העבר, ולהיות ישראלים לכל דבר. העבודה בכפר נטר אפשרה להם ללכת עם בני המשפחות המסודרות לסרטים בנתניה. המפגש עם הילדים-הפועלים החזיר את שלום ואותי מן הריחוף הפילוסופי אל קרקע המציאות. יחד חזרנו להדסים, משוחחים בחברותא על דקרט. לי היו הורים מסודרים; ולכן, יכולתי להרשות לעצמי לעסוק בפילוסופיה. השיח הפילוסופי סחף את דותן לחיים של ביקורת ושל התבוננות. גם אותי. הוא ביקר את כולם. אני ביקרתי אותו, והוא כעס מאוד. למדתי שבעלי ביקורת מוציאים את עצמם מן הכלל. זאת הייתה בחיי חוויית מפתח.

בה' בסיוון תשי"ב (1952), בתיקון ליל חג שבועות הראשון שלי בהדסים, הציג דותן את השקפת-עולמו במסה על הזרימה. ראוי לציין, שמשנה זעירי פקפק האם הנושא מתאים למעמד. ירמיהו פסק: השנה נעסוק בזרימה ואם לפחות תלמיד אחד יישא אתו את הזרימה כל חייו, יהיה זה שכרנו. ירמיהו גדל בחצר חסידית בצפת, והאמין כי התעלות של יחידים מונעת את קץ החיים.

ישבנו על מחצלות באולם הספרייה, סמוך למוסך הטרקטורים של שלמה פוגל. השעה הייתה שתיים אחר חצות. ירמיהו ישב אתנו על מחצלת, שעון על ברכיו ועיניו עצומות, מרוכז בתוך עצמו. איש בן ארבעים ושמונה, יליד עיר המקובלים צפת, דור רביעי בארץ-ישראל, צאצא של תלמידו הגדול של הבעל-שם-טוב, וחלום חייו קורם עור וגידים. בעיניו - הבחנתי בהילה של האר"י הקדוש ובחגיגות ל"ג בעומר במירון. פעם שאלתיו

האם השתתף בתהלוכה השנתית מבית עבו בצפת למירון. הוא לא היה רגיל שחניך פונה אליו, שכן בעיני החניכים הוא היה אלוהים בכבודו ובעצמו. הייתה בו עוצמה, שהניעה את החניכים ואף את המורים לשמור ממנו מרחק. עוצמתו מגנטה את המערכת. הייתה לו כריזמה של מנהיג לאומי, שהתגלגל לכפר-נוער. זה היה מזלנו.

ירמיהו התבונן בי בפליאה, ויחד עם זאת בחרוה, על שהעזתי להפר את הנוהג, והשיב שמדי יום הוא הולך בדרך בהדסים מבית עבו למירון. אז נהגתי לחבר שירים, והדימוי הקסים אותי. מאז לא החמצתי הזדמנות לפנות אליו, והוא לא החמיץ הזדמנות להעניק לי דימויים. התקשורת של ירמיהו עם החניכים הייתה בדרך-כלל לא-מילולית. הוא היה מרוחק מאתנו, אך מפעלותיו נכחו בכל אשר פנינו.

ליד ירמיהו, כאיש מכוכב לכת אחר, רכן על המחצלת מספר האגדות חיים בר-נחום, שהגיע לבן-שמן עם ד"ר להמן מבית-היתומים בקובנה, והנו בוגר המחזור הראשון של כפר-הנוער בן-שמן. כשירמיהו היה מרכז חברת הילדים בבן-שמן, הוא הפעיל את בר-נחום לספר לילדים, מדי שבת בסעודה השלישית, אגדה חסידית. מבן-שמן הוא הלך אחרי ירמיהו להדסים, והמשיך לספר גם לנו, מדי שבת בסעודה השלישית. משה זעירי ארגן את הסעודות הללו, ורקלם בהן שירים של אלתרמן ושל רחל. אבל שיאן של הסעודות היה אגדות בר-נחום. ירמיהו ורחל לא החמיצו סעודה שלישית אחת. אני לא החמצתי שום הזדמנות לשבת ליד ירמיהו, ולסחוט ממנו דימויים חסידיים. כך נודע לי שהוא דור שמיני בארץ. ד"ר להמן אמר פעם, שהנוק הגדול ביותר שנגרם לבן-שמן מהקמת הדסים, הוא שהכפר איבד את בר-נחום. תפקידו בכפר היה לספר אגדות. פעם אמר בר-נחום לירמיהו, שכמה מאנשי הסגל עושים למען ביתם על חשבון הילדים, וכי יש להקפיד יותר על מעקב ועל בקרה. ירמיהו היסס לרגע האם מדובר באגדה, או במציאות. "פרצה קוראת לגנב", אמר בר-נחום, "יש לתת פחות אמון, ויותר להקפיד על מעקב ועל בקרה". איש בהדסים לא העז לומר דברים כאלה לירמיהו. בו במקום מינה אותו ירמיהו למבקר פנימי סודי של הכפר. בר-נחום דיווח, וירמיהו הפיק לקחים בחשאי. שמונת ניצולי השואה הראשונים ומדריכתם הגיעו לכפר מאחוזת-ילדים ויצ"ו שעל הר

מתוקה ואורי. "התאוותי לאחוז בכף ידה".

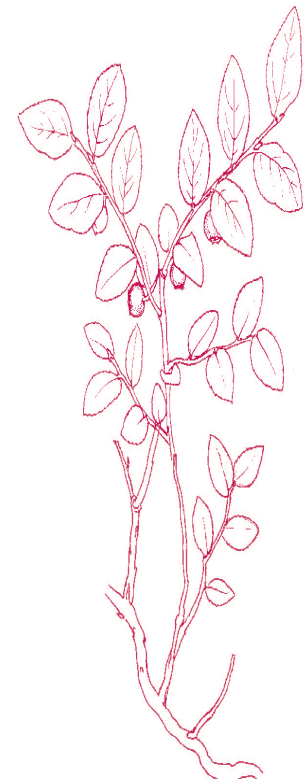
הכרמל בחיפה. אחוזת ילדים השתרעה על שטח נרחב בקצה שכונת אחוזה, מוקפת בעצים ומקושטת בפרחים ובצמחי נוי, שריפרו את קבלת הפנים לכל חניך חדש. כשהגיעו להדסים במשאת עם תרמיליהם הקטנים, ריכזו אותם ירמיהו בחדר-האוכל הזמני שבקומת הקרקע של קבוצה א'. על השולחן ניצב קנקן תה, בסלסילה - לחם שחור, ובצלוחית - ריבה. הם אכלו ושתו, ומיכאל קשטן סיפר להם אגדה בפולנית. לידו ישבה רעייתו, מלכה, שלמחרת נעשתה המחנכת של השמונה, וכך במשך שלוש שנים. אפרים שטיינקלר-גת, שנותר בלא אב ואם, התבונן במיכאל כבנביא מארץ הצבי. על הנביאים הוא שמע בראשונה מראומה שוורץ-ויצמן, שהדריכה את הילדים ניצולי השואה במחנה פירטן בגרמניה. את תוכנות מיכאל קשטן נשא עמו שבה וייס בכל אורחות חייו, כפרופסור באוניברסיטה, כיושב-ראש הכנסת, כשגריר ישראל בפולין, כיושב-ראש מוסד "יד ושם" וכגיבור תרבות בפולין. לימים פגשתי את שבה בהרצאה של ישעיהו לייבוביץ על מוסר ופוליטיקה, במכון ון ליר בירושלים. שבה אמר לי, שאגדת מיכאל קשטן בשעתו הראשונה בהדסים, הולידה אותו מחדש.

הייתי אז ילד בן שתיים-עשרה. משה שיפוני, דודי, למד עם רחל ועם ירמיהו בסמינר למורים בירושלים, הדריך אתם "גורים" ב"לגיון הצופים", היה אתם בקבוצת "צופה-מורה", שתכננה יחד עם פרופ' משה שוובה כפרי-נוער אידיאליסטיים בכל רחבי הארץ, ולימד אתם בבן-שמן. הייתי מיוודד מאוד עם דודי, וכבר בילדותי הוא סיפר לי על רחל, על ירמיהו ועל חלומותיהם המשותפים. אמי התלוננה באוזני אחיה שאני משגע אותה בווכחנותי. היינו נוהגים ללכת יחד להצגות ב"הבימה". אחרי ההצגה, בדרכנו באוטובוס הביתה, היא ניתחה את ההצגה, ואני הסברתי לה שהיא טועה. היא יצאה מדעתה. דודי יעץ לאמי לשלוח אותי להדסים. "רחל וירמיהו אינם מורים סתם", המליץ, "הם המחנכים הגדולים ביותר בישראל היום". כך נקלעתי לכפר מימוש החלומות, שבנו רחל וירמיהו על מרחב דיונות בשרון. גם את רחל, את ירמיהו, את המורים ואת החברים, שיגעתי בווכחנותי, ועל כך בהמשך.

על האפשרות שאלמד בהדסים, הגבתי באדישות. כבר אז הגעתי למסקנה שאין זה משנה היכן אלמד, כיוון שעיקר הלימוד הוא מסעו של אדם לתוך עצמו. "אם אני מפריע לך, אלך להדסים, ואעצבן את המורים שם", אמרתי. אמי התבוננה בי בכעס מהול בחיבה, ויחסה לא השתנה - עד שנפטרה בגיל 97. הייתי הבן האהוב; ולכן לא היו לי מעולם רגשי נחיתות, ועשיתי כל מה שחשבתי לנכון לעשות. חיים קלים לא היו לי מזה.

בתיקון ליל חג שבועות ישבתי ליד מתוקה, והתאוותי לאחוז בכף ידה. היא לא הייתה מודעת לקיומי - כך, לפחות, הרגשתי. גם אחרי חמישים ושלוש שנים אני חש שכך היה. במבט הפלדה הנשי שלה השתקף עבורי גורל העם היהודי כולו. מתוקה גילמה לי שואה ותקומה. ראיינתי אותה פעמיים לכתובת הספר הזה. היא עדיין חביבה וקשוחה. נדמה היה לי, שהיא עומדת ליפול על צווארי, ולפצותני על שחסכה זאת ממני אז, אבל היא רק לחצה בכוח את ידי לשלום. לפחות את כף ידה קיבלתי. היא טרחה להזכיר לי, שדפנה אורדנג כתבה חיבורים יפים משלי, ושאני סירבתי להשלים עם התבוסה. שאלתי את עצמי, בלוגמי כוס תה בביתה בחולון: "אולי בשל כך היא לא נענתה לרמיזות האהבה שלי? אני חשבתי שמגיע לי. היא חשבה שאני שחצן. אני חשבתי את עצמי למלח הארץ. היא הייתה הפרימה בלרינה בלהקת הדסים המיתולוגית".

בתיקון ליל חג שבועות הייתה מתוקה שקועה בדמותו של דותן, שהזכיר לה את ואלנטי בק, בעל-הבית הפולני, שבכונקר מתחת ליסודות ביתו התחבאה במשך שנה וחצי, עם עוד שבעה-עשר יהודים. גבוה, כפוף כלשהו, עטור שיער חלק, שלום היה איש הרוח של הכפר. בביקורתו על הכול הוא היה האופוזיציה. רחל וירמיהו טיפחו לעצמם אופוזיציה.

זה היה ייחודם. למרות זאת, דותן חש עצמו נרדף אז, וגם עתה. ייחודו של הדסים נבע גם מסיבה זו – היותו מזיגה של חלום ושל ביקורת.

שלום דותן התייחס אל עצמו ברצינות, ודיבר בפאתוס של מציל העולם. הנה-הנה הוא יחשוף את צופן היקום. שלום דותן סיכם את מסתו בלקח חינוכי: "כאן מכשירים אתכם לזרם, להבין את חוקי הזרימה, לתרום מאישיותכם לזרימה הכללית, ובעיקר – לשחות נגד הזרם, כיוון שרק דגים מתים נסחפים בזרם. מי רוצה להיות דג מת? בתרבות היפנית מעלים דגים, השוחים בנהרות נגד הזרם, למעלות של קדושה. זה אחד הסודות לעוצמתה של יפן". איש לא הרים את ידו להעיר הערה. דיאלוג לא התרחש. אבל שלום היה מאושר. הוא האמין בתמימותו, שהצליח להעביר את המסר, אף כי הדממה בתום דבריו הוכיחה את ההפך. כשראיינתי אותו אחרי חמישים ושלוש שנים הוא הודה, שאת המסר הזה מסוגלים לקלוט רק בני ענף "הומו-קריטיקוס".

כל תלמידי הכפר ישבו על מחצלות, והאמינו שהנה-הנה ייפתחו שערי שמיים, והשכינה תזרום היישר אליהם. שבח וייס ניגש אלי, ושאל האם יש לי מה לומר. שבח למד אז בכיתה י"א, ולפרנסתו הדריך אותנו. השבתי לו, שאת מחשבותי אעלה על הכתב. הוא אמר, שאקרא את מה שאכתוב בסעודה שלישית בשבת הקרובה. משה זעירי הסתובב אנה ואנה להניע את השלב הבא בתיקון ליל חג שבועות.

ז. רבי פנחס שפירא מקוריץ

אחרי המסה של דותן, סיפר חיים בר-נחום על רבי פנחס שפירא מקוריץ, מתלמידי הבעל-שם-טוב, אבי אבות אבותיו של ירמיהו. רבי פנחס פעל במאה השמונה-עשרה. הוא נחשב לאחד הצדיקים הנעלים ביותר בדורו. השפעתו של רבי פנחס הייתה עצומה כמורו וכמדריכו של ציבור גדול, ביניהם מנהיגים חשובים, כמו רבי זאב מבלטא ועוד. אמרו עליו שהיה "חד בדרא", כלומר יחיד בדורו בגדולתו. לפי המסורת, היה מן הצדיקים שהחלו לגלות חלק ממזמורי תהילים, שהיו אמורים להיות מאוחר יותר ל"תיקון הכללי", שאותם ייעד עבור תיקון הברית, אך לא זכה להשלים את הגילוי. דבקוּתו באמת הייתה מוחלטת. הוא העיד על עצמו כי עשרים ואחת שנים התייגע כדי להשיג את האמת בשלמותה. "ניתן רק לשער", הדגיש בר-נחום, "איזו אמת צרופה החדיר רבי פנחס בקרב חסידיו. את הדגל של אמת זו נושא צאצאו, ירמיהו, בהדסים". שאלתי אז את עצמי האם מתכוון בר-נחום למה שהוא אומר, והאם ירמיהו הוא איש אמת שלם. אני תמיד מפקפק בכנותם של המצהירים על שלמות, וסבור שמדובר בסופיסטיקה, או במניפולציה.

ח. הרב מאיר שמחה וייל

פרופ' אליקים וייל מיעט לבקר את נכדיו, שולה ודוד. וכשביקר, לא נכנס לכפר, אלא נשאר ליד השער ושלח שליחים לזמן את הנכדים אליו. הפגישות בין הסב לנכדים התקיימו מתחת לעץ הדומים סמוך לשער. באותה השנה שהתה בתו אווה בפרנקפורט, וחתנו לשעבר היגר לארצות-הברית לאחר שהתגרש, ומשם לא יצר קשר. דוד חש עצמו נטוש, וסבל מאוד בהדסים. רחל וירמיהו ביקשו להרגיעו, והשפיעו על הסבא המכובד לא רק להיכנס לכפר, אלא גם להשתתף באופן פעיל בתיקון ליל חג שבועות. היענותו של פרופ' וייל לבקשת המנהלים מלמדת, שלא היה לו אופי כה פרוסי, כפי שרוב מכריו וגם שני נכדיו ייחסו לו. ואגב, לבקשת רחל וירמיהו, עוד השתתף בשכנועו פרופ' משה שוובה, קולגה שלו מן האוניברסיטה העברית, שארבעה מנכדיו למדו בהדסים.

לאחר שחיים בר-נחום סיים, ביקש משה זעירי מפרופ' אליקים וייל לשאת את דברו. פרופ' וייל התרומם מכיסאו, ואמר בקול שקט, אך תקיף:

שולה ודוד דרוקר.

אבי משפחת וייל הוא רבי יעקב בן יהודה וייל, שהיה תלמידו הטוב ביותר של המהרי"ל, יעקב הלוי מולין, מגדולי הפוסקים, שחי בגרמניה בשנים 1365-1427. יש סברה, שיהודה, אביו של יעקב, הגיע לגרמניה מספרד, והקושרת את השם וייל למקום ספרדי, Valls, ליד Tarragona.

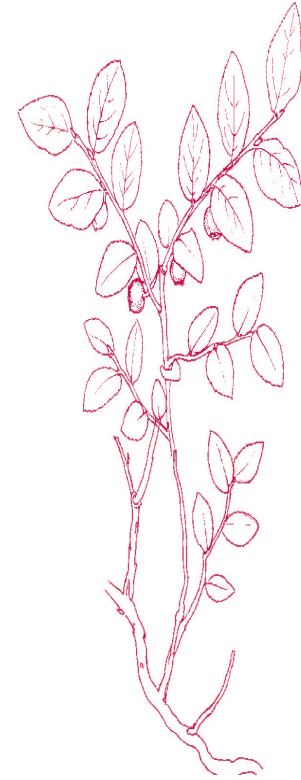
מאיר שמחה וייל, אבי סבי, היה הרב הראשי של יהודי פרוסיה בסוף המאה השמונה-עשרה ובתחילת המאה התשע-עשרה. היהודים לא גויסו או לצבא, ואף לא תרמו כסף למאמץ המלחמה. בתחילת המאה התשע-עשרה התחוללו באירופה מלחמות נפוליון. הפרוסים ראו בהן את מלחמת השחרור שלהם. הרב וייל השמיע דרשות פטריוטיות בבית-הכנסת הגדול בברלין, והטיף ליהודי פרוסיה להתגייס לצבא, ולתרום ביד רחבה למאמץ המלחמה. דרשותיו פעלו את פעולתן: היהודים העבירו תרומות נדיבות למאמץ המלחמתי. דרשותיו תורגמו לגרמנית, ונשלחו למלך פרידריך וילהלם השלישי ולראש ממשלתו, הרוזן קארל אוגוסט פון הרדנברג. הן עשו רושם רב כל-כך על המלך ועל ראש הממשלה עד שהם פקדו להפיצן בכל רחבי פרוסיה. בשנת 1819, בתום המלחמה ולאחר הניצחון על נפוליון, התפרסמו "חוקי הרדנברג", שחוללו רפורמה יסודית במעמדם של כל תושבי פרוסיה ובזכויותיהם. החוקים האלה העניקו ליהודים מעמד של אזרחים וזכויות קניין. הזכויות הללו נשמרו בתוקף כמאה שנים. במורשת משפחת וייל נסתמנה גאווה על ההישג הזה. אחרי מלחמת-העולם הראשונה התפתחה בגרמניה אנטישמיות מפלצתית, שהגיעה לשיאה בשואה. בניסיון להחליש את הרושם של התעמולה האנטישמית, הפיצה קהילת יהודי גרמניה את דרשותיו של הרב מאיר שמחה וייל, מלפני מאה שנים. מסתבר, שעל היטלר וחבר מרעיו הדרשות לא עשו רושם.

התבוננתי חליפות בסבא ובשני נכדיו. לא הייתי בטוח, שהם גאים בו, ואולי אף התביישו שטרח לבוא להדסים, לספר מעשיות עליו ועל משפחתו. ייתכן כי שולה ודוד שאלו את עצמם: אם אילן היוחסין של משפחתנו כה מכובד, מדוע נבעטנו מביתנו? מדוע סבא אינו מגדל אותנו בביתו? את פרופ' וייל לא הייתה לנו הזדמנות לשאול. שולה הסבירה לנו שסבה היה פרוסי קשוח.

ט. סונטת עוף החול¹²

כשווייל סיים, הורה זעירי לגיל אלדמע, המורה למוסיקה, להפעיל את הפטיפון. להדסים הגיע אז פטיפון חדיש - מתנת נשות ויצ"ו מקוויבק. גיל, שאיבד רגל במלחמת העצמאות, סימן לשולה דרוקר לעשות זאת במקומו. שולה עדיין הרהרה בסיפור של סבה. גיל נגע קלות בכתפה. שולה הזדעזעה, קמה ממקומה, וניגשה לפטיפון. בשקט, שהשתרר בין לבין, העסקתי את עצמי בשאלה: מה מקור האנטישמיות? הגעתי למסקנה, שאצל יהודים יש נוכחות בולטת של "הומו קריטיקוס". ה"הומו דיסטרקטיס" רואה בהם איום עיקרי ומבקש להשמידם. לימים קיבלתי לכך אישור אצל הגל ואצל ניטשה.

באולם נשמע רחש שמימי. ירמיהו שאף להעניק לנו את היכולת להבחין בין רחש טורדני לרחש שמימי. "יכולת זו", היה אומר, "היא מבחנו האמיתי של בן תרבות". ירמיהו ורחל אהבו מוסיקה קלאסית. הם הנהיגו שחריות לשבת עם נגנים מן התזמורת הפילהרמונית, שניגנו סוויטות של באך. אורי שוהם, נגן התזמורת הפילהרמונית, נתן רסיטלים לחליל. לתיקון שבועות היה ירמיהו בוחר יצירה מיוחדת, לאחר התייעצות עם גארי ברתיני, עם

12. במיתולוגיה המצרית, וכן במיתולוגיות אחרות, האמינו שעוף החול (ביוונית: "פניקס") הינו ציפור האש הקרושה. לפי המיתולוגיה המצרית, עוף החול חי במדבר במשך 500 או 1461 שנים, לפני שכילה עצמו באש וקם מחדש לתחייה מן ה"אפר".

דב זמיר ועם גיל אלדמע, מורי המוסיקה בכפר. על כולנו השתלטו צלילי הסונטה בלה מז'ור אופוס 110 של בטהובן, בביצוע הפסנתרן והקומפוזיטור היהודי-פולני ארתור שנאבל, שנפטר שנה אחת קודם-לכן. הרבה מורים וחניכים בכפר היו ניצולי שואה מפולין. אחדים מהם שמעו את שנאבל בפולין עוד לפני המלחמה. ירמיהו ביקש להזכיר להם את צלילי ילדותם ונעוריהם. ירמיהו טרח למלא את נפשנו בצלילי מוסיקה. בהשפעת פרופ' שוובה, הוא דגל בתפיסה החינוכית של אתונה העתיקה: מוסיקה וגימנסטיקה. על הצלע

השלישית, רטוריקה/לוגיקה, הוא ויתר. באחת מאמירותיו הנדירות התבטא ירמיהו: מוסיקה וגימנסטיקה יצרו את סולון ואת חוקיו, את פריקלס ואת ניצחונותיו, את סופוקלס ואת הטרגדיות שלו, את אריסטופנס ואת הקומדיות שלו, את אאוקלידס ואת הגיאומטריה שלו, את סוקרטס ואת הפרדיגמה האנטי-סופיסטית שפיתח, את אפלטון ואת האידיאות שלו.

אנו זקוקים בישראל למדינאים ולאנשי רוח כאלה.

"ומה עם לוגיקה?" שאלתי.

"אנו שואפים להצמיח אנשי מעשה. לוגיקה היא מלאכת אוויר, שהציונות מורדת בה."

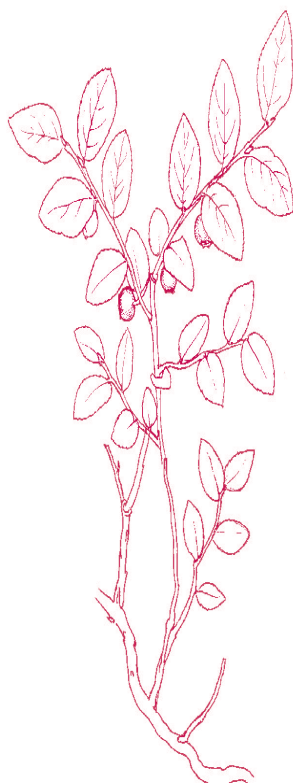
"מה עם הפוליטיקה?"

"פוליטיקה אסור להכניס למערכת החינוך!"

אלה היו שני ליקויים בתפיסה החינוכית של הדסים, שהרי ללא הצלע השלישית - הלוגיקה - אין משולש, אין סולון, אין פריקלס ואין אפלטון. אני סבור היום, שהוויתור על התיאוריה היה המגרעת היסודית של החינוך בהדסים, ולא רק בו. הדור השני בציונות היה אנטי-תיאורטי, ואת גישתו כפה עלינו. הפגם הזה מנע מדורנו להפיק את מלוא הפוטנציאל שהיה גלום בו.

ואשר לפוליטיקה: הימנעות מעיסוק בה, גוררת אחריה הימנעות מלימוד תפקודן האמיתי של חברות האדם. הפוליטיקה הייתה אחד מנושאי הלימוד המרכזיים בכתב-הספר של האצולה הבריטית, והתעמקות בה מסבירה את הדמוקרטיה היציבה בבריטניה. הרחקת דורנו מהתעמקות באמיתות פוליטיות היא אחד ההסברים לכישלוננו להצמיח מנהיגים לאומיים.

הגענו לפוגה, שבה הכול נובע ממקום אחד, ושואף למקום אחד. שנאבל נחשב לגדול המבצעים של סונטה זו במאה העשרים. ירמיהו התאמץ להביא להדסים רק את המעולה

ביותר. בשלוש אחר חצות השתלט עלינו המסע המוסיקלי של עוף החול הקם מאפרו. שנאבל הלם שוב ושוב באותו האקורד - - - ועוף החול העז להישרף - - - לכו השבור מנתץ את כל הכלים. כוכב-יהלום חרט את השמיים העמוקים. החלום קרע את הדטרמיניזם של המציאות.

אפילו גדעון אריאל - שעסק בעיקר בהרמת משקולות, וכבר החל לפתח אז את המושג "דינמיקה של התנגדות משתנה", שהקנה לו לאחר שנים שם כמומחה עולמי לביו-מכאניקה - ישב ליד ירדנה, ודמעות זלגו מעיניו. גדעון היה חזק מאוד ורגשן מאוד. רגשות-היתר שלו הייתה ביטוי לחסמים סביבתיים באישיותו. ילד מוכה בידי אביו, בעשר שנותיו הראשונות, עם אם מאושפזת במחלקה פסיכיאטרית. גדעון העיף בי מבט שואל. אני החזרתי לו מבט מעודד. שנינו לכודים היינו בפוגה, אך באופני קשב שונים: שלו - אמוציונלי ושלי - רציונלי.

גילה אלמגור דקלמה שיר של המשוררת רחל, דודתי. לעומת המכות, שחסמו את אישיותו של גדעון, עד שהוא שחררה בתהליך הדרגתי ובמאמץ אדיר, שירי הדודה רחל, שליוו אותי מלידתי, סילקו כל חסם באישיותי. שתי שורות, שקראה גילה, נחרתו בזיכרוני: "הן יצאנו בסך / עליזים עזים לנתיבה רחוקה". אמנם חשבתי אז, שלנסיבות התאים יותר המונולוג של המלט, "להיות או לא להיות". בכיתה ו' ביד-אליהו, לפני בואי להדסים, "ביימתי" את המחזה במסיבת חנוכה. אניטה שפירא הייתה גרטרוד. אני שיחקתי את המלט. היום אני מבין שהשורות של רחל הן פחות דרמטיות, אך לנו התאימו יותר. מי שדילג על רחל, והגיע היישר לשייקספיר, איבד את אחיזתו בקרקע הצינונית, והיה מיד לפוסט-ציוני. זה הנזק שגרמו האוניברסיטה העברית ובנותיה, ככל הארץ, למדינת ישראל: הן הולידו את הפוסט-ציונות לפני שהיהודים ביססו את אחיזתם במזרח התיכון. הומניזם אוניברסלי במחיר הקרבת הקיום הישראלי, פיצול רוחני-חומרי, המוצא את הסינתזה הטראגית שלו במוות, לעומת אחרות החלום והפעולה, כאתוס של חיים, במסר של רחל.

י. מחברת ריקה

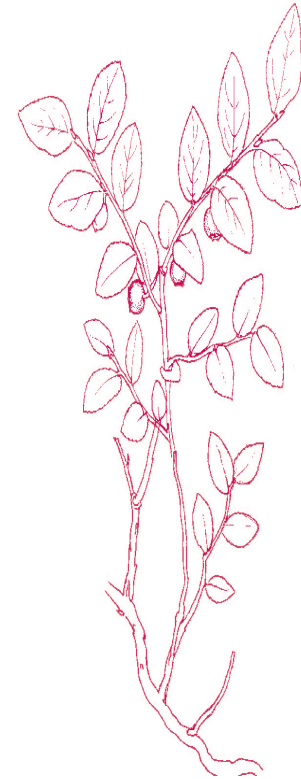
מקוריות היא שחייה נגד הזרם, נגד האופנה, נגד מערך החשיבה הרווח. מקוריות אינה

גדעון אריאל: דיאלוג "אני-אתה" עם דיסקוס.

עומדת תמיד במבחן התוצאה, אך היא תנאי הכרחי לאפשרות שתקווה תהפוך למציאות. מקוריות משמעותה להעז להיות תמים.¹³ אנשים שיבשה תמימותם מתים בעודם חיים. הדסים היה מפעל של אנשים תמימים. דגים מתים נסחפים בזרם, והם מלבלבים על התעלקות ביצירות של אחרים. דגים מתים נסחפים סכולסטית. סכולסטיקה היא תרבות תקנית, שבלעדיה

13. הגדרה שטבע הפילוסוף, הארכיטקט והממציא בקמיינסטר פולר (1895-1983).

אי-אפשר; ואם מסתפקים בה - מסתאבים.

כשהייתי בכיתה י' הזמין אותי שלום דותן לביתו לווויכוח פילוסופי. הוא ואני. וחוזה הגישה תה ועוגיות. אמרתי לדותן, שהוא סכולסטיקן, כלומר: דבק במדע התקני, ואינו פתוח לרעיונות חדשים בהיווצרותם. התווכחתי אתו על המסר העיקרי של רנה דקרט - הוקעת המחויבות של הממסד לסכולסטיקה, לאמונה הרווחת; ולא רק בימי-הביניים, אלא של כל ממסד. דותן היה סכולסטיקן של דקארט. הוא לא קיים דיאלוג ספקני עם יצירתו, אלא קיבלה כמות-שהיא. לעומתו, קיבלתי את המסר של הפילוסוף הצרפתי, וקיימתי אתו דיאלוג ספקני. מותו של דקרט לפני שלוש מאות שנה לא הפריע לי, שהרי קיימתי אתו שיח ששת אלפים רגל מעל לזמן ומעל בני-האדם. בספרו, הביא דותן מובאה מדקרט: "כשאך התיר לי גילי להשליך מעלי את מרותם של מורי, עזבתי לגמרי את הלימוד מספרים. ואז החלטתי שלא לבקש עוד שום מידע, מלבד מה שאוכל למצוא בי בעצמי, או בספר העולם הגדול ... לא להאמין עוד בשום דבר שנכחתי באמיתותו רק מתוך הדוגמה והמנהג". שעות על שעות שוחחתי עם דותן על הווידוי של דקרט הקתולי, גם לפני חמישים שנה וגם לפני שנה כשביקרתי בדירתו באבן-יהודה, כדי להזכיר לעצמי את הרעיונות דאז ואת יחסינו הדיאלקטיים. שהרי אולי עכשיו אני מפנטז.

רחל שפירא ביקשה לשבור את הקשר הגורדי בין בית-הספר לבין סכולסטיקה. הדסים התיימר להיות כפר-נוער לא-סכולסטי, שמעודד ספקנות, ביקורת ומקוריות. רחל אמרה לדודי: "שלחו את אורי להדסים. יצרנו שם כור היתוך, שעליו חולם דוד בן-גוריון. אצלנו יהיה עליו להתמודד לא רק עם אמו, אלא עם חבורה שלמה של מורים, של מדריכים ושל תלמידים. אצלנו יהיה בסביבה דיאלוגית". רחל צדקה: הדיאלוג הלעומתי שלי עם רחל וירמיהו שפירא, עם מיכאל ומלכה קשטן, עם זאב אלון, עם שלום דותן, עם אריה מר, עם שבח וייס, עם גרעון לביא, עם דפנה אורדנג, עשה אותי למה שהנני, וגם עשה אותם למה שהם. בקהילה דיאלוגית, כל פרט משפיע על כל הפרטים האחרים. בקהילה דיאלוגית לא הממוצע קובע את איכותה של המערכת, אלא תרומתם של הפרטים בעלי האנרגיה הגבוהה. ללא דיאלוג לא תועיל אינטגרציה. בהדסים היו גם אינטגרציה וגם דיאלוג.

חלום הדסים - כמציאות, שאיש אינו יכול להיות מודע לה - החל להתממש, עדיין במצב קוואנטי, בנסיבות הייחודיות שנוצרו בחוף נורמנדי בשישה ביוני 1944. השאלה שעמדה אז על הפרק בעולם האדם, הייתה: היטלר או צ'רצ'יל? היטלר היה במלחמת-העולם הראשונה קורפורל (רב-טוראי) גרמני, שהתעוור לזמן-מה מלוחמת גזים. צ'רצ'יל היה אז שר הימייה בממשלת בריטניה, שהאדמירלים שלו הכשילו את תוכניתו הגאונית במערכת גליפולי. לשניהם היה לקח משותף: צפוי סיבוב נוסף במלחמה. הגרמנים הלכו אחרי היטלר, שהכניס למלחמה. הבריטים דחקו את צ'רצ'יל למדבר הפוליטי, וצמצמו את צבאם. בחוכמה לאחר מעשה, לבריטים היה יתרון: צ'רצ'יל לא חטא בחטא ההיבריס ולא בחטא הבורות. במדבר הפוליטי למד צ'רצ'יל את הוויית הצבא והמלחמה, וכפי שהוא עצמו העיד: את סודו של קורפוס המטה הכללי הגרמני - מסקנה עיקרית של ועדת שרנהורסט¹⁴ - לגייס את הגאונות הלאומית, כדי לנטרל אויב חיצוני. בעזרת מה שלמד הכריע את גרמניה. לאחר שהגרמנים הביסו את הבריטים ואת הצרפתים במבצע "אבחת המגל", במאי 1940, זחלו הבריטים אל צ'רצ'יל, וביקשו שיושיעם. הם הבינו, שברגע של אמת, לא פטפוטי פוליטיקאים יושיעום, אלא "דיקטטור" נוסח רומא העתיקה, כסקיפיו אפריקנוס במלחמה בחניבעל. נורמנדי הייתה גליפולי של מלחמת-העולם השנייה, במהופך.

14. ועדת חקירה, שפעלה בפרוסיה בתחילת המאה התשע-עשרה, לאחר שנפוליון הביס את צבא פרוסיה בקרב יינה בשנת 1806.

נס נורמנדי לכד אותי בהיותי בן ארבע וחצי, ועוד ארחיב על כך. אין לי הסבר הגיוני מדוע רחל וירמיהו שפירא, אביגדור שחן, גדעון אריאל, אשר ברנע, הלל גרנות ואנוכי, נלכדנו באותו הנס, שמשך אותנו ורבים אחרים להדסים. מאז נורמנדי בערתי שישים שנות גשטאלט,¹⁵ שבהן התאמצתי לבאר לעצמי את אפשרות הנס. רק לפני שנתיים קלטתי את צלו של הקשר בין הדסים לבין נורמנדי. הבנה מלאה אין לי, וכנראה לא תהיה לי לעולם, שהרי להבנה מלאה לא ניתן להגיע. גם הקליטה החלקית עצמה הייתה בבחינת נס, שכן אין לה הסבר בלוגיקה הקלאסית. נס הוא התרחשות בניגוד לחוקי הפיסיקה - כמו "שמש בגבעון דום". לפני שנתיים התחלתי להבין את הסופר-פוזיציות¹⁶ של התודעה. התברר לי, שהפיסיקה העתיקה מאוכלסת בניסים. מן הפיסיקה המודרנית, הניוטונית, סולקו הניסים יחד עם התכליות, ונותרה מכונה מחושבת. לפיסיקה הקוואנטית התגנבו הניסים בלבוש של הסתברויות.

עוד שנה חלפה, והרבה אימיילים ושיחות סקייפי נעו בין קוזו-דה-קטה שבקליפורניה לרמת אפעל שבגוש דן - עד שגדעון אריאל שכנע, כמעט אילץ אותי, להעלות על הכתב את תובנותי בעניין הדסים. הוא אמר בשיחת טלפון בשתיים לפנות בוקר, שדימתה את תיקון שבועות אז:

זה הזיכרון הראשון שלי ממך, אחרי שהצטרפת אלינו בכיתה ז': קראת חיבור, שכתבת על הנחיתה בנורמנדי. ישבנו המומים. מה פתאום נורמנדי? כולנו כתבנו חיבורים על משחקי כדורגל, על טיולים ועל ריקודים בליל שבת. אני כתבתי חיבור על זריקת דיסקוס. הניסוח שלך היה מעולה בעיני, הרעיונות היו מבריקים, הקריאה הייתה מושלמת. במשך חצי שעה האזנו לקולו של ה"זר", שהופיע בשמי חיינו. לאחר שסיימת, ביקש ממך המורה מיכאל קשטן למסור לו את המחברת על-מנת להראותה למנהלת רחל שפירא, ולקרוא את החיבור באספת המורים. מסרת לו את המחברת בחיוך חבוי, קצת מתנשא אפילו. דפי המחברת היו ריקים.

זה היה בעיני נס. זו הייתה חוויה מעצבת בחיי. זעזעת את תודעתי המנומנת, העברת אלי אנרגיה אינטלקטואלית, והשתכנת בתוך תודעתי. גם צ'ילי וגם אשר היו נסערים. מי בכיתה לא היה נסער? אפילו מיכאל, שהתקשה לשמור על שלוות-נפש של מורה. באותו הערב הלכנו אל מיכאל קשטן הביתה, ואמרנו לו, "גם אנחנו רוצים לכתוב חיבורים כאלה!"

כל אחד כותב את חיבורו-שלו בהתאם לנטיותיו, ובתחום שאליו זורמת אישיותו. עופרה במחול, גילה במשחק, שבח בפוליטיקה. היחד שלנו מניע את כולנו לכל עבר, ואנו מממשים זה את זה.

תיארתי את האירוע באוזני דני דסה, המורה לספורט. יחד אתו הכנתי את עצמי לייצג את ישראל באולימפיאדה. אף שהייתי אז רק בן שלוש-עשרה, דני ואני האמנו, שבאמת אגיע לאולימפיאדה, וממנה אכבוש את העולם. ואכן הגעתי לאולימפיאדה בשנת 1960, וממנה דרכי הייתה סלולה לכיבוש העולם.

דני אמר לי: "עם הדמיון שלך תגיע רחוק. אם תשלב את הדמיון שלך עם הדמיון של אורי, שניכם יחד תכבשו את העולם!"

לפני יומיים ביקרה אצלי איריס, ויחד הפתענו את דני דסה בלוס אנג'לס. הוא הזכיר לי את השיחה בשנת 1952. מאז, אורי, ידעתי, שתבטא את כולנו. מה שאני מחליט - אני גם מבצע. יש בי נחישות מוחלטת.

הנחיתה בנורמנדי: אור בקצה המנהרה.

הנחיתה בנורמנדי: מנהיגות ויצ"ו יזמו כפר נוער לילדים ניצולי השואה.

צניחה בנורמנדי: מכונת המלחמה הגרמנית קרסה.

¹⁵ זרם בפסיכולוגיה, שאינו מדגיש תהליכים אנליטיים, המקובלים במדע, אלא תהליכים סינתטיים והוליסטיים של למידה, המאיינים תהליכי יצירה.

¹⁶ הרכבה של מצבים קוואנטיים.

מתוקה, שישבה ליד גרעון במשך שנתיים במגמה הביולוגית, אישרה: "לגרעון יש נחישות מוחלטת".

הנוסטלגיה של גרעון, של צ'ילי ושל אשר, ל"זר" עם מחברתו הריקה, היא מציאות היום-יום שלי: חיפוש אחר הפסיקה של החלום. וחוף מזה - גרעון היה אלוף הארץ בהדיפת כדור ברזל ובזריקת דיסקוס, ושיאו בדיסקוס לא נשבר זה שלושים שנה.

י"א. שלב כסולם יעקב

מן המערכה המכרעת של מלחמת-העולם השנייה בנורמנדי התפשטו גלי החלום לטורונטו, לתל-אביב, לטלביה, לכפר-הנוער בן-שמן, למוחו של אלכסנדר סאתרלנד ניל בסאמרהיל, ללוחמי החטיבה היהודית הלוחמת ולדמיונם של ילדים יהודיים באירופה המשוחררת ובזו שטרם שוחררה. באותו השלב, במלחמת-העולם השנייה, חלה תסמונת בומרנג, שאיש לא הבחין בה: האנטרופיה אצל הפרוסים הגיעה לנקודה קריטית, ותפקודם היה יותר ויותר מחותחת.¹⁷ הסדר אצל המדינות הדמוקרטיות גבר, ושליטתם בגייסות השתפרה, בעיקר בגלל מנהיגותו של צ'רצ'יל. הזרימה המערבולתית¹⁸ של רצונו הגבירה את האנרגיה הצבאית שעמדה לרשותן של בעלות-הברית. קריסת הקומוניסטים נדחתה, והם היכו את הנאצים בחזית המזרחית. הקשר בין שלום, מלחמה וחינוך, שהתגלה ללב טולסטוי מאה שנים לפני-כן במלחמת קרים, התבהר יותר לחבורת אנשים, שהיו פזורים בכל חלקי תבל, ושרובם לא הכירו זה את זה. ליהודים הותר לפתע לממש חלומות. מימוש חלומות הוא חלון הזדמנויות נדיר בהיסטוריה. אלוהים שב לחולל נס על-מנת להותיר שארית פליטה. החל תהליך עיצובו של דור המדינה, נכרתה ברית החולמים לעצב את חבורת הדסים.

המהפך התחולל על אדמת צרפת, שמאז ומקדם מנשבת בה רוח מהפכנית. בשר התותחים של בעלות-הברית, כמאה ושלושים אלף לוחמים, נחת בחופי נורמנדי במבצע "אוברלורד". התהווה קו פרשת המים שלנו. עד "אוברלורד" נשקפה לדורנו סכנת כיליון, אף שהגרמנים נבלמו באל-עלמיין כבר בשנת 1942. אך אל-עלמיין לא הייתה מהפך במלחמה. הנחיתה בנורמנדי הייתה הצעד הראשון במסע של כולנו למילוי מצברים ממושך בהדסים, ומשם, עם מטען משותף, לכל קצווי תבל. כי מהו חינוך אם לא מילוי מצברים, שחיים תלויים בו. לו נכשל המבצע הצבאי (ולפי כל הנתונים, סיכויי כישלוננו היו גבוהים), ספק אם היינו שורדים, כמעט ודאי שלא הייתה קמה מדינת ישראל, ולבטח לא היה הדסים. היינו אנשים אחרים, אם בכלל. הנס התחולל, וצבא החובכים האנגלו-אמריקני בהנהגת צ'רצ'יל גבר על המקצוענים הגרמניים. "אוברלורד" היה אירוע-מפתח בהיסטוריה של המאה העשרים, שאליו זרמו כל הנחלים, וממנו הגיחו כל המעיינות.

וינסטון צ'רצ'יל, ראש ממשלת בריטניה, ראה כמעט לברו את המציאות כבר במחצית השנייה של שנות השלושים, והזהיר את ארצו מפני גרמניה. קולו היה קול קורא במדבר, כי על התרבות הבריטית השפיעו יסודות ניאו-מרקסיסטיים שנוצרו באסכולת פרנקפורט אחרי מלחמת-העולם הראשונה, ויסודות פציפיסטיים שהתפתחו בהר האמת בשווייץ.

וינסטון צ'רצ'יל: כמעט לברו ראה את המציאות.

17. טורבולציה - תהליך שבו מערבולות גדולות מולידות קטנות מהן והלאה לקטנות עוד יותר.
 18. מפתחי התיאוריה האטומית בעת העתיקה - מוחה מצידון ודמוקריטוס מיוון - האמינו כי לאטומים יש תנועה של מערבולת. במאה התשע-עשרה טען הפילוסוף הגרמני פרידריך ניטשה, כי גלי הרצון מפרים את שלוות הקיום. אנו סבורים, שרצון חזק דומה למערבולת, מפר סדרים, שואף לתוכו את הפריפריה, וכופה על הסביבה את הרעיון שלו. על הסוג הזה של רצון מערבולתי למד גרעון אריאל גם בהיותו ספורטאי וגם כשפיתח את תחום הביו-דינמיקה הממוחשבת לשירות הספורט.

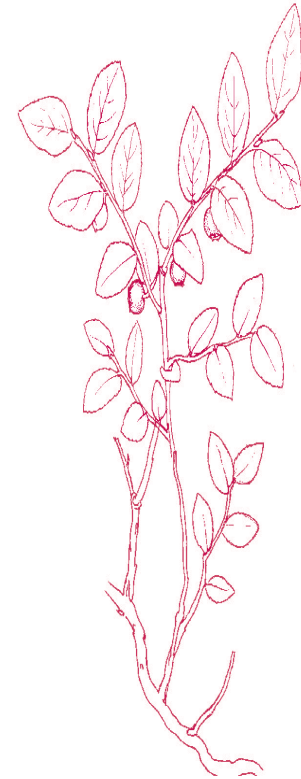

היסודות האלה נפוצו בכל העולם וגם לארץ-ישראל הגיעו, אפילו לבן-שמן ולהדסים: מרטין בובר, משה שוובה ואליקים וייל היו בפרנקפורט בזמן ייסודה ופעילותה של האסכולה, וקיימו קשר קבוע עם ראשיה עד מלחמת-העולם הראשונה ואחריה. כעשור לאחר-מכן, היה צ'רצ'יל מודע לכישלון הצפוי בנורמנדי במפגש בשדה הקרב, בין מקצוענים לחובבים, ומיאן לסמוך על הנס. הוא ביקש לדחות את המבצע, וממילא לדחות גם את סיום המלחמה, כדי לאפשר לבריטים ולאמריקנים לשפר את תפקוד גיסותיהם, ולהניח לרוסים ולגרמנים להקיז איש את דם אויבו. צ'רצ'יל העריך, שאחרי הניצחון על גרמניה הנאצית לא יבוא שלום, ושמלחמת-עולם בין הלאומנות הרוסית הרצחנית שהנהיג סטאלין בברית-המועצות, לדמוקרטיה המערבית, תירש את המלחמה הקודמת. צ'רצ'יל לא האמין בשלום. על שולחן עבודתו בדאונינג סטריט 10 התנוסס במקום בולט מאמרו של הרקליטוס ה"אפל" מאפיסוס: "המלחמה היא אם הכול!" הבריטים, שלא הבינו את מנהיגם הגדול ביותר בהיסטוריה, טענו שהוא מיליטריסט. בגלל אי-הבנה זו בחרו בג'וזף צ'מברלין לראש ממשלתם, והדבר כמעט עלה להם בעצם קיומם.

לו התקבלה דעת צ'רצ'יל לדחות את הנחיתה בנורמנדי - היו פחות יהודים בעולם וגם פחות מלחמות. המלחמה הקרה אולי הייתה נחסכת - לרבות מלחמת קוריאה, מלחמת וייטנאם ומקצת מהמלחמות במזרח התיכון. יהודי אירופה אמורים היו להיות השה לעולה, ומדינת ישראל הייתה נהנית מהפירות, כיוון שברית-המועצות לא הייתה נעשית למעצמת-על, ולבריטניה היה פחות עניין לחזר אחרי הערבים.

מאז מלחמת-העולם הראשונה הייתה לצ'רצ'יל תסמונת פוסט-גליפולי, שהולידה זהירות-יתר. עד סוף חייו הוא לא ישכח את ביזיון גליפולי. כשר הימיה, הוא ביקש לקצר את המלחמה באמצעות מערכה שאמורה הייתה להשליט את בריטניה על מצרי הדרדנלים. סביר להניח שרוסיה הייתה מתנגדת לכך, ולו הצליחה תוכניתו הייתה הקואליציה האנטי-גרמנית מתפוררת, ואז לא הייתה לגרמניה עילה להניע את המהפכה הקומוניסטית, ולשלוח את לנין למוסקוה. בא אפוא לברך, ונמצא מקלל. צ'רצ'יל האריך את המלחמה במחיר כבד מאוד. מערכת גליפולי הייתה רעיון צ'רצ'יליאני מבריק אך ביצוע צבאי שערורייתי. הלקח של צ'רצ'יל היה, שעילית הצבא הבריטי משרתת בחיל הים ובחיל האוויר, ואילו כוחות היבשה הם זיבורית, ולא ניתן להטיל עליהם משימת הכרעה מול מגננה תורכית נחושה, קל וחומר נגד מגננה גרמנית אחרי כשלושים שנה. עד סוף חייו יהיה צ'רצ'יל אסיר-תודה לגדוד נהגי הפחדות של יוסף טרומפלדור, שהוביל מזון ואספקה למוצבי הצבא הבריטי ואנז"ק¹⁹ בגליפולי, ומנע הכרעה תורכית. לו השמידו התורכים את הכוח שהנחיתו הבריטים בגליפולי, ייתכן שהבריטים לא היו משתלטים על המזרח התיכון, וממילא לא היו מקבלים מחבר הלאומים מנדט על ארץ-ישראל, ומדינת ישראל לא הייתה קמה. טרומפלדור הציל את הקריירה של צ'רצ'יל ואת הסיכוי להקים מדינה יהודית בארץ-ישראל. צ'רצ'יל היה אסיר-תודה ליהודים, גם אם בעירבון מוגבל, כמו כל בריטי הגון. אנחנו נהיה אסירי-תודה לטרומפלדור עד אחרית ימינו בלא שום הגבלה, שהרי אנחנו היינו מודעים לאין-סופיותו של אלוהים מאז אברהם אבינו, ואילו אירופה קלטה את מושג האין-סוף בשלב הרבה יותר מאוחר.

האמריקנים, ולא הבריטים, הם שהשפיעו בשנת 1944 על כיוון המלחמה. לאמריקנים אצה הדרך. בעוד שלבריטים הייתה מסורת ארוכה של מלחמות ושל מפלות, האמריקנים ניצחו עד אז בכל מלחמותיהם, וכמעט שלא נשקף איום לעצם קיומם מאז הכריזו על עצמאותם. הם לא הבינו את מה שהבין צ'רצ'יל - גם צבא היבשה של ארצות-הברית הוא זיבורית. אבל לאמריקנים היה פוטנציאל כוח-אדם כמעט אין-סופי, והוא עתיד היה לנצח

19. הקורפוס האוסטרלי-ניו-זילנדי בצבא הבריטי.

איפכא מסתברא סדרתי.

במלחמה. גם ליהודים אצה הדרך, אם כי מהסיבה ההפוכה: היטלר המשיך ביישום הפתרון הסופי שלו, והיהודים ביקשו להציל את מי שטרם הושמד במשרפות. כך נרקמה ברית חסרי הסבלנות, בין היהודים לאמריקנים, שעדיין שרירה וקיימת.

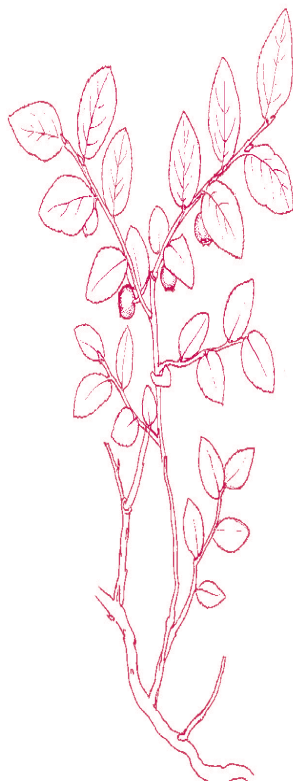
הצלחת נורמנדי חילצה את הציונים מהלם הבליצקריג האנטישמי של היטלר, והניעה אותם לחלום על החיים שלאחר המלחמה. כדי שהחלום יתממש, צריך היה לקלוט את ילדי השואה, ולחלץ מהם את הטראומה, שהוטענה בהם. הדסים, כך התברר, היה שלב משמעותי בסולם יעקב. כדי שהדסים יתקיים, צריך לזכור את הקשר הקנדי: בנורמנדי לחמו גייסות קנדיים. עיתוני קנדה מלאו בפרטים על המבצע. בטורונטו החליטו נשות ויצי"ו-הדסה להקים את הדסים.

י"ב. "הגרמנים בורחים"

הייתי אז ילד בן ארבע וחצי, גבוה, שמנמן, בלונדי, מתולתל, עוטה חולצות רוסיות, שמתאוה להיות פיודור שלֵיאָפִין,²⁰ תוהה על הכול, מביע דעות, מבקר את הגדולים, ומכעיסם. בקיצור - איפכא מסתברא סדרתי. אלברט איינשטיין טען, שהדבר הכי חשוב בחיים הוא לעולם לא להפסיק לשאול שאלות. מעטים שותפים לדעה זו בכל מה שנוגע לשאלות ששואלים אותם, כיוון שרוב האנשים מזהים אמת עם שרידותם האישית, עם מה שמסייע להם לנטרל איומים. ייתכן שגם איינשטיין נמנה עמם. היו שטענו כי אני נהנה להביך אנשים. אני מכחיש זאת מכול וכול. אם משהו דכדך אותי, הרי זה היותי מעיק. את כל מחנכי ואת כל מורי - מן הגן ועד התואר השלישי באוניברסיטה - הכעסתי עד כדי התנתקות ושטנה. כך גם בהדסים. לפי ממדי גופי ולפי כישורי הרטוריים, איש לא האמין בשנת 1944, שאני רק בן ארבע וחצי. גם אז אצה לי הדרך בפיתוח תוכנותי.

הזיכרון הראשון הבהיר של חיי היה בגיל שנתיים וחצי. הוא נסב על מעשה איוולת של אמי, כך בעיני, ועל ניתוח שלי - בזמן אמיתי - את המעשה. הניתוח הוא ליבת החוויה: התגוררנו אז ביבנאל שבגליל התחתון. אמא הייתה גננת. אבא שירת בצבא הבריטי, ולחם בכל רחבי המזרח התיכון. שוטטתי לבדי בשדה אפונים למרגלות ההרים. חיפשתי בהרים את אבן החכמים. חוויית החיפוש נוכחת בי גם אחרי שישים ושלוש שנים. בעיקר, זכור לי סלע, שלא הצלחתי להעפיל עליו. בכל-זאת, הייתי רק בן שנתיים וחצי. לאחר שנמצאתי, כלאה אותי אמא בעריסה. עונש מקובל אצל בני-אדם - לכלוא את הגוף כשאינן פתרון לתוצרי המוח. כששטפה את הרצפה מעקבות הבוץ שהותרתי, אמרתי לה בערך כך (ואולי חשבת, שצריך לומר לה, והאמירה נשמרה בזיכרוני. שהרי קשה גם לי להאמין, שילד בן שנתיים וחצי מדבר כך): "אני נענש ומתענג בעריסה, ואת, שדאגת לי, מתאמצת ומנקה אחרי את הרצפה, בנוסף לשאר מטלותייך. אז מי ניצח?! "אנליזה של ילד בן שנתיים וחצי עשויה להוציא מן הדעת אם לחוצה וכעסנית, כאשר האנליזה נוגעת לה.

היא אכן יצאה מדעתה. גם חוויית שיחה זו מקננת בי בבהירות עד היום. בעיני אמי הייתי חצוף, לא רק כשהייתי בן שנתיים וחצי, אלא גם כשהייתי בן שישים והיא בת תשעים ושבע. כבר ביבנאל חשתי באינטואיציה של תינוקות, שהיא תצא מדעתה, כיוון שגדולים אינם סובלים ביקורת, ומכנים אותה "חוצפה", שהרי ביקורת חושפת את עקב האכילס שלהם, ואנשים מוכנים להצפין את חולשותיהם. בהדסים ניתן לי מרחב פעולה גדול יחסית - עד שסיבכתי את מנהלי הכפר בפרשת הל"ה.

20. זמר באס רוסי מפורסם. הופיע, בין היתר, באופרה "דון קישוט", שחיבר המלחין ז'ק איבר, ושהוצגה בפאריס בשנת 1933. אמי הלבישה אותי בפורים, בהיותי בן ארבע, בגדים רוסיים, ולשאלתי אמרה לי, שאני פיודור שלֵיאָפִין.

על מה חלמנו

איסר לייב בלובשטיין אביה של רחל המשוררת.

מלחמת-העולם חידדה את תובנותי. הגדולים במשפחתי גלגלו שיחות על המלחמה. האזנתי לרדיו ולהגיגי הגדולים, וגיבשתי עמדות משלי, מנוגדות לעמדותיהם. אז התחלתי לפתח את תובנותי על הוויית הצבא והמלחמה והגעתי בעצמי לתורתו של הרקליטוס, עוד לפני ששמעתי את שמו, שהמלחמה היא אם הכול. תמיד חיפשתי את ההיבט הנוסף, ואם ניתן - המנוגד, כפי שראוי, לפי תורת הדיאלקטיקה של פרידריך הגל, הנמנה עם הזרם ההרקליטי בפילוסופיה. הגעתי למסקנה שהגדולים טיפשים, רבים זה עם זה בלא סיבה הגיונית, נעלבים, מסתכסכים על הבלים, ויוצאים למלחמה לא רק בין עמים אלא גם בתוך עמים ובתוך משפחות. כבר בגיל ארבע ניסחתי לעצמי, במונחים ילדותיים כמובן, את תורת האיומים הפנימיים, שבלעדיה לא ניתן להבין את התנהגות האדם, לפחות. אחת הסיבות שרוב האנשים אינם מבינים את עצמם, היא שלרובם אין נגישות לממד המשמעות. את הממד הזה חיפשתי מאז שאני זוכר את עצמי. יש לאנשים נגישות לתופעות ארבע-ממדיות, ואילו הממד המופשט, שאותו גילה בראשונה אברהם אבינו, נפלא מבינת רובם. על כך אמר אלברט איינשטיין: "קיימים שני דברים אין-סופיים - היקום וטיפשות האדם. בנוגע ליקום - אני לא כל-כך בטוח". מאחר שלא רציתי להיות טיפש כשאהיה גדול, גמלה בלבי החלטה להקדיש את חיי לחיפוש אחר הסיבה מדוע תובנות הגדולים אינן מצליחות להגיע לממד החמישי, הנמצא מעל ארבעת ממדי מרחב/זמן, שחשף אינשטיין והסבירם. האמנתי שאם אבין את הסיבה, אוכל לשנות את העולם, ולהאט לפחות את תהליך עליית אי-הסדר בחברת האדם. עדיין אני מאמין. היום אני מבין שאי-ההבנה נעוצה ביכולתו של האדם הקמאי לשרוד בערבה בעזרת שלושת ממדי המרחב בלבד.

את השבעה ביוני 1944 ביליתי בשיחה עם סבא קלמן מלרוביץ, אבי אמי, על פשר הנחיתה בנורמנדי. חווית "הדיון" זכורה לי - כמו היה הדבר אתמול. היינו ישובים בדירה, שהקצה איסר לייב בלובשטיין, אבי זקני, לדודה רחל המשוררת, אלא שהיא הקדימה ונפטרה. סבא עבר לגור בה, שהרי הוא היה נשוי לבתיה, אחותה של המשוררת. בתיה, סבתי, הייתה מאושפזת אז בבית-חולים לחולי-נפש בכני-ברק. אשפז אותה בנה, דודי משה, שהיה מורה נערץ בכך-שמן וחבר קרוב של רחל וירמיהו שפירא. כשהייתי בן עשרים הוא סיפר לי, שאמו הייתה נימפומנית. שאלתיו מדוע יש לאשפז אישה שמקיימת יחסי מין עם גברים רבים, והוא השיב שהיא ביישה את כבוד המשפחה. אמרתי לו, שנשים רבות עושות זאת בסתר, אלא שסבתא עשתה זאת בגלוי. הוא סיכם: היא אושפזה משום שהקדימה את דורה בשלושים שנה. היום לא הייתי מאשפז אותה. בגלל סיכומים כנים כאלה והודאה בטעויות - הוא היה נערץ על תלמידיו ועל חבריו. רחל וירמיהו ביקשו להביאו אתם להדסים, והוא דחה את הצעתם, כיוון שביקש לנצל את האפשרות שנתנו הבריטים לחיילים משוחררים ללמוד באנגליה.

סבא התייחס אלי ברצינות, אולי יותר מכל אדם אחר, שהרי התפקיד האבולוציוני של הסבים הוא להעביר את המורשת לנכדים, כשילדיהם נאבקים על פרנסה. סבא האמין, שמוח זקוק לתרגול, ואם ישוחח אתי על בעיות עולם, הוא יפתח את כישורי הקוגניטיביים, בלא להתחשב בגילי הרך. כך נהג אביו של הפילוסוף הדני סרן קירקגור. קירקגור פיתח את הפילוסופיה הדיאלוגית, שיושמה בהדסים בתיווכו של מרטין בובר. כך אני נוהג בנכדי.

סבי העיר את תשומת-לבי לכך, שהמלחמה תוכרע ברוסיה ולא בצרפת. הוא הסביר שהרוסים אינם יודעים להילחם, אך גם אינם יודעים להפסיד. הם ניצחו את כל אויביהם בעזרת מרחביהם ובעזרת השלג. לכן כל ההיסטוריה שלהם רצופה ניצחונות יקרים. "הרוסים הם עם שהקיז את דמו ואת לשרו", הוא פסק. סבא שרר את מלחמת-העולם

הראשונה ואת המהפכה הקומוניסטית בגין יוזמותיו. הוא ייבא לרוסיה עצים מפינלנד, והשלטונות, גם המהפכניים, רצו ביקרו. אבל כיוון שהיה שומר מצוות, והקומוניסטים לחמו בדת, הוא עלה לארץ-ישראל.

השבתי שהכול ברוסיה תלוי בסטלין. סבי תלה בי מבט נרעש, ופלט שסטלין אינו רוסי אלא גרוזיני. הוא כרה את אוזניו להאזין לרדיו, והקריין הכריז שהנחיתה בנורמנדי הצליחה, והגרמנים בורחים. הביטוי "הגרמנים בורחים" נשמע לו ימות המשיח. הרבה יותר מאוחר, בהדסים, כששבח סיפר לי על ימות המשיח שלו במחילה מתחת לגן-הילדים בבוריסלאב, סיפרתי לו על ימות המשיח של סבי. שנינו הסכמנו, שמבצע "אוברלורד" בנורמנדי החיש את פעמי המשיח. בריחת הגרמנים לא הפתיעה אותי. אחרי מלחמת יום הכיפורים, כשהתעמקתי בכישלון צה"ל באוקטובר 1973, ניסחתי הסבר לבריחת הצבא המקצועי הגרמני: קריסה הכרחית של צבאם בגלל הצנעת ליקויים ובשל אי-הפקת לקחים.

י"ג. פרחים לסבא

נשמעה נקישה בדלת. "יבוא", אמר סבא במבטא רוסי בולט כהיגויו של שחקן "הבימה", אהרון מסקין, וכהיגוים של הורי, שדיברו בבית רק עברית, אך לא יכלו להעלים את שורשיהם הרוסיים. מסקין משה אותי מהמים בכריכת קיבוץ אפיקים בהיותי בן שנה וחצי, והציל אותי מטביעה. אבי גויס לצבא הבריטי. אמי ביקשה מאחי הבכור להשגיח עלי, וחמקה, אחי בן האחת-עשרה וחצי נטש אותי כדי לשחות. אני טבעתי. נולדתי מחדש. אולי זעזע אותי האירוע הזה עד כדי היזכרות כמה שידעתי בגלגולי הקודם. אמא ואני הלכנו לכל הצגה שבה כיכב מסקין, ובסיומה היינו ניגשים אל מאחורי הקלעים להודות לו. מסקין היה שם שוב-ושוב את ידו הכבדה על ראשי, ואומר: "כמה שהיית נפוח ממים. ממש צפת. אם היית רזה יותר היית טובע". ואני הייתי משיב "תודה". יש לי זיכרון עמום מאותה הטביעה, בעיקר מקרקעית הבריכה הבוצית, שכן לקיבוץ לא היה די כסף לרצפה. אני גם זוכר את עצמי מונשם על הדשא, שלא היה בשנת 1941 אלא כמה עשבי יבלית מצרית.

בדלת הפונה לחצר, והעשויה פיתוחי עץ, ניצב ילד יפה להפליא, קצת מבוגר ממני, וכידו זר גלדילות לבנות. תהיתי איך הוא יודע שאני אוהב גלדילות לבנות, שהרי ברור כי הוא בא אלי. מה פתאום שילד יבוא לסבא? אבא שהה אז עם הגייסות הבריטים בעיראק. אמא הביאה הביתה, מדי ערב שבת, גלדילות לבנות, הקישוט היחיד שהיה בביתנו מלבד הרבה ספרים וצילום של הדודה רחל המשוררת על האצטבה. הילד ניצב זקוף, עיניו נצצו בערמוניות, וחיוך של איש בשורה היה נסוך על שפתי. נעצתי בילד מבט, וידעתי: נכוננו לנו עלילות.

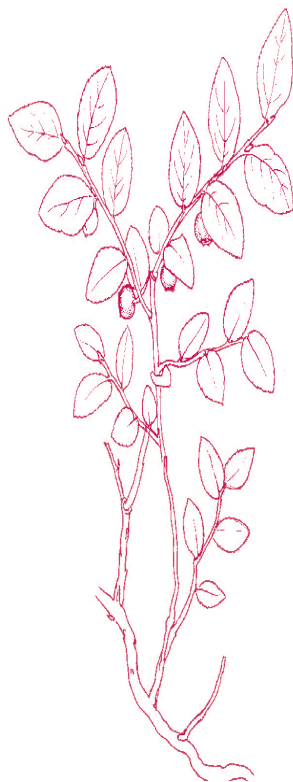
"שלום, ארון קלמן מלרוביץ", אמר בחנחון. "ראש העיר, ישראל רוקח, שלח לך זר פרחים לציון הניצחון על הגרמנים. הוא ביקש ממני לומר: 'הפרחים אינם בררניים, הם פורחים בין ההריסות וגם בשדות הקרב'".

איסר לייב בלובשטיין, סבי זקני, מימן את בניית בית-הכנסת הגדול בתל-אביב, ברחוב אלנבי. מסתבר, שראש העיר רצה ביקרו. אולי לא ידע שסבא קלמן היה אז כבר כמעט מרושש. לא האמנתי שראש העיר ניסח ברכה כה מרטיטה. אמרתי בלבי: לילד הזה יש ראש של ממציא. אז לא ידעתי כי לראש העיר היה רומן עם אמו של הילד, שהייתה מזכירתו. את הפרט החשוב הזה למדתי כשאותו הילד חבר אלי לכתוב את הספר הזה, ולממש את חזון העלילות.

סבא התרומם באטיות מכיסאו הרחב והמרופד בסגנון רוסי מימי יקטרינה הגדולה, כיאה למי שהיה סוחר עצים רב-נכסים ברוסיה. הוא ניגש בכבודות אל הילד.

גדעון אריאל - שליח פרחים.

"מה שמך?" סבא היה אומר: אלוהים נמצא בפרטים הקטנים. אותי עניינו אז סטאלין והמלחמה. סבא התייחס ברצינות לכל אירוע, שהרי אלוהים משגיח על העולם, וממילא הילד הופיע גם מטעמו.
"גדעון אריאל".

קולו שידר תמימות ונחישות. גם אז, כמו היום, שמתי לב לגוונים יותר מאשר לתכנים.
"בן כמה אתה?" התעקש סבא להמשיך ולחקור.
גיליתי סימנים של חוסר סבלנות. לא הבנתי עדיין, ששאלות הגורל מזמנות ללא הרף אפשרויות חדשות.
"בן שש".

"ביג דיל", אמרתי לעצמי. על מה כבר ניתן לשוחח עם בני שש. לא היה דבר שגרם לי יותר עונג מאשר שיחה חריפה. זה הטעם שביליתי הרבה עם סבי ועם שושנה בלובשטיין, אחותה של סבתי. כשהייתי בן עשרים וחמש, והיא בת שבעים וחמש, נפגשנו אחת לשבוע לשיחה על שיטה פילוסופית. היא התייחסה לשיחות כאל שיעורים, והתעקשה לשלם.
"בן שש, וכבר עוברד?!" המשיך סבא בדיאלוג.
"צריך לעזור לאבא ולאמא", אמר גדעון בסבלנות.

לי היה ברור שהילד אינו אומר אמת. תמיד חשבתי, שאנשים אינם אומרים את האמת, אלא אם ביססו כדבעי את דבריהם, ולבסס כדבעי היא, כנראה, משימה כמעט על-אנושית. על גבי ידיו היו סימנים כחולים. מישוהו - ודאי אביו - הכה אותו בסרגל. אותי אבי לא הכה מעולם. אמי סטרה לי על לחיי מדי פעם כשהוצאתי אותה מדעתה בהערה שסתמה את טיעוניה. אני הייתי קורבן טיעוני. זה הטעם שנקלעתי לחבורת הדסים - לא להוציא את אמי מדעתה. סבא לא ידע את נפשם חסרת הסבלנות של ילדי הארץ. הוא ליטף ברוך את שערו השחור והחלק של גדעון, צבט את לחיו כמנהג הקשישים ברוסיה, תחב ידו לכיסו, ומבעד לשרשרת שעון-הכיס שלף מטבע של עשרה גרושים, ושם אותה בכפו של הילד. עשרה גרושים היו אז המון כסף. ניכר היה שגדעון השיג את מבוקשו.

"אתה תהיה עשיר מופלג", אמר סבא לגדעון, שחייך בהנאה, כיוון שמגיל צעיר הגיע למסקנה שעושר הוא תנאי הכרחי ליצירה, "אך עליך תמיד לזכור: מחסור בכסף אינו מהווה לעולם כישלון. מחסור ברעיונות הוא בית-כלא, שאין להיחלץ ממנו".

עיני גדעון אורו. התובנה של סבא הייתה המומנטום שהניע אותו בשישים שנותיו הבאות. לי היה ברור שגדעון חולם להיות עשיר, ולנסוע בקדילאק אמריקני משלו. לימים, בהדסים, הוא הדביק על הקיר מעל מיטתו פוסטרים של מכונית קדילאק. סבא נטע בו את השילוב הנדיר בין כסף לבין רעיונות. בנובמבר 2005, כשעסקנו בחיבור הספר הזה, אמר לי גדעון שמעולם לא התעניין בכסף, ומעולם לא עמד על המיקח. הוא התעניין בשימושים שניתן לעשות בכסף. השבתי לו שכך יכול לנהוג מי שיש לו הרבה כסף. הוא התעקש: "נהגתי כך גם כשלא היה לי גרוש, ואבי, כידוע לך, היה קמצן חולני. קילוגרמים של זהב שהיו לו, הוא טמן בקירות דירתנו".

"אתה גם חולם וגם עושה", סיכם סבא.

התבוננתי בילד בקנאה, "ומה יהיה אתי, סבא?"
"אתה תחבר ספרים".

לימים, כשהאיץ בי להיעתר להצעתו לכתוב על מה חלמנו, הזכיר לי גדעון את מפגשנו הראשון בבית בלובשטיין ברחוב לילינבלום 38. עד היום איני בטוח האם שליח הפרחים היה גדעון, שהרי היה רק בן שש. אבל איך ידע לספר לי בשיחת טלפון מביתו בקוטו-דה-קזה על האירוע לפרטי-פרטיו? ואולי שיטה בי, כפי ששיטה בסבי, שהרי ממרחק של כל-כך הרבה שנים קשה להבדיל בין מציאות לבין דמיון. שמא מדובר בזיכרון

יוצר.

י"ד. ברית תל-אביב

אחרי יומיים, הבחנתי בגרעון על שפת-הים, מול כיכר הרברט סמואל. גם לפני-כן ודאי נתקלתי בו, אך לא שמתי אליו לב. מאז המפגש אצל סבי נכרתה ברית בינינו. תל-אביב הייתה אז עיירה קטנה. מכוניות כמעט שלא נסעו בכבישיה. מדי יום הייתי הולך עם חברתי דינה מרחוב לילינבלום אל שפת-הים, דרך רחוב אלנבי. בדרך, הייתי עוצר בבית-הכנסת הגדול, ומבקש מן הגבאי חמישה גרושים, שהרי אבי-סבתי לא רק מימן את בנייתו, אלא גם הותיר בצוואה סכום ניכר למימון הפעילות. אחר-כך היינו ממשיכים לקפה "ויטמן" וקונים גלידה. הפעם הלכתי לשפת-הים לברי.

"שלום, גרעון", פניתי אליו כאל חברי מאותו הכפר. לא היה לו פנאי בשבילי. היה לו דין-ודברים כעוס עם ילד שרירי מאוד ואדום-שיער. שיערתי שהם עומדים

מברית תל-אביב לקניון במונטריאול.

להכות זה את זה. "אסור להרביץ", גערתי בהם. "בתל-אביב חוגגים את הניצחון על גרמניה הנאצית, ושני ילדים יהודים הולכים מכות!?" בלבי ביקשתי דווקא שיתעלמו מגערתי וישחקו לפני, וארוויח מכל העולמות. מאז שעמדתי על דעתי אני צייד חוויות. אדום-השיער נהם, "שום ניצחון ושום בטיח, הגרמנים הכי חזקים בעולם". גרעון ואני צחקנו

לא מתוכן הדברים, אלא מאופן אמירתם. המתח פג. אדום-השיער הוא אשר ברונר (ברנע). מתח שפג עשוי להוליד חברות אמיצה. גרעון, אשר ואני, עלינו מן החוף לטיילת, וצעדנו לאורך ה"טיר"²¹ לקפה "וינה" ללקק גלידה. גרעון הזמין את שנינו, מן התשר שסבא נתן לו. גרעון אהב להרוויח ולכזבז, בניגוד לקמצנות אביו. מנת גלידה עלתה אז חצי גרוש. היינו מאושרים. אשר עוד הספיק להכות ילד, שניסה לעקוף אותנו בתור. ליקקנו גלידה, ונמשכנו לצלילי התזמורת של דוצ'י קרלו בקפה "פילץ". עשירי תל-אביב נהגו לבוא לשם עם ילדיהם הרכים, ולרקוד. את תשומת-לבנו משכה ילדה יפה בשמלה אדומה, שישבה על ברכיו של אדם מלא גוף, לא צעיר, לבוש במכנסיים קצרים לבנים, גרביים לבנים עד הברכיים ונעליים לבנות מבריקות. "מה שמך?" שאל אותה אשר. "אסתר קורקירי", היא השיבה בביישנות. הזמנו אותה להצטרף אלינו, והיא ניאותה. אביה התבונן בנו במבט כעוס, וחזר והושיבה על ברכיו. אחרי שנים אחדות נפגוש אותה שוב, בהדסים.

אבא של גרעון ניהל אז את המכס בנמל יפו. הוא היה מחסנאי נשק של המחותרת, וסיפק

21. אזור חנויות משחקי המזל בטיילת.

אז נשק לאליהו חכים ולאליהו בית-צורי, אנשי לח"י, שיצאו למצרים לרצוח את לורד מויק, השר הבריטי הממונה על המזרח התיכון. את הזהב, שנשמך בקירות דירתו, שדדה המחתרת מהבנקים, וקנתה בו נשק. גדעון כמעט שלא ראה את אביו, וכשראה אותו סבל מנחת זרועו. המכות חישלו אותו. אבי שירת אז בעיראק ביחידה של יהודים מארץ-ישראל, שעמדה להישלח לשדות הקרב באיטליה. אבא של אשר הפליג לאירופה להפיק רווחי מלחמה. שלושה ילדים בלא אבות בבתייהם. כרתנו ברית לסייע זה לזה להגשים את חלומותינו. צעדנו יחד לנאפ²² הבריטי, ליד קולנוע "מוגרבי", לפלח סוכריות. סוכריות אנגליות הרסו את השיניים של דור המדינה. אנחנו דור בלא שיניים, דווקא כשמדינת ישראל הייתה זקוקה לשיני ברזל. בלא שיניים אין מנהיגות. סוכריות לילדים היו מוקש זמן, שטמנו הבריטים בארץ-ישראל, ולא הבנו. רופאי השיניים עשו מזה הון. אנשי הדור הראשון ואנשי הדור השני רתמו אותנו לעגלת תוכניותיהם. במשך שנים ארוכות היה עלינו לשרתם, כדי לשרוד. רק מעטים העזו לירוק לבאר שממנה שתו; ומי שירק ננשך.

ט"ו. סבא של שולה ושל דוד

שולה ודוד דרוקר²³ גדלו אתנו בהרסים. שולה למדה בכיתתנו. הם היו נכדיו של גוטהולד אליקים וייל, פרופסור למדעי המזרח ומנהל ספריית האוניברסיטה העברית, שהזכרנו לעיל. בשנת 1944 התגוררה שולה עם אמה, אווה, ועם אחיה הקטן, בדירה בקומה השנייה ברחוב מרכוס בשכונת טלביה. באותה הקומה התגורר ואלטר איטינגהאוזן-איתן, מראשי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. מול ביתם התגורר מרטין בובר. שני קטבים התמודדו על נשמות בני דורנו: המנהיג הפוליטי והכריזמטי - דוד בן-גוריון משכונת פועלים א' בתל-אביב, שדגל בסוציאליזם לאומי אקטיוויסטי - והמנהיג הרוחני והכריזמטי לא פחות - מרטין בובר משכונת טלביה בירושלים, שדגל בפוסט-לאומיות דיאלוגית. בן-גוריון הנהיג את היהודים בכל רחבי הארץ. בובר הנהיג חבורת פרופסורים ובעלי מקצועות חופשיים, שעלו מגרמניה בשנות העשרים ובשנות השלושים, ושהתגוררו בקילומטר המרובע של טלביה. חבורה זו של ייקים משכילים הושפעה מ"אסכולת פרנקפורט" הניאו-מרקסיסטית, שפעלה אז בגרמניה.²⁴ היא ויתרה על האובייקטיוויזם של מרקס המבוגר, וחזרה לרדיקאליזם המהפכני-ההרסני של מרקס הצעיר. לפני שעלו ארצה היו בובר, וייל וחבריהם פעילים בגרמניה בתנועת הסטודנטים היהודיים-ציוניים, שדגלם היה צהוב-כחול-לבן, ואחדים מהם השתייכו למועדון הציוני-קאנטיאני, שנוסד בשנת 1918, והתכנס בביתו של הרב נחמיה נובל בפרנקפורט. בירושלים הקימו את אסכולת טלביה, שהייתה מאז דומיננטית בחוגים למדעי הרוח באוניברסיטה העברית בירושלים.

התמודדות, תוך השפעות הדדיות, בין אסכולת טלביה ובין הבן-גוריוניזם, זה שם המשחק הדיאלקטי, שמשחקים היהודים בארץ-ישראל עם עצמם, במאה ועשרים וחמש השנים האחרונות. בן-גוריון היה אביהם הפוליטי של הגנרלים המיתולוגיים של ישראל, שכשלו בשדות הקרב, והצליחו לבנות מיתוס על עצמם. הוא לא רק ברא אותם, אלא גונן עליהם מפני חשיפת מחדליהם - כדי שירשו אותו, וישלטו אחריו בארץ. באחרית ימיו הייתה לבן-גוריון תחושת כישלון, מאחר שמי שהנהיגו את ישראל היו לוי אשכול וגולדה מאיר,

22. נאפ"י - חנות ממכר במחנה צבאי.

23. שולה דרוקר-איסטוד עברה חוויה רוחנית בהודו, ושינתה את שמה לפרטיבה. כיום היא פרופסור לפסיכולוגיה, ומתגוררת בהוואי. דוד עבר את שם משפחתו לדרור. כיום הוא פרופסור לכלכלה רפואית, ומתגורר בז'נבה שבשווייץ.

24. ראשי האסכולה היו מדעני חברה יהודיים, שכולם ברחו מגרמניה עם עליית הנאצים לשלטון.

שולה ודוד בטלביה.

שמשיו. למרות זאת, הצלחתו הייתה, לכאורה, שלמה. הוא המליך עלינו את הגנרלים. שלושת חביביו היו משה דיין, יצחק רבין ואריק שרון. שלושתם עיצבו את ישראל שאחרי בן-גוריון באמצעות מלחמותיה, שהרי אין גורם יותר מעצב מהמלחמה, כפי שהוכיחה ההיסטוריה: "זה ששת אלפים שנה השביעה המלחמה את רצונם של עמים מתגרים, ואלוהים בזז את זמנו כדי ליצור את הכוכבים ואת הפרחים"²⁵, שהרי המלחמה אינה קובעת מי צודק, אלא מי שורד. בישראל נותרו הגנרלים של בן-גוריון.

אנשי אסכולת טלביה, ובראשם מרטיין בובר, ניסחו בלשון אידיאולוגית את התירושים של אנשי מרד בשר התותחים: המלחמה מתישה את ערכינו, והורגת את ילדינו. שני נציגים בולטים היו לכובר בהדסים: שבח וייס, שהגיע עד למפלגה הקומוניסטית, ואריה בובר שהרחיק לכת ל"מצפן", ומשם לפיתוח הרוח באמצעות סמים בראש-פינה. גיבורי השמאל הישראלי החדש, מאורי אבנרי ועד יוסי ביילין ועמיר פרץ, צמחו בערוגה של אסכולת טלביה, גם אם לא היו מודעים לכך. שמעון פרס יושב על הגדר בין שני הקטבים: הוא ניסה להיות גם וגם, אך לא היה מזיגה אלא שעטנו. אריק שרון נלכד גם הוא ברשת טלביה, ופינה את כל יישובי גוש קטיף. הצטרפות שרון לטלביה מסמלת את ניצחונה של האסכלה הייקית בציונות. בן-גוריון ירד למעמד של קבלן לאומי מוכשר. האידיאולוגיה הלאומית ביטחונית שלו פשטה את הרגל.

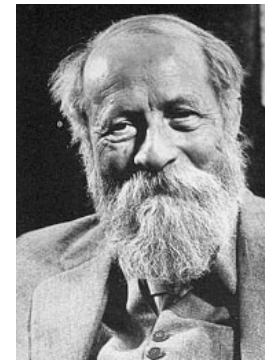
דורנו - דור המדינה - הוא שעטנו. לפיכך, מסמל פרס בהצלחותיו ובכישלונותיו את כולנו. פסחנו על שתי הסעיפים: התגבשנו במלחמת העצמאות שהנהיג בן-גוריון, ואת אכזריותה ואת מחדליה העלימו מאתנו. אחרי מלחמת יום הכיפורים עברו הגנרלים של בן-גוריון לטלביה: משה דיין בהסכם קמפ-דיוויד, יצחק רבין בהסכם אוסלו ואריק שרון בפניו גוש קטיף. גם בן-גוריון הזקן היה, אחרי מלחמת ששת הימים, יותר בובריאני מבן-גוריוני.

דורנו לא נטל מן הגנרלים את נס המנהיגות, כיוון שמנהיגותם הייתה וירטואלית. כל כוונתם הייתה לקבע את מעמדם בצמרת, וליהנות ממנעמיה, ואנחנו מאסנו בה. לא הצלחנו להנהיג את ישראל, כיוון שלא הנחלנו לעם היושב בציון רעיון מנטרל-אימים, מעבר לרעיונות, שעבר זמנם, של בובר ושל בן-גוריון, שהרי הנסיבות השתנו. כיוון שעבר זמנם, הם מאיימים היום להכריתנו. בהדסים עסקנו בריקוד במקום בפיתוח תוכנות, בספורט - במקום בחקר אבני היסוד של הקיום. הנציג הבכיר של הדסים בפוליטיקה היה שבח וייס, והתקדמותו לצמרת נבלמה בתפקיד משני: יושב-ראש הכנסת. שבח קונן באוזני, שהישראלים לא קלטו אותו. אני דווקא סבור שהוא נקלט יפה מאוד. כשאר בני דור המדינה הוא חסר תכונת מנהיגות. מסתבר כי יצירתיות דיאלוגית אינה מפיקה מנהיגים. לדברי שבח, הוא התקשה לוותר על הגולה. לדברי בני פלד, מפקד חיל האוויר לשעבר, מדינת ישראל מצויה עדיין בגולה.

ברחוב בלפור, מרחק שתי דקות הליכה מרחוב מרכוס, התגורר סבם של שולה ודוד. טלביה הייתה שכונה בובריאנית, יהודית-ערבית מעורבת, שהתגוררו בה נכבדים משני העמים. זהו מודל שייבאו מגרמניה אנשי אסכולת טלביה: מדינה דו-לאומית בארץ-ישראל. תושבי טלביה היו האצולה יפת-הנפש של "היישוב". הם הניחו את היסוד לפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה העברית, שממנה התפתחו הלימודים, ההוראה והמחקר במדעי הרוח בישראל. מי שזלזל בהשפעתם הפוליטית ארוכת-הטווח אוכל היום את הכובע בקברו. אופייני הדבר, שבטלביה שוכנים היום משכן נשיאי ישראל, בניין האקדמיה הישראלית למדעים, תיאטרון ירושלים ומכון ון ליר.

שולה-פרטיבה-דרוקר-איסטוד:
מילדות עשוקה לחקר נפש האדם.

מרטיין בובר: יוצר דיאלוג
"אני-אתה".

אווה, אמם של שולה ודוד, שיכורה
קלות.

25. ויקטור הוגו.

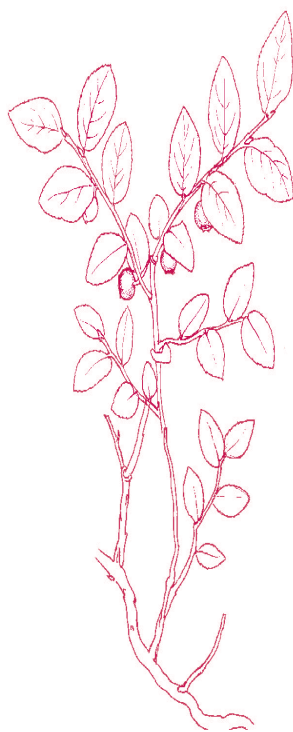
אווה, אמם של שולה ושל דוד, הייתה (ועודנה) חולת-נפש בלתי-מאובחנת ובלתי-מטופלת על-ידי הממסד הרפואי, שהרי חשיפת המחלה הייתה פוגעת בכבודו של פרופ' וייל ובכבוד השכונה בעלת היוםרות לציונות שפויה. לפי הבת, אווה הייתה נרקיסיסטית עם מאניה-דפרסיה, עם צורך אובססיווי לאסוף חפצים, שסבלה מהתקפי זעם בלתי-נשלטים, שגרמו לה להטיל חפצים על ילדיה ואף לפוצעם פעם בפעם. יחד עם זאת, הייתה אישה יצירתית, אינטליגנטית ומניפולטיבית. חייה של פרופ' איטווד הינם, במובן מסוים, חקר האירוע של אמה. דוד מסתייג מדיאגנוזה זו. בהיותה בת 91 התרשמנו, שאמם אינטליגנטית ומניפולטיבית. את שאר האבחנות אנחנו מניחים לשני ילדיה.

הארי ליאו דרוקר, אביהם, נשא את אווה לאישה שלושה שבועות אחרי היכרותם. כשברח מגרמניה עדיין היה נשוי לאישה אחרת, אך בארץ-ישראל התגרשה ממנו אשתו. אווה נישאה לו משום שאהובה דאז, ולימים בעלה השני, לא היה זמין, והיא גמרה אומר להתחתן ויהי-מה. הארי ביקש ליהנות מיוקרתה של משפחת וייל בירושלים. אהבה לא שרתה בין השניים. כברלין היה הארי סטודנט לרפואת שיניים ממש לפני סיום לימודיו. מלחמת-העולם קטעה את לימודיו, והוא השלים באוניברסיטה האמריקנית בבירות, במימון גרושתו, שהייתה בת להורים מעורבים, והנאצים לא פגעו בה ובאביה הגרמני. לאחר שסיים את לימודיו והיה לרופא שיניים מדופלם, הבין שבנישואיו לאווה עשה מיקח-טעות. לרברי אווה, "הייתה להארי חברה בירושלים, וכשהיה בבית הוא היה דיקטטור". לפיכך, החליטה להתגרש ממנו. בהשפעת בתו, סגר פרופ' וייל לחתנו את כל הדלתות בירושלים, וכשלא מצא עבודה, הסכים להתגרש מבתו חולת-הנפש של הפרופסור. כשביקש לבקר את ילדיו בטלביה, לאחר תחילת תהליך הגירושין, פעלה אווה למנוע מבעלה את הכניסה הביתה, בעזרת שולחנות וכיסאות לפני הדלת. הגירושין היו מכוערים מאוד, כיוון שפרופ' וייל ובתו עשו יד אחת לרדת לחיי הארי. כשקיבל את הגט, ברח לארצות-הברית.

בזמן הקצר שבילה הארי ברחוב מרכוס, הוא כפה על בתו בת השנתיים דיאטה קפדנית, מאחר שהייתה שמנה מדי לטעמו. דיאטת החופשות היא חוויית האב העיקרית של שולה. מגיל חמש עד גיל עשרים ושלוש לא ראתה שולה את אביה, ודמינה אותו כפול ניומן. היא הזמינה אותו לחתונתה הראשונה, והוא הופיע בסמינר אורנים, שבו למדה, עם אשתו השלישית. מאז היו קרובים מאוד - עד מותו.

אווה המאושפזת כעת במוסד סיעודי בירושלים, חסרה השכלה רשמית, אך יש לה אינטליגנציה גבוהה. אישה נחשקת, שהיטיבה להדגיש את נחשקותה. היו לה יחסים קרובים עם גברים רבים, שאותם ליוותה שולה בעוונות מסוקרנת. אווה התחתנה והתגרשה כמהלך חייה חמש פעמים. (גם שולה החליפה גברים רבים.) כל אחד מחמשת בעליה טיפל בה במסירות - עד שברח ממנה, או הוברח. אווה לא טיפלה בילדיה, וכמעט שלא התעניינה בהם. יותר משגרו בבית אמם התגוררו שולה ודוד בבית סבם. בשנת 1944, שבה התחולל תוצא נורמנדי, מימן פרופ' וייל העסקת מטפלת לנכדים.

פרופ' אליקים וייל, שאחרי מות הרצל היה מזכירו הפרטי של דוד וולפסון, נשיא ההסתדרות הציונית, היה מזרחן ידוע-שם בגרמניה, ולימד באוניברסיטאות כברלין ובפרנקפורט. עד עליית היטלר לשלטון, ניהל כברלין את הספרייה הלאומית של גרמניה. לאחר "ליל הבדולח" הפך לפועל ניקיון בספרייה. בגרמניה הוא היה מיודד מאוד עם הפרופסורים (לימים) מרטין בובר, משה שוובה, הוגו ברגמן, נח טורצ'ינר-טור-סיני, עקיבא ארנסט סימון וגרשום שלום, עם המוציא לאור ראובן מס, עם רופא העיניים ד"ר אלברט ועם רעייתו הציירת אנה טיכו, עם הרופא ד"ר זיגפריד להמן, שניהל בית-יתומים בקובנה ואת כפר-הילדים-והנוער בן-שמן בישראל, ועם הצייר לודוויג שוורין. לאחר

פרופסור אליקים וייל ואשתו - סבא וסבתא של שולה ודוד.

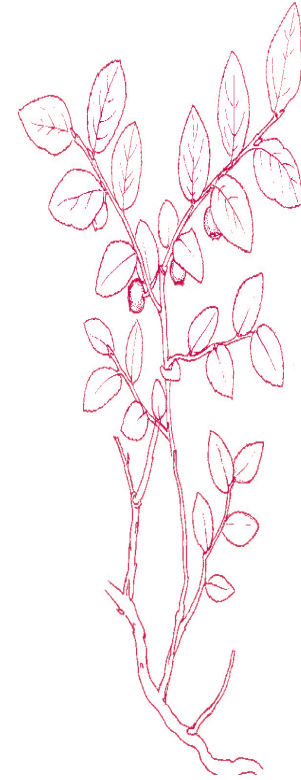
שעלו ארצה, התגוררו רובם בטלביה, והיו פעילים באגודת "איחוד" להכנה בין יהודי ארץ-ישראל לערבייה. בית וייל היה מקום מפגשם. לפי עדות הנכד דוד, פרופ' וייל לא קיים מעולם דיאלוג עם אינטלקטואל ערבי, למרות שידע ערבית על בוריה. הוא אף דרש מנכדתו, שולה, לנתק את יחסיה עם ידיד ערבי מבית צפאפה.

ניהל בארץ-ישראל את הספרייה של האוניברסיטה העברית, ולימד בחוג למזרחנות. לעתים, נהג הוא לאכול ארוחת צהריים במסעדה הביתית ברחוב בן-מימון, שניהלה יהודית שוובה כסיוע בפרנסת ביתה. חמישה ספרים, שפרסם וייל, עדיין משמשים את הסטודנטים למזרחנות. אף שדאג לכלכלת נכדיו, לא העניק להם אהבת סב. מות אשתו האהובה בברלין, במגפה השחורה בשנת 1918, פגע, לדברי נכדתו הפסיכולוגית, ביכולתו לאהוב. מות האם פגע קשות גם באווה ובאחיה גץ. לא רק שהתייתמו

מאמם, אלא גם איבדו את אהבת אביהם. פרופ' וייל נשא לאישה את הארייט, כדי שתטפל חנם באווה ובגץ. הוא התייחס להארייט כאל משרתת. עם עליית היטלר לשלטון בשנת 1933 שלח פרופ' וייל את גץ לאנגליה ללמוד הנדסה. גץ ביקש לחזור לבית אביו בגרמניה. פרופ' וייל, שהתעלם מבעיותיו הנפשיות של בנו, סירב, וגץ התאבד. פרופ' וייל בוש ונכלם לספר את האמת. מאוחר יותר בדה סיפור, שבנו נהרג בהפצצות בלונדון, אף שהוא התאבד שנים אחדות לפני-כן. את האמת חשף דוד. לאחר "ליל הברדלח", בתחילת נובמבר 1938, שלח וייל את אווה לארץ-ישראל ללמוד חקלאות בפנימיית ויצ"ו-קנדה בנהלל. הדבר האחרון שעניין את אווה היה חקלאות.

יחס מסוים של אהבה קיבלו שולה ודוד מן הסבתא-המשרתת, אך ביטוייו היו בעירבון מוגבל, שכן הסבתא הייתה אדם מבוזה בבית הפרופסור. אהבה מלוא החופניים העניק לשולה מרטין בובר. מיום שנולדה ועד שנשלחה עם אחיה, בהיותה בת ארבע, להתגורר אצל משפחה אומנת, בילתה שולה חלק ניכר מזמנה בבית סבה ומקצת בבית בובר. היא מספרת:

סבא התגורר בבית בולוס בזיל²⁶, הסמוך לבית ראש הממשלה דהיום. הבית היה שייך לקבלן ערבי נוצרי, שהתגורר ברמאללה. מדי חודש היה בולוס מבקר אותנו כדי לגבות שכר דירה ולשתות קפה. בקומת הקרקע התגורר ד"ר אוטו אופנהיימר, הגינקולוג הכי מפורסם בירושלים, עם בטינה, רעייתו, שהייתה צלמת ידועה בעיר. בקליניקה, שהייתה בדירתם, ביקרו הנשים הכי מכובדות בעיר. ילדים לא היו להם, ולעומת זאת היה להם כלב, ג'קי. בחלק השני של קומת הקרקע התגורר פרופ' מייקלסון, רופא עיניים מפורסם. בקומה השנייה התגורר סבא. בסמוך לה הייתה דירת שרד של בית-חולים הדסה, שבה התארחו אורחיו המכובדים של בית-החולים. תקופה ממושכת התגורר בדירה פרופ' פריבס, מנכ"ל בית-החולים, עם משפחתו. בקומה מעלינו התגוררה משפחת בלקין, וסמוך לה הכשירה מדינת ישראל דירת פאר עבור משה שרת, אחרי שבן-גוריון זרקו מהממשלה.

26. שפרה, רעייתי, ילידת ירושלים, זוכרת את בית בולוס בזיל כארמון.

שולה: "בוכר היה לי סבא אוהב".

אני זוכרת, בעיקר, חמישה פרופסורים ייקים²⁷ - בוכר, שלום, ברגמן, שוובה וסבא וייל, ישובים ב"חדר הגברים" (הרנסומה),²⁸ סביב שולחן עץ עגול, ומנהלים את העולם. סבא עישן סיגרים, והחדר כלו היה אפוף עשן. הם ניתחו את גורמי המלחמה, הם חיפשו פתרונות לסכסוך היהודי-ערבי, התעמקו בעולם החסידות, והעמיקו בפילוסופיית "אני-אתה" של בוכר. שוובה, שהיה זקן, עייף, חולני ורגיש, דיבר בשקט ובחוכמה. הוא השתעשע ברעיון של לימוד מתוך הזכרות של אפלטון ובאמונה בגלגול נשמות, וטען שהוא גלגול נשמתו של אחד מחכמי אתונה במאה הרביעית לפני הספירה. האמנתי לדברים האלה בכל לבי. השתעשעתי לרגליהם מתחת לשולחן. בוכר היה לי סבא אוהב. השתרעתי על ברכיו. הוא סיפר לי סיפורים עם מוסר השכל, ושר לי שירים חסידיים. ממנו שמעתי בראשונה על הבעל-שם-טוב ועל תלמידו הבכיר, רבי פנחס מקוריץ שפירא. הדבר האחרון שיכולתי להעלות בדעתי, שיום אחד אהיה במוסד, שמנהל צאצאו, ירמיהו שפירא. על ברכיו של בוכר הייתי אוהבת ונאהבת. דימיתי שאהבה גדולה השיבה אותי לרחם. בוכר היה הסבא האינטימי של ימי ילדותי. קיבלתי ממנו אהבת אם, אהבת אב ואהבת סב. הוא היחיד שהעניק לי חום אנושי בשנותי הרכות. התחממתי אתו. צחקתי אתו. היה נפלא. הוא השפיע על כל חיי בצורה עמוקה, לא בתוכני דיבורו אלא בהתנהגותו, התנהגות "אני-אתה". אני הייתי המודל וחיית-הניסוי שלו, והדסים היה היישום. לכן, אך טבעי היה שהגעתי להדסים (למרות שלא הוא, אלא ידיד המשפחה, הפסיכולוג ד"ר נגלר, המליץ לסבא להכניס אותנו להדסים). מאז עידן בוכר בחיי ראיתי את הפילוסופיה הדיאלוגית כרעיון הכי חשוב על נפש האדם, וכל חיי חיפשתי את ביטויי העמוקים. בוכר היה גאון, הוא העניק תיאוריה למובן מאליו.

החמישה נפגשו למחרת הנחיתה בנורמנדי, והצטרף אליהם ידידם, ראובן מס, המוציא לאור, שבכעלותו הייתה הוצאת ספרים עוד בכרלין, ובנו נפל בראש הל"ה במלחמת העצמאות. לא התעניינתי אז במהפך שהתחולל במלחמה, אך קלטתי שהם מדברים עליו. למפגש הצטרף גם ד"ר זיגפריד להמן, מנהל כפר-הנוער בן-שמן. החבורה שוחחה על משמעות הנחיתה, על המשך המלחמה, על העם היהודי, על מלחמת בני אור בבני חושך. בוכר אמר, כי אולי הדיאלוג יחזור למחוז האדם. שלום דיבר על מרכזיות האמונה בחיים בכלל ובמלחמה בפרט. ברגמן הזכיר את אופציית השלום הנצחי, שעליה דיבר עמנואל קנט. הם נזכרו כיצד פוצצו הקרנת סרט אנטישמי בכרלין, בשחררם עכברים בין הצופים. להמן ביקש מבוכר לבוא למחרת היום לבן-שמן, ולשוחח על משמעות הנחיתה עם צוות המורים. בוכר נענה. להמן נשק על לחיי לפני שפרש. סבא שוחח אתי פעמים אחדות על אותה השיחה, ורבים מן הפרטים זכורים לי משיחותי אתו.

ט"ז. העולם הדיאלוגי

הנחיתה בנורמנדי טלטלה את היהודים באשר הם, ולא רק אותם. הדי משמעותה חילחלו לתודעת הכול, והשפיעו על כל אורחות החשיבה. אמנם לכל מופע יש השפעה כלשהי, אך למופע בעל מסה כה גדולה, כמו הנחיתה בנורמנדי, נודעה השפעה ששינתה סדרי עולם. אף שהשפעה זו אינה מדידה - ויש אומרים, אף אינה חישובית - אין להפריך את עובדת קיומה. היום יש לה בסיס מדעי: תורת הקוואנטים ותפיסת הפיסיקאי והמתמטיקאי

27. כך כינו העולים מרוסיה את העולים מגרמניה.

28. את הנוהג לקבוע את חדר העבודה כ"חדר גברים" הביא אתו וייל מגרמניה. לנשים אסור היה להיכנס לחדר, אלא אם הוזמנו.

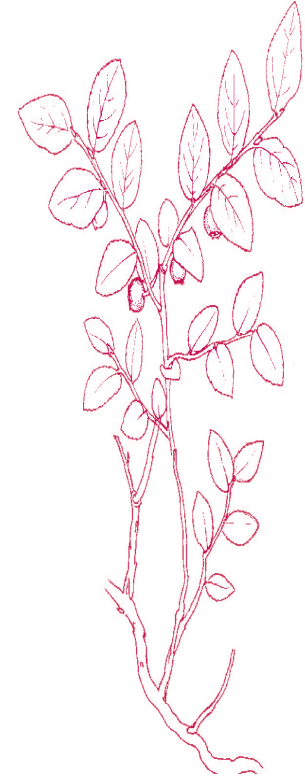

רוג'ר פנרוז על התודעה הקוואנטית. הנחיתה בנורמנדי הניעה, כנראה, תהליכים, שאחד מתוצאותיהם הוא הקמת כפר-הנוער הדסים, על מאפייניו הייחודיים. בארץ-ישראל עלו אז על הקרקע שני קיבוצים חדשים באזורים שאוכלסו בצפיפות בערבים, למרות איסורי הספר הלבן: כפר עציון בהר חברון ובית-קשת בגליל התחתון. ליד כפר עציון הוקמו עוד שלושה קיבוצים, שיצרו יחד את גוש-עציון, שבו התחוללו במלחמת העצמאות חלק מהקרבות הקשים ביותר, ויד הערבים הייתה בהם על העליונה. בדרך לגוש-עציון נפלו ל"ה לוחמים. נפילתם זעזעה את היישוב היהודי, והייתה למיתוס של גבורה. מיתוס ה"ה היה אירוע מרכזי באירועי יום העצמאות בהדסים בשנת 1954. האירוע הזה עיצב במודע ושלא-במודע את אישיותם של התלמידים ואולי אף של המורים ושל המדריכים. האירוע הזה גיבש אף את השקפת-עולמי על מרכזיות המלחמות בהווה. הוא קירב אותי מאוד להרקליטוס ה"אפל".

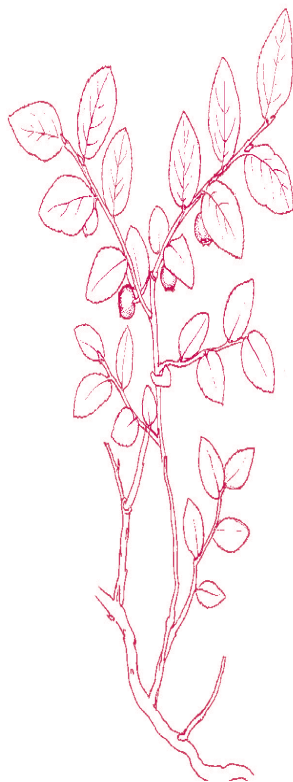
בית-קשת היה הקיבוץ הראשון, שהקימה הכשרה של יוצאי פלמ"ח. הכשרות פלמ"ח הקימו את רוב הקיבוצים במחצית השנייה של שנות הארבעים. אנשי הפלמ"ח הם העילית של דור הבנים - הוא הדור השני בציונות. אנחנו אנשי דור המדינה - הדור השלישי. הושפענו מהם, ומרדנו בהגמוניה שלהם. אחדים מן המורים ומן המדריכים בהדסים היו אנשי פלמ"ח, והם השפיעו עלינו מאוד. על כולם עלה בפלמ"חניקותו שלמה פוגל - יפה, חזק, דיוקן של מאצ'ו. הוא לימד את גדעון אריאל להרים משקולות. מן המשקולות עבר

גדעון לכדור ברזל ולדיסקוס, ומהם לגילויים על המכאניקה של גוף האדם. ושבח וייס מוסיף: "שלמה פוגל היה דמות אידיאלית בעיני. כל חיי ביקשתי לחקותו". זה הטעם, ששבח לא נקלט - שלמה פוגל אינן את הדור השני. בדור השלישי הוא היה אנכרוניסטי.

לאחר נורמנדי הרגישו הבריטים, שאינם זקוקים עוד לרצון הטוב של הערבים. זה היה סדק של חסד, בעירבון מוגבל אמנם, ביחס של שלטונות המנדט כלפי היישוב היהודי בארץ-ישראל. השלטונות לא הפריעו ליהודים להתנחל באזורים, שהיו אסורים לפי הספר הלבן, אלא שנמצאו דווקא יהודים שהתנגדו בתוקף להתנחלויות החדשות: חברי אגודת "איחוד" הפציפיסטית. בלט בהתנגדותו ד"ר זיגפריד להמן, מנהל כפר-הנוער בן-שמן. הוא אמר: לא על הדרך הזאת תהיה תפארתנו. אל לציונות לגרום לערבים עוול בדרך להגשמתה. לד"ר להמן ולחבריו לא הייתה השפעה פוליטית באותם הימים, אך השפעתם החינוכית והתרבותית הייתה מכרעת; ולכך יש משמעות פוליטית ארוכת-טווח. שמעון פרס ושולמית אלוני היו תלמידיו הבולטים

גדעון: שלמה פוגל לימד אותו להרים משקולות.

של להמן בבן-שמן - דובריו העיקריים של החלום על מזרח תיכון חדש. שמעון פרס כתב: "השנתיים וחצי שהייתי שם קבעו את מהלך חיי לעתיד. כמעט כל מה שהיה לי יותר מאוחר רכשתי במקום ... בבן-שמן נפגשתי לראשונה עם מרטין בובר, כלומר שמעתי את הרצאותיו ... בבן-שמן היה ד"ר להמן מראשי 'ברית שלום' שתבע יחס חדש לערבים"²⁹. רחל וירמיהו שפירא, אנשי הצוות של ד"ר להמן, הקימו את הדסים, והביאו עמם לכפר אנשים נוספים מבן-שמן.

בשמונה ביולי, ביום שכבשו בעלות-הברית את העיר קאן, כינס ד"ר להמן את כל המורים ואת כל המדריכים בכפר-הנוער בן-שמן לשיחה על המשמעויות הלאומיות והחינוכיות של הנחיתה בנורמנדי. שלושים ושניים המתכנסים לגמו תה בעמידה בחדר המורים, כרסמו ביסקוויטים, ושוחחו על אירועי היום. בין הנאספים ניתן היה להבחין באדם מבוגר יחסית ונשוא-פנים, עטור זקן ושפם עבותים כנביא מקראי. מתחת למצחו הבריקו עיניים לוכדות ומביטות. הן שימשו אותו לציד נפשיות. אנרגיה אינטלקטואלית בביטוייה הבלתי-מובחן פרצה ממנו, וטלטלה את כל הנוכחים בחדר. ד"ר להמן, שנלכד בקסמו שנים רבות לפני-כן, כרכר סביבו כילד, והתבונן בו בעיניים כלות. בבן-שמן לא ראה איש את ד"ר להמן הסמכותי נוהג כך. היו בהליכותיו של בובר משום גינוני מלכות. גם בצניעותו הייתה מידה מלכותית. ניכר היה שאת בגדיו הפשוטים הוא בחר בקפידה.

מרטין בובר נולד על גדות נהר הדנובה, בווינה, בשנת 1878 - לא הרחק מהגשר שתפס נפוליון בעורמה, כשהשתלט על בירת האימפריה ההבסבורגית בלא קרב ובלא להקריב חייל אחד. איוולת המלחמה השתרשה בתודעת בובר מינקות. התבוננות, במשך כל ינקותו, בזרם הבלתי-פוסק של מי הנהר הגדול, הניעה אותו לחפש כל חייו מחוזות חוויה חדשים. הגל הדיאלוגי, גל אחד מן הזרם הבובריאני, הגיע עד הדסים, ונטמע בכלנו, אף שרק מעטים מודעים לכך.

כשהיה בן שלוש, ברח אמו עם מאהבה לרוסיה, ורק אחרי שלושים שנה שבה לראותו, עם שתי בנותיה. זרימת האם מתוך חייו הייתה לו לאירוע מפתח. הפילוסופיה שפיתח מהווה במידה מסוימת הסבר לבריחת האם. הוא גדל בבית סבו - חוקר מפורסם של ספרות המדרשים, האגדה ותולדות עם ישראל בימי-הביניים. סבו הסביר לו, כי נישואי הוריו התפרקו בגלל חוסר תקשורת. ההסבר האינטליגנטי הזה היה אבן-יסוד בהתפתחות האינטלקטואלית של הנכד. נראה יותר שהסבא ניסח תירוץ מתוחכם, לפי שביקש לא לחשוף בפני הילד פרטים רגישים על היחסים בין הוריו. כחמישים שנה לפני מהפכת התקשורת פיתח בובר את הפילוסופיה של התקשורת. חיים בלא אב ובלא אם ובאווירה של למדנות חסידית בבית הסב, הניעוהו לראות בדיאלוג את חזות הכול. בתחילת המאה העשרים פרסם בובר הצעיר בקרב סטודנטים יהודיים את הרעיון, שעל היהודים החילוניים לאמץ את ההיסטוריה היהודית כחלק מתרבותו הגרמנית של האדם. לאחר מלחמת-העולם הראשונה, השתתף עם אליקים וייל בחוג הציוני-קאנטיאני בפרנקפורט. שם נפגש עם זיגפריד קראקואר, ממייסדי אסכולת פרנקפורט. באותה התקופה הוא גם נקשר לקבוצה בין-לאומית של אמנים ושל אינטלקטואלים, שהקימה מרכז לאמנות חדשה: פציפיסטית, אנרכיסטית, שמאלנית, על "הר האמת" בשווייץ, סמוך לכפר אסקונה.

בשנת 1922 פרסם בובר את ספרו *אני ואתה*, שהפך אותו לפילוסוף היהודי המדובר בעולם ולמנהיגם של אינטלקטואלים יהודיים בגרמניה. בובר ביקר את התרבות המדעית-מכאניסטית של המערב, שהתבססה על המושג "אובייקטיוויות", כפי שתפס עמנואל קאנט בתורת ההכרה שלו. בובר דחה את ההבחנה הקאנטיאנית בין האדם המכיר

29. מרדכי נאור ודן גלעדי, *כפר-הנוער בן-שמן*. בן-שמן: 1997.

לבין התופעות. הוא סבר שיש לקיים דיאלוג עם התופעות. המוזמנים לפגישה שיערו, כי בובר ינתח את המאורעות באירופה בעזרת המושג "דיאלוג", והם שוחחו עליו ועל הקשריו האקטואליים.

ד"ר להמן פעל עם בובר באגודת "איחוד". אחדים מן הנוכחים הרגישו אי-נחת על שנקראו להרצאה של שמאלן ופציפיסט קיצוני. למרות שלימדו במוסד של ד"ר להמן, הם נהו אחרי דוד בן-גוריון. על בובר אמר ברל כצנלסון: "בובר חרד יותר לאינטרסים של הערבים מאשר לחייהם של היהודים". הסתירה בין לאומיות ובין אנושיות קרעה את הציונות מראשיתה. כל דור ודור התאמץ לדחוק את הסתירה אל מתחת לשטיח, ובמקביל לברוא לה פתרונות למקרה שתפרוץ ממחבואה. כל הניסיונות האלה נכשלו, כיוון שדור המייסדים נקרע בנפשו: הוא שאף לאנושיות אידיאלית וגם ללאומיות מרבית. בצירוף

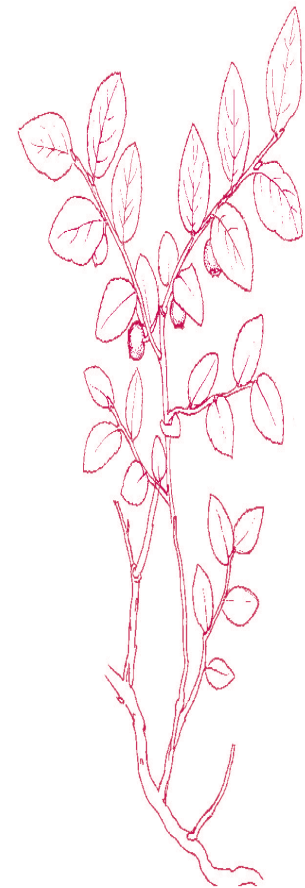
הזה קיימת סתירה פנימית, שקרעה את המערב אז, וקורעת את המערב גם היום. מיכאל קשטן, המורה לספרות ולתנ"ך, שהיה חבר בסיעה ב' של יצחק טבנקין, אמר לירמיהו שפירא, מנהל חברת הילדים, שהיה חבר מפא"י: "לפני שלושים שנה הטיף בובר בברלין לשילוב ההיסטוריה היהודית בתרבות הגרמנית. הוא לא העלה בדעתו להינתק מן הגרמניות. כיוון שהיה ציוני, מסתבר שגם את הציונות הוא ביקש לשלב בגרמניות. רק אנשי רוח מנותקים מן המציאות עשויים לפתח רעיונות על דיאלוג כזה. מסתבר שהוא לא קרא את הכתובת על הקיר: ההערות האנטישמיות וההטפה להשמדת היהודים מצויות בכתביו של פרידריך הגל מתחילת המאה התשע-עשרה. בשנת 1938, כשהתהדק החבל סביב צווארו בגרמניה, ברח בובר לארץ-ישראל. ברגע של אמת הוא דאג לעורו. רק דרכה כף רגלו על אדמת ארץ-ישראל, והוא חזר לסורו, והחל להטיף לסגירת שערי הארץ בפני יהודים אחרים, כדי לא לפגוע בזכויות הערבים. את האיש הזה צריך, לדעתי, להחרים, כיוון שרעיונותיו יחישו את קץ הציונות!"

ירמיהו השיב: "י"קים' אינם מבינים את הערבים ואת האיסלאם. המציאות מלמדת, שגם את הגרמנים ואת המערב הם אינם מבינים כראוי, למרות שהם משכילים מאוד. לעומת זאת, הם קצת מרובעים.

"נולדתי בצפת, ומגיל צעיר היה לי דיאלוג עם ערבים. אפשר לנגב אתם חומס בכיף, אך שלום אמת בין יהודים לערבים במדינה יהודית עצמאית לא יכול להתקיים, כי זה נוגד את הדיאלוג של מוחמד עם המוסלמים, הנמשך כבר אלף ושלוש מאות שנה". מיכאל: "למרות שבובר ולהמן אינם מודים בכך, יש בעיניהם סתירה בין 'להיות ציוני' לבין 'להיות אנושי'. הם מאמינים כי השאיפה הציונית להקים מדינה יהודית על כל ארץ-ישראל המערבית, שבה חיים היום כמיליון ערבים, שקולה לשאיפה הנאצית להתרחב למזרח אירופה..."

רחל, אשתו של ירמיהו, דחקה בשני הגברים לשבת, כיוון שהדיון מתחיל, והפטירה: "הרי לבובר, ללהמן ולתנועת 'איחוד' שלהם אין שום השפעה פוליטית, ובקושי מכיר מישהו את רעיונותיהם."

לאחר שהתיישב, הוסיף קשטן, בקורטוב של פטרונות, למרות שרחל הייתה בכירה ומבוגרת ממנו: "רחל, יקירתי, הפילוסוף הבריטי ג'ון סטיוארט מיל קבע שלפילוסופיה ולרעיונות עיוניים, לא-מעשיים לכאורה, יש עוצמה מעשית אדירה בטווח הארוך. בובר ולהמן זורעים את זרע הפורענות בתרבותנו בערערם את תפיסת הציונות ואת האסטרטגיה של הרצל ושל בן-גוריון. הם דבקים בתפיסת הציונות הרוחנית, שאינה אלא המשך הגלות בארץ-ישראל. מבחינתם, היא המשך הגרמניות בארץ-ישראל. אני הספקתי לראות בפולין, כמו עיני, את טיבה של התרבות הגרמנית, לפני שנחלצתי ממנה בעור שיני. אם לא נבלום תפיסה זו כבר עכשיו, הרי בעוד חמישים שנה, כשבובר ובן-גוריון יהיו עמוק

באדמה, תקרוס הציונות. ההשוואות שהוא עורך בין מפלגות הפועלים בארץ-ישראל לבין הנאצים הן בלתי-נסבלות..."

"הוא מתחיל!" פקדה רחל לשתוק, לחצה בכף ידה את כף ידו, וחתמה: "הכול נסבל... להמך פתח בטון חגיגי: "עד בואי לארץ ניהלתי שני מוסדות, האחד ברובע של ברלין, שבו חיו יהודים ממזרח אירופה, והשני בלב-לבה של יהדות מזרח אירופה, היא ליטא, ושם עבדתי עם פרופ' שוובה, שלצערי לא יכול היה לכבד אותנו הערב בנוכחותו. על-מנת להבהיר מדוע בחרתי דווקא בסביבה של יהודי מזרח אירופה, שרובה הושמדה במלחמה ארוכה זו, עלי להגיד מספר מילים על תנועה, שחשתי קרבה אליה. התגבש חוג של יהודים ממוצא גרמני, שהונחה על-ידי הרעיון, שהיהודי בגרמניה תלוש מעמו, שהוא נטול אדמת מולדת, ויוכל להיות יהודי אמיתי רק אם יחזור אל עמו. העם, בעינינו, היה העם היהודי במזרח: בפולין, בליטא, וברוסיה. שאיפתנו הייתה להתאחד עם ההמונים האלה. מהם רצינו ללמוד את השפה היהודית, מנהגים יהודיים ושירים יהודיים. מאידך גיסא, היינו ציונים, ועמדנו תחת השפעתו של אורחנו הערב, מרטין בוכר".

"אבל בוכר התנגד להקמתה של מדינה יהודית בארץ-ישראל, כיוון שבכך, הוא טען, אנחנו פוגעים בזכויות הערבים", התפרץ קשטן. להמך נתן בקשטן מבט זועם.

בוכר הרגיפו: "הנח למורה הצעיר לומר את דברו, הרי אנחנו מקיימים דיאלוג. אתה משוחח, או שאתה הורג. אני בעד שיחה בכל מחיר ובכל מצב. אוטופיה ריאליט משמעותה חיים כדיאלוג. אובייקטיוויות מתבטאת באנליזה, דיאלוגיות מתבטאת בסניטזה, עד כדי בריאה חדשה. אפילו אלוהים ברא את העולם כדיאלוג בינו לבין החומר. כשנחנך ליצירתיות ולא להבנה, שבין כה וכה לא ניתן להשיגה, נברא עולם חדש, נצמצם את המלחמות, נצמצם את הרוע".

קשטן: "האם אתה מוכן לקיים דיאלוג עם היטלר?"

בוכר: "וראי! לו היה ניתן לקיים אתו דיאלוג, לא הייתה פורצת המלחמה ולא הייתה מתרחשת שואה".

רחל: "צ'מברלין, ראש ממשלת בריטניה, ניסה לעשות זאת ונכשל. מוטב שלא היה מנסה להידבר, אלא מכריז מיד מלחמה על גרמניה". מיכאל הנהן בהסכמה.

בוכר: "היטלר וצ'מברלין התייחסו זה לזה כאל חפצים, באופן אובייקטיווי, והתאמצו לנצל זה את זה. לו היו מסוגלים להתעלות ליחסי אני ואתה, היה מתקיים ביניהם דיאלוג אמת. הם היו בוראים עולם חדש, ולא הייתה פורצת מלחמה". "ומדוע הם לא היו מסוגלים?" הקשה ירמיהו.

"כי הם לא קיבלו חינוך ראוי. האדם הטכנולוגי מחנך לאובייקטיוויות ולא לדיאלוגיות". להמך הבין, שלא יוכל לבלום את הדיאלוג, והמשיך: "קראנו בגרמניה כל מילה בספריו של בוכר, ונמנינו עם אלפי הצעירים היהודיים בגרמניה שבוכר התווה להם את הדרך לארץ-ישראל. אני מאוד שמח, שיש ביכולתי הערב להודות למרטין בוכר על הסכמתו להציג בפנינו את רעיונותיו. אני בטוח שהם יפרו את מחשבותינו".

מיכאל התכוון להסתייג, אך רחל דחקה מרפק במותניו, כדי שלא יגיב.

"מהו האדם?" שאל בוכר כמשיח עם עצמו, והשתק.

איש לא השיב. הנושא לא העסיק אז את היהודים בארץ-ישראל, ואף לא את המורים בכך-שמך. בוכר התכוון בחלל האוויר בעיניים חודרות, והעיר שאין מדובר בשאלה טרורית. משלא זכה למענה, המשיך: "ייחודיותו של האדם אינה בתבונתו, אלא ביכולתו להיכנס לדו-שיח, לדיאלוג, עם זולתו; וזה מה שאני מבקש לקיים אתכם". הוא העביר את

עיניו מאדם לאדם כמזמין שותפים ליצירה. קשטן העז. הוא הציג את עצמו, ואמר: "כל בעלי-החיים אינם עוסקים אלא במלחמת קיום. שאלת, מהו האדם. ובכן, האדם הוא בעל-חיים, המבקש לחיות, ומנצל את הדיאלוג, כדי לחדד את תובנותיו. זה מותר האדם. מלחמת העולם פרצה משום שלא הצלחנו לנטרל איומים, ולא משום שהמנהיגים לא קיימו ביניהם דיאלוג. דיאלוג אינו מטרה, אלא כלי. אך לא כלי יחיד, ולעתים אין הכלי פועל. הנחיתה בנורמנדי היא מהלך אנטי-דיאלוגי של נטרול שכזה. לו היה זה דיאלוג בנורמנדי, הרי שהוא התרחש באמצעות כדורים ופצצות ולא בשיח בין אנשים".

להמן נדהם מן התובנה של אחד ממוריו, שלא נודעה לו עד אז. בובר חיך כלפי מיכאל, והמשיך: "נטרול הוא ביטוי לכישלון הדיאלוג. מצעד האינולת בהיסטוריה הוא תוצאה ישירה של כישלון הדיאלוג. המענה שלך, מיכאל, היה אכן ניסיון לסתור את דברי, ולא הצטרפות לדיאלוג. עוברת היסוד של הקיום האנושי הוא דיאלוג אדם עם אדם".

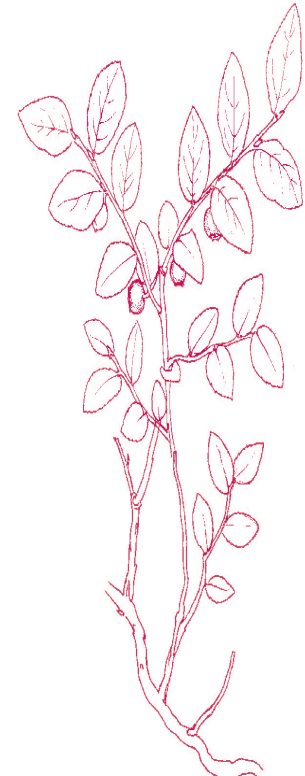
"האם ניתן לקיים דיאלוג עם היטלר?" שאל ירמיהו בקול נמוך. בובר: "עם כל אדם ניתן, אך לא עם כל אחד הניסיון מצליח. מותר עולם האדם, וסימנו המובהק הוא קודם כול בכך, שבו עשוי להתרחש משהו ייחודי בין יצור אחד למשנהו, שאין דומה לו בכל הטבע כולו. לצערנו, המשהו הייחודי הזה לא תמיד מתרחש. כישלון הדיאלוג הוא מקור הרוע בעולם. הגירוש מגן-העדר התרחש בגלל כישלון הדיאלוג בין אדם וחווה ובין שניהם לבין אלוהים".

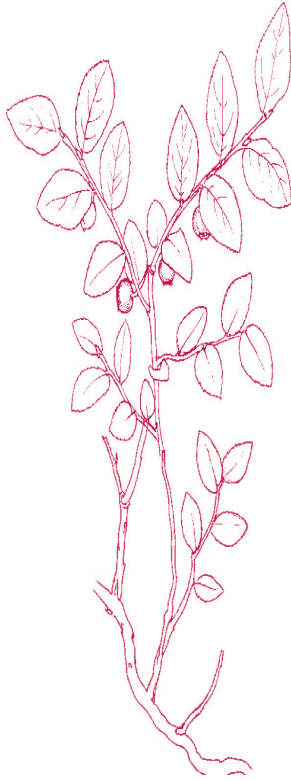
מיכאל קשטן: "גם בין בעלי-חיים מתקיים דיאלוג, אולי אפילו גם בין צמחים. הדיאלוגים האלה כנים יותר מאשר דיאלוג בין אנשים, שהוא הרבה פעמים סופיסטי". בובר: "יש משהו בדברך. אבל צמחים ובעלי-חיים הם מערכות פשוטות, המקיימות אמנם קשר ביניהן, אך לא מצליחות להתרומם לכדי דיאלוג. בניגוד לבעלי-חיים אחרים, הלשון האנושית אינה אלא סמל ואמצעי לקיום הדיאלוג, וכל הישגי הרוח נתעוררו ובאו לעולם על-ידי. דו-השיח הזה, שבו מכיר אדם אחד באחרותו הריבונית של הזולת, כלומר מתייחס אל הזולת כאל אדם נפרד ושלם וזכאי לייחודיותו, מתרחש בתחום הבין-אנושי. הדיאלוג האמיתי מתרחש בשדה היחס שבין האני לבין הזולת, ולא בתוך האני, או בתוך הזולת, וגם לא כסיכום של שניהם".

"מה הפרופסור הזה מבלבל את המוח!" לחש מיכאל לרחל, שהייתה מרותקת לבובר, ולא שמה לב להערות. בינה לבין בובר התרקם דיאלוג, שמאוחר יותר נודעה לו השפעה בכל מה שעשתה בהדסים.

בובר: "כאשר מתקיים דיאלוג בין שני אנשים או יותר, בו-כרגע נוצר משהו ביניהם, משהו - שהוא יצירתם החדשה והמשותפת - שלא היה קודם-לכן, ולא נמצא בתוך איש מהם. יצירה חדשה זו נבראת בתחום הבין-אנושי. יש להבחין בין התחום הזה לבין התחום התוך-אישי, שמתייחס לחיי הנפש הפנימיים של האדם, וכולל, כמובן, את מרבית התופעות שהפסיכולוגיה עוסקת בהן. יש להבחין גם בין התחום הבין-אנושי לבין התחום הבין-אישי, שעניינו בתהליכים חברתיים, שהם לאו דווקא דיאלוגיים, כגון: הסתכלות, ניתוח וניצול. במה נבחן הדו-שיח? אינו מתקיים כקטגוריה בלעדית, אלא תמיד כחלק מתוך יחס: 'אני-אתה', או 'אני-לז'. כאשר ה'אני' מתייחס כ'אני-לז', הוא מתייחס אל האחר ביחס חלקי, כאל מושא לתצפית, לניתוח, לניצול ולשימוש. כאשר הוא מתייחס כ'אני-אתה', הוא מתייחס אל האחר ביחס אותנטי-אינטימי, תופס אותו כשלם וכייחודי, ואינו משתמש בו לצרכיו".

רחל: "למה אתה מתכוון בדיוק במושג 'דיאלוג'?"

בובר: "אסביר לך בעזרת מיתוס מצרי עתיק: איזיס, אלת הכישוף המצרית, ביקשה לדעת את שמו הסודי של האל רע, כדי להחיות את בעלה אוזיריס. היא שלחה נחש, שהכיש את האל רע. האל סבל נורא. הוא פנה לאיזיס, שתחליף אותו מהצרה בעזרת כשפיה. האלה הסבירה לו, שכדי לסייע לו עליו לומר לה את שמו הסודי. אבל מי שיודע את השם שולט על בעליו. לפיכך, הפתרון הזה היה בלתי-אפשרי מבחינתו. כיוון שרע המשיך לסבול, הוא המציא פתרון מקורי: רע העביר לסת את שמו הסודי, לא מפה לאוזן, בדיבור, אלא מלב אל לב. העברת אינטואיציות מלב אל לב, זה מהותו העמוקה של הדיאלוג. כך העביר הקדוש-ברוך-הוא את התורה למשה. לכן, סוקרטס לא כתב דבר, ואת תורתו מסר לתלמידיו בדיאלוגים; לכן, אפלטון וגלילאו גליליי כתבו את רעיונותיהם בדיאלוגים. החסידות החזירה ליהודים את הדיאלוג בינם לבין אלוהים ובינם לבין עצמם. ללא החסידות, היהדות הייתה נהפכת מעם לכת".

לדברי מרטין בובר, במדינות הטוטליטריות מתייחסים השליטים לציבור כאל חפצים, לא כאל חברי-לב; ולכן אין להם שום קושי להקריב את בני עמם במלחמות, שהרי תכלית בריאתו של חפץ היא לשמש את אדונו לכל תכלית. במדינות דמוקרטיות, לעומת זאת, הדיאלוג בין השליטים לציבור הוא יותר אישי; ולכן המנהיגים הדמוקרטיים זהירים יותר בחיי אדם, והם נוטים לצאת רק למלחמות-מגן. כתוצאה מכך, הלוחמים במדינות הדמוקרטיות מזדהים יותר עם המדינה, ומפיקים לעצמם יותר אנרגיות. זה היה, לדבריו, הטעם שהאמריקנים, הבריטים והקנדים ניצחו את הגרמנים בנורמנדי, למרות שהגרמנים יותר מקצוענים בתחום הצבאי.

רחל שאלה האם המסקנה היא, שיש לחולל מהפכה במבנה בית-הספר, לשבור את המבנה ההיררכי, ולנהל באופן דמוקרטי, לא רק ביחסי הנהלה-מורים אלא בשוויון מלא עם התלמידים - בדיאלוג מלב אל לב. בובר השיב, שזה היה רעיון של אנשי "הר האמת" בשווייץ ושל בית-הספר הביין-לאומי בגרמניה, שאיש החינוך הבריטי, אלכסנדר סאתרלנד ניל, יישמו בסאמרהיל שבאנגליה. רוב אנשי החינוך בעולם מתנגדים לרעיונות של ניל, ודוגלים במאמר חז"ל: "חוסך שבטו שונא בנו". לדבריו, ראוי שהיהודים בארץ-ישראל ילמדו בעיון את רעיונותיו, ויתאימום למציאותנו. "דוד בן-גוריון אומר, שנמשיך להתקיים רק אם נהיה עם סגולה, ואני אומר שנהיה עם סגולה אם נעניק לילדינו חינוך דיאלוגי!"

"האם אתה יכול לסכם את תורתך החינוכית?" שאלה רחל.

בובר ניגש אליה, אחז בידיה, נעץ את עיניו בעיניה, ואמר: "אין לי תורה. כל מה שעשיתי הערב היה להוליך אתכם לחלון, לפתוח אותו, ולהצביע החוצה".

"משל המערה של אפלטון", מלמל מיכאל.

"כל מה שנאמר אחרי אפלטון הם פירוורים שנפלו משולחנו", השיב בובר. "אלה פירוורי!"

"מה אתה מצפה, שנראה מבעד לחלון?" הקשה ירמיהו.

"שהעובדה הבסיסית של קיומנו האנושי היא יחסינו עם זולתנו. היחסים הבין-אנושיים הם לב-לבו של קיומנו החברתי, של קיומנו הנפשי ושל קיומנו הרוחני כאחד. ועם זאת, לעתים הם קשים לנו כל-כך. הדבר הנחוץ ביותר הוא אמון הדדי בין אדם לרעהו, בין חברי הקבוצה לבין עצמם ובין קבוצה אחת לקבוצה אחרת. בין יהודים לגרמנים, בין יהודים לאנגלים ובין יהודים לערבים. זו האונטולוגיה של הבין-אישי".

מיכאל: "דברייך מזכירים לי את הפילוסופיה האנתרופולוגית של מאקס שילר".

בובר: "אכן כן. וגם למדתי מניטשה, משלינג, מפוירבך ומקארל מרקס הצעיר. שלא לדבר על עולם החסידות. עם כולם קיימתי דיאלוג, ואני ממשיך ומקיימו".

בתום הפגישה, אמר ד"ר להמן שאסונות היהודים לא יסתיימו לאחר הניצחון על גרמניה

הנאצית. יהיה עלינו לקלוט רבבות ילדים, רבים מהם יתומים, ולחנכם להיות אנשים מבוגרים בחברה הומניסטית רודפת שלום. הוא פנה לירמיהו שפירא, מנהל חברת הילדים, שבלט במרצו הרב: "תוך זמן לא רב נקים כפרי-נוער לניצולי השואה. תצטרך לנצל את ניסיוןך בשש-עשרה שנות עבודתך בבן-שמן, כדי להקים כפר-נוער לניצולי שואה. ירמיהו", אמר להמן בחיוך אירוני, "יהיה עליך למתן את אישיותך הסמכותית, שהתגבשה בקהילה החסידית בצפת".

להמן תלה בירמיהו מבט תוהה. ירמיהו הניע את ראשו באי-נחת, ומלמל דבר-מה. רחל, רעייתו, השיבה במקומו: "למען ניצולי השואה, ירמיהו יעשה הכול. אנחנו נקים סאמרהיל בארץ-ישראל".

באחת אחר חצות הסתיים הדיון. בובר התרומם על רגליו כאילו עמד לשאת תפילה. לאחר ישיבה כה ממושכת הוא מתח גיד בירך, והקימה קשתה עליו. הנוכחים הבחינו בהעוויה של כאב בפניו. הם תהו מה משמעותה, והעריכו כי רעיון עמוק מעסיקו. בובר השמיע פסוק חותם: "בשעה שהאדם הבודד אינו יכול עוד לומר 'אתה' אל האלוהים הידוע ה'מת', הכול תלוי בכך אם יכול הוא עוד לומר 'אתה' אל האלוהים הידוע החי, היינו על-ידי אמירת 'אתה' בכל לבבו אל אדם ידוע וחי".

ניכר היה, שבובר היה מודע לכך שאיש מן הנוכחים לא הבין את משמעות האמירה. ספק אם בובר עצמו הבינה באונה השמאלית, האנליטית, של מוחו, שכן זו הייתה אמירה אינטואיטיבית, שכפה עליו התת-מודע הקולקטיבי. באותו הרגע שחזר מוחו של בובר שיחה, שהייתה לו עם יונג ב"הר האמת" בשווייץ בשנת 1912. יונג אמר לו, שסוד היצירה הוא קיום פלאי של דיאלוג עם התת-מודע הקולקטיבי. בובר חש שבדיאלוג הזה טרם נאמרה המילה האחרונה. עשר שנים לאחר המפגש בבן-שמן, אירחו רחל וירמיהו את בובר בהדסים. הוא אמר לנו אז, שהמילה האחרונה, לפי שעה, נאמרה בהדסים בדיאלוג בין ילדי שואה, שנשאו אתם את התת-מודע הלאומי ואת התת-מודע הגלובלי, לבין צברים שגילמו את המודע הקונקרטי של ארץ-ישראל. "פלא הדסים הוא שהדיאלוג הזה התאפשר בתחומה. הוא נכשל בקיבוצים, הוא נכשל בבתי-הספר בערים, הוא נכשל באוניברסיטה העברית. פלא הדסים יהיה פרדיגמה חינוכית חדשה".

ד"ר להמן הסיע את בובר מבן-שמן לביתו בירושלים. בדרך הסביר בובר ללהמן, שאת המשפט האחרון הוא זרע בנפשות המאזינים. אם הוא ייקלט אצל מי מהם - ייברא עולם חדש. אחרי הפגישה אתנו, בהדסים, אמר בובר לרחל וירמיהו, "כראתם עולם חדש". המשפט נקלט בתודעתה של רחל שפירא, והיה אצלה לאירוע מפתח. לפני שניגשה לפתח בהדסים בית-ספר דיאלוגי, היא השתלמה בסאמרהיל.

י"ז. תחנה בסאמרהיל

הנחיתה בנורמנדי הפיחה תקווה בלבו של אלכסנדר סאתרלנד ניל, שייסד את סאמרהיל וניהלו. מחשש לפלישה גרמנית, הוא נדר עם בית-ספרו מהחוף הדרומי של אנגליה לעיירה הקתולית פֶּסְטִיניונג שבצפון וילס, שבה שיטתו החינוכית נראתה ככפירה בעיקר. כל אנשי הכפר עשו הכול כדי להשפילו. בשנת 1944 גססה רעייתו ושותפתו להקמת סאמרהיל. ניל הגיע למסקנה שהטוטליטריות ניצחה. אבל כשהמידע על הצלחת מבצע "אוברלורד" הגיע לוויילס, הוא אמר לזואי, בתו: "סאמרהיל ניצחה, בעוד זמן לא רב נשוב כולנו לחוף הים, כדי לקרב את העולם כולו לסאמרהיל. אם ניכשל, מלחמת-העולם השלישית תשמיר את החיים עלי אדמות".

כשניל הקים בשנת 1921 בית-ספר בין-לאומי בהֶלְרוֹ שבגרמניה, הוא היה מקורב לאינטלקטואלים יהודיים, שמנהיגם היה מרטין בובר. באותו הזמן התכונן בובר לפרסם

אלכסנדר סאתרלנד ניל, ייסד את סאמרהיל.

את ספרו אני ואתה, והוא שוחח עליו עם ניל. הפילוסופיה הדיאלוגית של בובר שבתה את לבו, והייתה מרכיב יסודי בתפיסתו החינוכית. באחד המפגשים הכיר ניל את זיגפריד להמן, שניהל אז את בית-היתומים היהודי בקובנה. בשנת 1944 העריך ניל, כי בעקבות הניצחון הקרב על גרמניה הנאצית ייאלצו להמן וחבריו לשקם יתומים יהודיים רבים. האם שיטת סאמרהיל תתאים גם להם? הרהר. שנתיים אחר-כך, בשנת 1946, הוא קיבל את רחל שפירא להשתלמות בת חצי שנה בכפר-הנוער שלו.

בסאמרהיל למדה רחל, כי עיקר מעייניו של ניל היו נתונים לחינוך, יותר מאשר להוראה. בית-ספרו התנהל לפי שיטות של ממשל עצמי, שבו אין נהוגים שיעורי חובה. ניל הסביר לרחל: "מטרתי לנצל את תקופת הילדות וההתבגרות ליצירת שלמות רגשית ועוצמה אישית. אם נצליח להגיע לשלמות זו, הילדים יבחרו לעצמם את כיווני הלימוד שלהם. יש לתת לילדים חופש, אך לא הפקרות. הם יכולים לעשות ככל העולה על רוחם כל עוד אינם מפריעים לסובבים אותם".

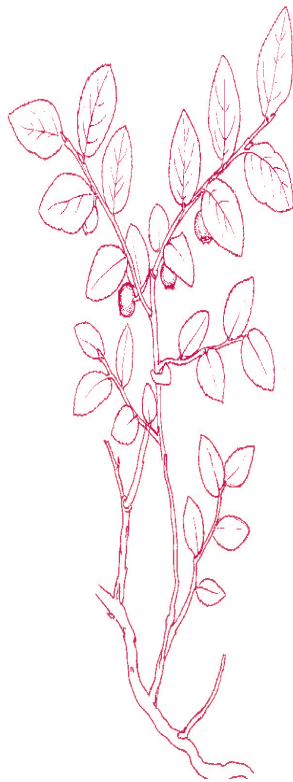
אחת-עשרה שנים אחרי נורמנדי, לקראת סוף כיתה י', החלטתי לעזוב את הדסים, לשוב הביתה, לתל-אביב, ולסיים את לימודי התיכון בבית-ספר הישגי, כדי להתכונן בצורה מיטבית ללימודים באוניברסיטה, לאחר שירותי בצה"ל. רחל שפירא ניהלה אז את בית-הספר בהדסים. היא ביקשה להניאני מכך, וזימנה אותי לדיאלוג מלב אל לב. אמרתי שאני מבקש ללמוד בבית-ספר הישגי בתל-אביב, וכי זמן רב מתבזבז בכפר על עבודה חקלאית ועל עיסוקים חברתיים ותרבותיים ופחות מדי על עיסוקים אינטלקטואליים. הדגשתי שאני מבקש לספוג ידע ולא לבלות בריקודי-עם, בקונצרטים ובספורט.

בנסותה לשכנע אותי לוותר על תוכניתי, היא תיארה באוזני את המפגש עם בובר בכך-שמן. באותו הערב, יומיים אחרי הנחיתה בנורמנדי, התגבשה, לדבריה, תפיסתה החינוכית: פיתוח אישיות יצירתית ולא הקניית ידע. "הידע כשלעצמו חשוב", אמרה, "אך מתבלה מהר, שכן המציאות זורמת וקצב זרימתה גובר. הידע של אתמול מטעה בהרכה מקרים את בעליו, כיוון שהמציאות כבר השתנתה. זה הטעם שאנחנו תמיד נלחמים את מלחמות העבר. על-מנת להצליח במלחמות, בעסקים, בפוליטיקה, עלינו להיות מסוגלים להבין את זרימת ההווה, לעשות אינטלקטואליזציות של מצבים באמצעות דיאלוגים, ולא להסתפק בשינון. אני מתאמצת לחנך ליצירתיות פעילה, ליכולת ליצור תובנות מנתונים חדשים".

"מה תפקיד המורה בבית-הספר הדיאלוגי?" שאלתי.

"כשבובר מתאר את היחס הדיאלוגי בין מחנך לחניך, הוא משתמש במושג 'הקפה', השיבה רחל "המחנך מקיף, כביכול, את החניך, בכך שהוא תופס את נקודת-ראותו ואת זו של החניך בעת ובעונה אחת, מבלי לאבד את עצמו. אין המדובר בהזדהות, או בטשטוש גבולות - להפך. המדובר באמפתיה רחבה, בהבנה אמיתית של עולם החניך מתוך כניסה אליו, אך תוך שמירה על נקודת-ראות אישית. החניך, לעומת המחנך, מסוגל לתפוס את נקודת-ראותו בלבד. ביחס החינוכי, אם כן, מעצם הגדרתו, אין סימטריה. עם זאת, הממד הדיאלוגי מתקיים בו תמיד, ובידי המחנך האפשרות לשים לב אליו ולפתחו על-ידי התייחסותו למחונך ולאשר מתרחש ביניהם.

"בובר מתאר את ה'הקפה' בעזרת שלושה מרכיבים: א. יחס דיאלוגי בין המשתתפים בדרו-שיח: היחס הזה מתאפשר כשהמשתתפים מוכנים להגיע למפגש ביניהם באופן פתוח, ספונטני וכן; ב. ההתייחסות למפגש היא כאל אירוע, שחווים במשותף; ג. המחנך מדמה את המציאות של המחונך, ותופס אותה, מבלי לאבד את מציאותו-שלו ואת מציאות המפגש. האפשרות לפתח את היחס החינוכי לממד הדיאלוגי קיימת בידי המחנך ולא בידי המחונך, בגלל הא-סימטריה ביניהם. תפקידה של ההדרכה לסייע למטפל לפתח יחס של

'הקפה', ובכך להכיר בממד הדיאלוגי שבו".
 "את מדברת על אוטופיה, על חלום הדסים, אך לא על מציאות הדסים. שום מורה בכפר אינו מסוגל 'להקיף' אותי, ולעתים נדמה לי שאני מקיף אותו. אולי אנשי מעלה, כמו יאנוש קורצ'אק, מסוגלים להקיף, לא שלמה אחיטוב, לא שלום דותן ולא אבינועם קפלן. העובדה שאדם מורה, אינה מקנה לו אוטומטית את הסגולה להקיף". רחל התבוננה בי בעצב, ואמרה: "יהיה לך קשה בחיים. כולם יהיו נגדך".
 "גם בהדסים כולם נגדי", השבתי.

הדיאלוג תם.

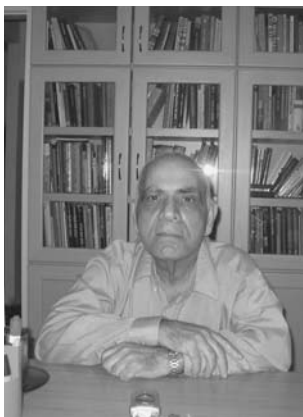
למחרת נסענו לבית-הכלא תל-מונד³⁰ לשחק כדורסל נגד אסירי עולם. על המשחקים בבית-הכלא החלטנו במועצת התלמידים, בניגוד לדעתם של רוב המורים. דני דסה, המורה לחינוך גופני, וצ'ילי (הוא הלל) הגו את הרעיון. הם שוחחו עליו עם מנהל בית-הכלא, שהתגורר באבן-יהודה. הלל אמר למנהל: "תחרות אתנו תחזיר אותם למוטב יותר מאשר כל שיטה אחרת". רחל תמכה ברעיון, וסיפרה שגם ילדי סאמרהיל שיחקו כדורסל נגד אסירים בבית-כלא סמוך. בדרך אמרתי לגדעון, לאשר ולהלל, שהמשחק הוא בעצם דיאלוג עם פושעים. המבחן האמיתי אינו כמות הסלים שנכניס לטבעת, אלא התוכנות החיוביות שנעורר באסירים. גדעון שאל אותי מאיפה לקחתי את הרעיון המוזר. סיפרתי להם על השיחה עם רחל על מפגשה בכך-שמן עם מרטין בובר. הלל הגיב: "עכשיו אני מבין את סוד קסמו של הדסים. איננו לומדים, אלא מקיימים דיאלוגים, שבהם נופלים במוחנו אסימונים. השיחה עכשיו היא דיאלוג שהבהיר לי היכן אני חי".

לאחר חמישים שנה ישבנו זה מול זה בחדר עבודתי. הלל, שהספיק מאז להניע מהפכה בשלטון המקומי, באמצעות הקמת חברות עירוניות, המיועדות לנהל את הרשות המקומית על בסיס כלכלי, כך שהתושבים ייהנו מרמת שירותים גבוהה, הזכיר לי את הנסיעה לכלא תל-מונד, ואמר: "הדסים של רחל ושל ירמיהו היה הניסוי המוצלח ביותר בעולם לחינוך בשיטת הדיאלוג הבובריאני. חבורת הילדים שלנו הייתה לאנשים יוצרים. לרעיונותי היצירתיים אני מגיע ברגעי התעלות, שנוצרים בדיאלוגים". מיד אחרי שפרש, טלפנתי לגדעון, שבילה בסיוור עם אן, אשתו, בספארי בדרום-אפריקה.

"האם אתה זוכר את השיחה בדרך לכלא תל-מונד?"

"וראי. שלושים וחמש שנה אני מקיים דיאלוג בובריאני עם אן, ואחרי כל התעלות אני הוגה המצאה כיו-טכנית חדשה. שוב ושוב אני מספר לאן על אותה השיחה כשהיינו בני חמש-עשרה. השיחה פרצה לי דרך, שבה אני צועד מאז".

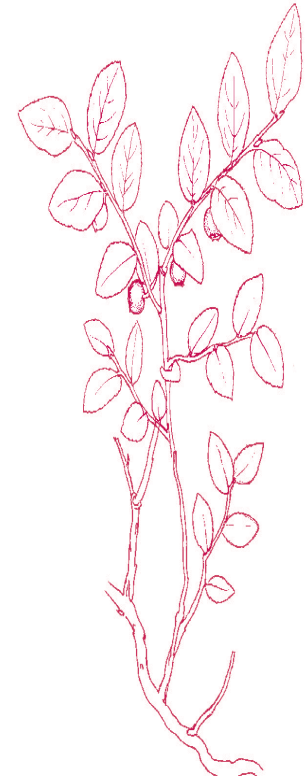
י"ח. מרד בכצרה

אלי שבו: מורד בכצרה.

ימים אחדים אחרי הנחיתה בנורמנדי הרגיש אלי שבו, כשהיה בדרכו לגן-הילדים בשכונה היהודית בכצרה שבדרום עיראק, שעליו לעשות מעשה מיוחד, שיבטא את גודל השעה. הרגשה מובחנת כזו בדבר גודל השעה, אצל ילד בן ארבע, אינה דבר שבשגרה, ויש שיאמרו שאינה אפשרית כלל, אלא בדמיונם של המחברים. שהרי היא מחייבת מודעות עמוקה, המתפתחת רק בגיל מבוגר. זיכרונה של הרגשה זו מלווה את אלי שבו יותר משישים שנה, וגם זיכרון כזה הנו יוצא-דופן עד גבול הבדיה. כשאלי שבו סיפר לי בשנת 2005 על הרגשתו, שקרתה

30. כיום - כלא השרון.

אלי שבו, אלכס ועמירם סהרוני.

כדיוק שישים ואחת שנים לפני-כן, קיבלתי ביסוס להרגשות המלוות אותי מאותו הגיל. אותם הדברים אמורים לגבי הרגשות הילדות של גדעון אריאל, רעי לכתיבת הספר הזה. אלי ואני היינו חברים קרובים בהדסים. אולי חוויות דומות מגיל רך קירבו אותנו. מהיכן נבעה הרגשה זו דווקא ביוני 1944 לא היה לו הסבר בהיותו בן ארבע וחצי, וגם לאחר שישים שנה הוא עדיין תוהה. גדעון אריאל ואני איננו תוהים. שם הפרק הזה מסמן את המאורעות, הקשורים זה בזה, למרות שהתרחשו בכל קצוות תבל. אנחנו סבורים, שההסבר נעוץ בתוצא נורמנדי, שהשפיע אז על כל העולם, ובייחוד על היהודים. אנחנו מודעים לכך שלא מעטים יחלקו עלינו, לרבות אולי גם אלי שבו עצמו. מאידך גיסא, הדמיון בין מאורעות יוני 1944, שתיארנו עד כה ונמשיך לתאר להלן, מצביע על כך, שהשערת תוצא נורמנדי אינה מופרכת כלל ועיקר.

כשהיה אלי בן חמישה חודשים התחולל בעיראק המרד הפרו-נאצי של רשיד עלי. עד שהבריטים דיכאו את המרד, פרעו המוסלמים ביהודים, ובין היתר העלו באש את ביתה של משפחת שבו בבגדאד. בין מדכאי המרד בעיראק היה אברהם מילשטיין, אבי, שהתגייס לצבא הבריטי בפרוץ המלחמה, ויחידתו נשלחה לעיראק. נהג האוטובוס היה אביה של מיכל אורבך, שלימים למדה אתי בהדסים, וחמקה אתי ועם יוסי טנר מהכפר, ביום העצמאות 1954, לצפות במצעד צה"ל ברחובות תל-אביב. אני מאמין, שהקשר הצבאי בין האבות, בדרך לעיראק, הניע אותנו לברוח לתל-אביב.

עד שאבי וחבריו דיכאו את המרד של רשיד עלי, התחבאו תשעת בני משפחת שבו בביתה של שכנה מוסלמית זקנה. אבי סיפר לי על דיכוי המרד ועל ביקורו אצל משפחת שבו בבית שכנתם המוסלמית. תודעתו הבלתי-מילולית של אלי הפעוט קלטה את רישומן של ההתרחשויות הדרמטיות השליליות. זמן לא רב לאחר-מכן הוא קלט שיחות של הוריו ושל אחיו על המרד, על שריפת הבית ועל סכנת החיים שבה היו נתונים. התגבש בו רצון להגיב. ביוני 1944 הגיע הרצון הזה לכדי בשלות.

אחרי דיכוי המרד עקרה משפחת שבו מבגדאד לנאצריה, היא אור כשדים, עירו של אברהם אבינו. בליל קיץ, כשהיה בן שנה וחצי, שיחק אלי על הגג עם אחיו, מעד בצעדו אחרנית, ונפל ארצה ממרום שלוש קומות. למזלו, נחת על מצע רך ולא נחבל בגופו. במשפחת שבו האמינו כי רוחו של אברהם אבינו גוננה על התינוק באור כשדים, גוננה עליו גם בהדסים, ואולי בזכותו גוננה גם עלינו. לנפילה נודעה השפעה טראומטית על אלי: הוא חדל לדבר, ובמשך שנה תמימה היה כאילם. בגיל שנתיים וחצי חזר אליו הדיבור, וביתר-שאת. "ומאז לא סתמתי את הפה", אמר לי כשגביתי ממנו עדות בביתי. בשנת ההלם והאלם, בהאזינו לשיחות בני הבית ועל שריפת הבית, נצברו בו אנרגיות שביקשו לפרוץ. ואולי גם השפיע עליו מרד אברהם אבינו בנמרוד והרס פסלי האלילים, לפני ארבעת אלפים שנה.

מאור כשדים עברה משפחת שבו לעיר הנמל בצרה. הטלטלות והצורך בהסתגלות חדשה מדי פעם החישו את התבגרותו הקוגניטיבית של הילד.

בריטניה שלטה בעיראק בשנת 1944, וחיילים בריטיים הפגינו נוכחות ברחובות, שמא יעזו העיראקים לחולל מרד נוסף. אביו עבד בחברת הרכבת העיראקית. אבי שירת אז בכצרה. אביה של מיכל הגיע מדי פעם עם האוטובוס שלו לשם, מקבל מאבי חבילות, ומביאן לביתנו ברעננה. בממתקים התחלקתי עם חברתי לגן, נורית גנץ, שלימים גם היא למדה אתנו בהדסים. פעם שלח לנו אבי דבר מאפה, שקיבל ממשפחת שבו. כיכרתי, כמובן, את נורית. קשר הדסים החל להתרקם.

ביוני 1944 חגגו המנהלים האנגליים של הרכבת, החיילים המוצבים בעיר, לרבות אבי, וכן כל בני הקהילה היהודית, את הניצחון בנורמנדי. לימים סיפר לי אבי, כי לאחר ניצחון

נורמנדי הוא רכש בנאפי" בקבוקי יין אחדים, ביקר אצל משפחות יהודיות בשכונה היהודית, והרים אתן כוסית. בהזדמנות זו הוא ניסה לשכנען לעלות לארץ-ישראל. הוא גם חגג בכית שבו. אלי קלט את התזזית שבאוויר, והחליט לעשות מעשה. בשעת הצהריים, כשהתחלפו הגננות, הוא הוביל את הילדים לחדר השירותים, והחביאם שם. במשך שעה ארוכה לא הצליחו הגננות לאתרם, ונתפסו לחרדה. המורדים התגלו כשאחת הילדות פרצה בבכי. הגננות הענישו את אלי בהטילן עליו לחבוש כובע של ליצן, ולהיראות מגוחך בעיני הילדים. אז התגבשה באלי תוכנה בסיסית כי מוטב לעשות מעשי קונדס מאשר למרוד.

י"ט. עונשו של סטפן

אחרי נורמנדי נעטרו הבריטים ללחצם של דוד בן-גוריון ושל חבריו, והצניחו בסלובקיה צנחנים יהודיים, שהיו אמורים לחדור להונגריה, ולארגן שם את היהודים לבריחה וללוחמה פרטיזנית. אחת הצנחניות הייתה חנה סנש. בבריטניה גילה אז צ'רצ'יל בסוד ובהתרוממות רוח לד"ר חיים ויצמן, יו"ר ההסתדרות הציונית, כי אחרי המלחמה תקום מדינה יהודית עצמאית בארץ-ישראל. "זה יהיה השזיף בפודינג של תוצאות המלחמה", אמר צ'רצ'יל. השניים היו מיורדים עוד מאז מלחמת-העולם הראשונה, כשהמצאותיו של ויצמן בתחום הכימיה של חומרי-הנפץ סייעו לבריטניה. ויצמן דיווח מיד לבן-גוריון, למרות שהתחייב לא לגלות לאיש את הסוד. יש להניח, שצ'רצ'יל שיער שכך יהיה. צ'רצ'יל עצמו סלד מבן-גוריון, שהיה המוני מדי לטעמו. החלו ההכנות להקמתה של מדינת ישראל. בסתיו 1944 הקימו הבריטים חטיבה, שבה שירתו יהודים מארץ-ישראל. לוחמי חטיבה זו יפגשו ראשונים את ניצולי השואה באירופה, ויעבירו - ברשות ושלא-ברשות - ילדים יהודיים לארץ-ישראל. לאיש לא היה ברור אז מה יהיה גורל הילדים. אחד מלוחמי החטיבה היה שלמה אחיטוב, לימים מדריך ומורה בהדסים. "כשהגיעו ראשוני הפליטים התחלנו לשמוע את הפרטים המזוועים, המצמררים על מה שקרה באמת בשואה", הוא סיפר. "לילה אחד העירו אותנו, וביקשו שנתרום בגדים ושמיכות, כיוון שהגיעה קבוצת פליטים. למחרת נודע לנו, שזו חבורת פרטיזנים מווילנה, ובראשם אבא קובנר. לא אשכח איך אספו את כולם לרגלי ההר, ושם ישבנו דוממים ומדממים, ושמענו מפי קובנר מה עבר על יהודי אירופה, ועל קורות הפרטיזנים בוילנה". במאוס 1944 נסוגו הגרמנים והרומנים דרך חבל ארץ טרנסדניסטריה שבאוקראינה, ובנסיגתם השמידו את שארית היהודים בגטאות, שעברו בנסיגתם. הרוסים, שזינבו בצבאות הגרמנים והרומנים בנסיגתם, שחררו את היהודים ששרדו בגטאות האלה בתנאים שבין חיים למוות. היטלר בעצמו כינה בראשונה את האזור הזה השוכן בין הנהר דנייסטר לנהר בוג, טרנסדניסטריה. והרומנים קיבלוהו ממנו, כמחווה על עזרתם לגרמנים. עד מהרה מצאו הרומנים, שחבל הארץ היה אי-אז, לפני כשש מאות שנים, חלק מממלכה וולאכית אדירה, שאיבדה אותו במלחמותיה ברוסים. גנרל אנטונסקו, שליט רומניה, בעל-בריתו של היטלר, קבע בעורמתו שעל חבל הארץ לשמש בית-קברות ליהודי בסרביה וצפון בוקובינה (וחלק מיהודי רומניה גופא - בעיקר, החשודים בקומוניזם), תוך שהוא לוקח בחשבון אפשרות שגרמניה תובס במלחמה, ולא יהיו הוכחות נגד רומניה, שהשמידה את היהודים בתחומה. מיד עם תחילת מבצע "ברברוסה" גירש אנטונסקו את יהודי בסרביה, צפון בוקובינה וחלק מיהודי הרגאט במסעות עינויים, כדי להמית בהם רבים ככל האפשר. את השורדים כלא בחבל ארץ טרנסדניסטריה, להמיתם בכפור וברעב. במסעות המוות ובטרנסדניסטריה הושמדו לא פחות מ-350 אלף יהודים, ובכללם כ-95 אחוזים של יהודי בסרביה.

שלמה אחיטוב: מלוחם בכריגדה למחנך בהדסים.

בהשמדת היהודים בטרנסדניסטרס נטלו חלק פעיל האוקראינים תושבי המקום, שהיו גרועים מאדוניהם הגרמנים והרומנים. אביגדור שחן, חניך הדסים, שרד. כשגרעון, אשר ואני בלינו להנאתנו בחוף ימה של תל-אביב, ושלמה אחיטוב וחבריו המגויסים התאמנו לקראת צאתם לחזית באיטליה, חזר אביגדור עם אמו ועם מרים, אחותו, חניכת הדסים, לכפרו בכסרביה אחרי ששוחרר על-ידי "הצבא האדום", שגייס את אביו למלחמה, ואביגדור אז כבן אחת-עשרה. סיפר אביגדור:

נכנסנו לכפר קומרוב. האיכרים שהבחינו בנו מרחוק הזעיקו את שכניהם, ואלה עמדו בצד גדרות גינותיהם, הביטו בנו בעיניים קמות, ספק בשנאה, ספק בכוז, ספק ברחמים. אמי לחשה על אוזני, "המשך ללכת, ואל תביט בהם". הגענו לחצר ביתו של סבא. האוקראיני, שכנו של סבי, שניסה בכל כוחו לגזול את אדמתו של סבי עוד לפני המלחמה, ומשלא צלח נהג להתגרות בו - "ובכל-זאת, אירש את ביתך, אם תרצה ואם לא תרצה... " איומו התקיים. מיד אחר גירוש היהודים מכפר קומרוב, הוא פלש לבית סבא. עכשיו עמד בפתח הבית במלוא קומתו, וסכר את כניסתנו.

"למה חזרתם?! שאל, "מה אתם רוצים פה?!"

"בני רוצה לראות עוד פעם אחת את בית סבו. אנחנו נוסעים לפלשתינה... "

היא חששה פן לא ייתן לנו להיכנס. הוא צעד צעד אחד אחורה, לתוך הבית, "היכנסו!"

אביגדור במדי צה"ל

ברגליים כושלות התנהלתי אל תוך בית סבי, ואמי מאחורי. נכנסתי לחדר הגדול, שבו ערך סבי את סדר הפסח, וכינס כמתוך נבואה את כל בני ביתו ואת צאצאיו, ואני נכדו בכורו בבנים, אמור הייתי לקרוא את "מה נשתנה", ולמדתי בעל-פה את ארבע הקושיות. מה שנשאר לי מאותו סדר פסח הוא זיכרון עמום. השולחן ערוך בצורה חגיגית, סבא יושב בראש השולחן. זקנו הארוך עוטר את פניו, ורבים יושבים סביבו, וסבתא ובנותיה מתרוצצות, ומניחות את התבשילים על השולחן. אני שואל את הקושיות, ויותר איני זוכר דבר מ"הסדר", כיוון שבמפגש הנכדים השתוללנו וב"סדר" נפלה עלינו שנת מרמיטה.

העברתי מבט על החדר ועל השולחן הגדול שנשאר בו, וראיתי בדמיוני את סבי יושב בראשו, ובתוך כך הבחנתי בפינת החדר בערמה גדולה של ספריו, ספרי קודש. משראה

האוקראיני, שאני מתבונן בערמה, ריכך את קולו.

"אתה יכול לקחת כמה ספרים שאתה רוצה."

כבר בעיירה בריצ'אני - שהגענו אליה יום קודם-לכן, והיא סמוכה לכפר קומרוב - סיפרו לנו מארחינו, ששבו מטרנסדניסטרס שבוע לפנינו, שהאוקראינים פחדו להשמיד

את ספרי הקודש של היהודים, פן תאחז בהם המארה. לכן, הרהרתי, ה"גוי הטוב" הזה לא זרק את ספרי סבא. רכנתי על הערמה, ושלפתי ספר מבלי להביט בו, ולחשתי לעבר אמי, "ראיתי דיי. בואי נלך..." ומבלי לומר שלום הסתלקנו מבית סבא. עודנו חוצים את כיכר הכפר לעבר הדרך לבריצי'אני, וכבר ציפה לנו המון איכרים, נשותיהם, זקניהם וצאצאיהם.

"אל תעצור!" לחשה אמי.

הידקתי את הספר תחת בית-שחיי, והרחבתי את צעדי. הלכנו, והם פסעו בדומייה לצדנו ואחרינו. לפתע התפרץ מתוך ההמון איש זקן כפוף גו. זקנו לבן ושער ראשו לבן, מגודלים פרא, ואשתו קטנה ורזה מאוד. השניים קרבו אלי, פסעו לצדי כמרקדים לפני, והאיש נגע בקצות אצבעותיו בי ונישקן, ושב ונגע בהן בי ונישקן, וכך חוזר חלילה וכך גם אשתו.

לאחר כברת-דרך, שאלה אמי, מבלי לעצור בהליכתה, אוקראינית, בת כפרה של אמי שעמדה בצד, "מי השניים?"

"מה, אינך מכירה אותם?! הרי זה סטפן ואשתו... ששת בניו, שהתנדבו למלחמה, נהרגו, והוא מאמין שזה בגלל הקללה שקיללתם אותו..."

אחר שתיקה ארוכה הוסיפה, בחיוך ממזרי, "הוא מאמין, שכשיגיע בבנך, שנושא מזל, יסולח לו, וייוולדו להם עוד ילדים אחרים."

צמרמורת חלפה בגופי, כששמעתי שוב את השם סטפן. הרחבתי את צעדי, וידי ביד אמי. משעצרו האוקראינים בפאתי היער, ונעלמו מעינינו באחד העיקולים, האטה אמי את צעדיה, ושאלה, "זוכר אתה את סטפן...?"

"אני זוכר, אמא! ודאי אני זוכר, ועוד איך זוכר..."

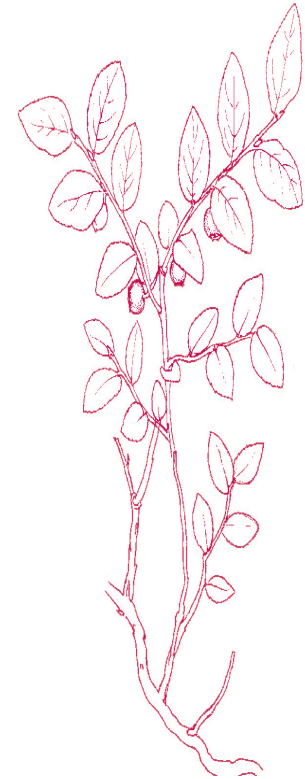
באותו הבוקר בעיר חוטיין, כשהחל מסע העינויים שלנו, והעגלות של האוקראינים עמדו ברחוב לאסוף את הזקנים, אץ אבי לחפש עגלה, כדי שיעלה עליה את אמו, סבתי בלה. לפתע שב, וקרא לעבר אמי, "סטפן שלנו, שכננו מקומרוב, כאן עם עגלתו, ומזמין אותנו לקחת אותנו על עגלתו. לפתע הופיע סטפן מבין ההמון, גבוה וחסון. ראשו עוטה בלורית שחורה ושפם שחור גדול עוטר את לחייו האדומות. משקרב אל אמא הסיר כובעו, ולחש, "יסלח להם האלוהים על מה שעוללו לכם."

החיילים הרומניים פקדו להתחיל ללכת בדרך המוליכה אל מחוץ לעיר. אבי העלה את סבתא, את אחותי ואותי, על עגלתו של סטפן, והחל מסע העינויים. סביבנו רוכבים החיילים הרומניים, מכים ויורים בנכשלים, ובעוברנו בכפרים, מקדמים פנינו האיכרים האוקראיניים בזריקת אבנים וחפצים שונים ובשאגות, "לפלשתינה... לכו לפלשתינה, יהודונים...!"

משהגענו ליער עצר המסע. החיילים פשטו על העגלות להוריד את הזקנים. אבי השכיב את סבתא בינינו, על האדמה, וכיסה אותה בבגדים. משהרחיקו החיילים את קבוצת הזקנים, שהורידו מהעגלות, הם הובילום היערה, וכשרחקו מאתנו שמענו הדי יריות בוקעים מהיער.

בצהריים עצרו החיילים את המסע. "מנוחה לסוסים!" האיכרים נתנו שעורה לסוסיהם, וישבו לאכול בצוותא. כששב סטפן, אחרי ארוחתם, אלינו, שונו פניו. הוא הפטיר בחיוך רב משמעות, "כנראה, לא מובילים אתכם לפלשתינה... בשל העוול, שגרמתם לנו... כלומר, כך הם אומרים..."

משזז המסע, החל סטפן לפזם לעצמו שיר אוקראיני עליו. הדרך הארוכה נתנה אותותיה על המגורשים העייפים, רבים כרעו נפלו בצד הדרך, והכושלים נורו במקום נפילתם. היו שנטרפה דעתם, אלה קרעו בגדיהם והתרוצצו בין ההולכים, ומלמלו

מילים לא ברורות. עם ערב עצר המסע בשדה פתוח, ושכבנו על האדמה הרטובה, עייפים ורעבים. בחצות הלילה שבו החיילים ממסיבה בכפר הסמוך, וחיפשו נשים. מספר גברים נתנו מתת למפקד השיירה, והחיילים הרפו מהמגורשים.

עם שחר המשכנו במסע. כשניגשנו לעגלה של סטפן הוא קידם אותנו באי-רצון מופגן, והפטיר כמדבר אל עצמו, "לא לפלשתינה אתם הולכים... היטלר משליט סוף-סוף סדר בעולם... עשקתם אותנו כל הזמן, ועכשיו אתם משלמים..."

אחרי שאבי העלה את אמו על העגלה, ובעודו מעלה עליה את אחותי, זינקה העגלה ממקומה, ואחותי נפלה מהעגלה. סטפן הדחיר את סוסיו. שכנינו ללינת הלילה תחת כיפת השמיים השליכו גם הם את ילדיהם על העגלה, ואבי אף אחריה, והצליח להניח את אחותי בתוכה. הוא עקף את העגלה, והושיט לסטפן את שעון הזהב שלו. סטפן עצר את העגלה, התבונן בשעון, ואמר כמדבר אל עצמו, "ממילא בעוד ימים אחדים כבר לא תצטרך אותו..." חייך חיוך ערמומי, הדחיר את סוסיו ושב לפזם לו שיר אוקראיני עליז.

אצנו אחרי העגלה. סטפן השתעשע. בראותו שהשגנו את העגלה, הדחיר את סוסיו, ואנחנו אצנו אחריו. המסע עצר ביער. "מנוחה לסוסים!" סטפן הגיש את שק השעורה לסוסיו, וחבר אל חבריו האוקראיניים, שישבו בצל עץ ואכלו ארוחתם. בתוך כך, הופיע יהודי שהכה באגרופיו על ראשו, שאג שאגות אימים, והיה אחוז טירוף. משאגותיו הבנו, שהעגלון שלו עשה יד אחת עם חייל רומני, וזה הסיט את העגלה, ובגרזן רצח את אשתו, ואותו פצע... הבשורה הרעה עברה כאושת אימים על המסע.

הסתבר, שעוד איכרים סטו מהדרך, ורצחו את יושבי עגלותיהם ובזזו את חפציהם. משהוחרדנו להמשיך במסע, קם האיש, שילדיו היו על עגלתו של סטפן, והושיט לו את שעון אשתו. סטפן התבונן בו, ואמר שוב בחיוך רב-משמעות, "ממילא אשתך לא תצטרך אותו עוד..." והכניס את השעון לכיסו. בתוך כך העלה שכננו את בנו בן השש ואת בתו בת הארבע, ואף לעבר אשתו להוציא מדיה את ילדתם הפעוטה, והחל להעלות גם אותה על העגלה. או-או, הצליף סטפן בסוסים, והדהירם. התינוקת נשמטה מידיו. אשתו מיהרה להרים את הילדה, ונפלה. בתוך כך הסתבך הגבר במעילו הארוך, ונפל גם הוא.

חייל רומני, רוכב על סוסו, קרב וראה את הגבר שוכב על האדמה והאישה רוכנת על התינוקת. בלי אומר, ירה בגבר, באשתו ובתינוקת, והמשיך בדרכו. סטפן ראה את הדבר, סלסל בשפמו, עלה על העגלה, משך במושכות, והעגלה זזה.

אבי קרא לעברו, "סטפן, עצור!"

וזה שואג לעומתו, "אל תעז לבטא בפיק את שמי, יהודון ארור..."

במרחק-מה עצרה העגלה, וסטפן ירד ליישר את המושכות כביכול... על פנינו עברו המגורשים, וסטפן מתמהמה ואינו שב לסייס. אחרוני המגורשים כבר לפנינו, וסטפן עדיין מיישר המושכות. על העגלה סבתי, אחותי והילד והילדה של השכנים.

בערב עצר המסע בערוץ של נחל. מעליו כפר איכרים קטן. מוכי צימאון התנפלנו על המים הבאזשים, ולא יכולנו למוש מהם. אבי הוריד את סבתי ואת אחותי מהעגלה, פרסנו בגדינו, ונשכבנו על האדמה הלחה.

בבוקר העירו אותנו החיילים הרומניים, וזירזו אותנו בקתותיהם להתחיל במסע בעוד החשכה טרם נמוגה. "אתמול פיגרתם...", שאגו החיילים הרומניים, "והיום דרך ארוכה לפנינו". אותו היום כבר נותרו אך עגלות מעטות אתנו. משקמנו ללכת, משך הילד, שהוריו ואחותו הפעוטה נרצחו אתמול, ביד אחותו, והיא לא זזה. אבי קרב אליהם, ושב אל אמי, ולחש משהו על אוזנה. אמי ניגשה לילד, אחזה בידו, והציעה לו

שישאירה לישון, כיוון שעייפה מאוד. כשרחק הילד מעט מהילדה, עצר. שלף מכיסו משהו - בובה קטנה - ואץ להניחה בין ידי אחותו.

כשאבי העלה את אמו, את אחותי ואת בן השכנים, על העגלה, עדיין יישר סטפן את המושכות, ומלמל בקול, "כולם מתעשרים פה, רק אני תקוע עם הארורים האלה..." משקפץ על העגלה, מצא שעשוע חדש: הצליף כביכול בסוסים, אך כיוון לאחור על סבתי ועל הילדים, שישבו לצדה. הילדים בכו, והוא הצליף בהם אחוז טירוף.

משהוכרזה בצהריים "מנוחה לסוסים!" ישבנו לאים ומותשים. בתוך כך חלפה שמועה, שאישה הגיעה הלילה מתוך היער, וסיפרה שעגלות רבות הוסטו מהדרך, והעגלונים האוקראיניים רצחו בגרוזינים את נוסעיהן.

אחרי המנוחה אחז שוב טירוף בסטפן. הוא הדחיר את הסוסים, והצליף במגורשים, שעבר על פניהם. לבסוף נכנס עם סוסיו לתוך קבוצה שהלכה בצד עגלתו. אבי אץ אליו, וקרא, "מה אתך, סטפן?! אנחנו בני כפר אחד..." אמי קרבה אליו: "אינך פוחד מאלוהים, סטפן...?!"

סטפן נדהם. שתק רגע. ולפתע שאג בשנאת טירוף: "אתם רצחתם את ישו, יהודייה ארוכה. את האלוהים שלנו רצחתם..." ובכל-זאת האט את נסיעתו.

לקראת הערב נראה יער לפנינו, וסטפן החל להאט נסיעתו. אימה אחזה בנו. אבי קרב אליו, והושיט לו צמיד זהב של סבתי וכמה שטרות כסף. בעודו משתעשע בצמיד, מצא סטפן שעשוע נוסף. הוא עצר את העגלה, והורה לאבי לדחוף את העגלה, כיוון שהסוסים עייפים. כולנו קרבנו לאחורי העגלה, ודחפנו, וסטפן קרא, "יותר חזק... יותר חזק... הסוסים עייפים!"

סבתי, שלא יכלה עוד לראות בסבלנו, פנתה אליו, "מה אתה רוצה מהם, סטפן..." היא לא סיימה דבריה, והוא החל להצליף בה בכל כוחו. אבי קפץ לעגלה, ומשך את סבתי ממנה, ואמי תפסה את אחותי ואת בן השכנים, והורידה אותם מהעגלה.

מרס ואביגדור שחן.

או-אז, פתח סטפן בגידופים לעבר סבתי, "איני פוחד מפני כשפיך, יהודייה ארוה... בכפר האמנו שהשרץ הזה... ", והצביע עלי, "מזרע קדושים הוא. וכאשר עבר בשדותינו רצנו לגעת בו כדי לזכות במשהו ממזלו הטוב... היינו טיפשים. לו הייתם קדושים, לא היה קורה לכם מה שעושים לכם. לא לפלשתינה אתם נוסעים. לאטאקי-מוגילב אתם הולכים. שם יירו בכם... שישה בנים לי כארזים... כשאשוב לכפרנו, אני מנדב את כולם להיטלר, שיטהר את העולם מיהודים... מה שעושים לכם פה זה משחק לעומת מה שעשו ליהודי קומרוב. את אביך" - הוא פנה לעבר אמי - "רתמו בעגלה, ואחייך דחפו אותה עד בריצ'אני... זה היה מחזה..."

כאותו הרגע התרוממה סבתי אט-אט. מחתה בצעיפה את הדם מהצלפותיו, וצעקה פרצה מפיה - "סטפן, שמע! שמע, סטפן! זה שמונה-עשר דורות שורה קדושה על משפחתנו. זכור את אשר אני אומרת לך! יום יבוא ואסונות נוראים יבואו על ביתך ועליך. דעתך תיטרף עליך, וקללה תדבק בביתך. אחוז טירוף תתרוצץ ממקום למקום לחפש מפלט מהאימה, שתדרוף אחריך. והילד הזה" - והצביעה עלי - "נכדי, יראה דברי האלה מתקיימים..."

סבתי פנתה לאבי, "ועליך אני מצווה, בני, כאשר לא אוכל עוד להמשיך, הניחו לי. אל תתעכבו בגללי".

סטפן פרץ בצחוק, והצליף בסוסים.

לא הרחקנו מהמקום, והמסע עצר ללינת לילה. כעבור ימים אחדים הגענו לאטקי-מוגילב שעל דנייסטר, ושכבנו על רצפת בית-הכנסת, שעל קירותיו נכתב ביידיש בדם - "יהודים, אמרו 'קדיש' עלינו, כאן נרצחנו... " "כאן ירו באשתי ובילדיי..." "פה נשארתי אחרון במשפחתי..." ועוד כתובות מזויעות דומות להן.

שכבתי ליד סבתי, "סבתא, האם באמת אראה ברעתו של סטפן?"

"זה שמונה-עשר דורות, נכדי, סוככת ברכה עלינו. ואתה נושא אותה בתוכך, לדורות הבאים... את אשר תבורך..." וכאן הפסיקה. אחזה בשתי ידיה בראשי, ומלמלה, "זה שמונה-עשר דורות..."

למחרת שכר אבי עגלה של אוקראיני אחר, והוא העלה עליה את סבתי, את אחותי ואת בן השכנים שקדח מחום ועם ערב נפטר. מאז לא ראינו עוד את סטפן. למחרת עברנו ברפסודות על מימי הדנייסטר, שעל גליו השקטים התנועעו ערמות של גופות נפוחות, שנזרקו אל הנהר במסע שלפנינו.

אביגדור הוא היסטוריון צבאי בארץ-ישראל, הוא חוקר את הוויית הצבא, צבא ישראל ועלילות גבורותיו, ומשתתף בגיבוש תרבות ביטחון יהודית כדי שלעולם לא תהיה עוד שואה, ולעולם לא ייעקר עוד מאותה ארץ פלשתינה - אליה גירשו אותו האוקראינים - היא ארץ-ישראל.

כ. דיאלוג מן התופת

תוצא נורמנדי השפיע לא רק על אנשים בעולם החופשי, והעניק ליהודים תקווה, והניעם לתכנן את החיים שאחרי, הוא השפיע גם על הגרמנים בכלל ועל היטלר אישית. הפילדמרשל הגרמני גרד פון רונדשטאט, שפיקד במאי 1940 על מבצע "אבחת המגל", שהכריע את צבא צרפת ואת כוח המשלוח הבריטי בשלושה ימים, נשאל מה על גרמניה לעשות לאחר נורמנדי. הפילדמרשל הוותיק השיב, "המלחמה אבודה, יש למהר ולעשות שלום". ייתכן שאובדן רצון המלחמה של רונדשטאט לא היה תוצאה, אלא סיבה לתבוסה בנורמנדי. ארבע שנים לפני-כן, הוא הביס את צבא אנגליה ואת צבא צרפת ממניעים מוגבלים: נקמה על תבוסת גרמניה במלחמת-העולם הראשונה ומקצוענות צבאית. בשנת

1944 הוא הבין, יחד עם פילדמרשל ארווין רומל שפיקד על ה"חומה האטלנטית" מול תעלת למאנש ועם מפקדים בכירים אחרים, כי תמיכת הצבא בהיטלר הייתה מיקח-טעות. העדר זרימה מערבולתית של רצון בקרב מפקדי גרמניה פגע ביכולת הלחימה הגרמנית. זרימה מערבולתית אדירה אצל וינסטון ספנסר צ'רצ'יל, אצל דוויט דיוויד אייזנהאואר, אצל ברנארד לו מונטגומרי, אצל ג'ורג' סמית פטון ואצל עומר נלסון ברדלי, מפקדי גיסות בעלות-הברית בחזית נורמנדי, העצימו את כושר הלחימה של בעלות-הברית. אלא שבעלות-הברית לא חפצו בשלום מידי בנסיבות של אותם הימים. סטאלין אפילו ביטל מבצע להתנקש בחייו של היטלר, כדי שהרייך השלישי לא יתמוטט. בעלות-הברית ביקשו להשמיד לחלוטין את צבא גרמניה, ולהכניעה ללא כל תנאי. למרות הערכתו של רונדשטאט, היטלר לא איבד את מרצו. הוא האמין שקשריו המטפיסיים עם השטן יחוללו מהפך לטובתו במלחמה, וכישלון הניסיון להתנקש בחייו חיזק את אמונתו. ואכן, היו לגרמנים עוד הישגים בשדות הקרב, אם כי לחולל מהפך לא היה להם כבר שום סיכוי. בעוד שגרמנים רבים החלו לחפש אליבי, ולטשטש ראיות, כדי לא לשלם מחיר אישי, היטלר החליט דווקא להאיץ את השמדת היהודים. הרי היהודים אחראים למוסר הנוצרי, שהוא כה שגוי. הוא הפנה את תשומת-לבו לעבר יהודי הונגריה, שהשואה פסחה עליהם עד אז.

זאב אלון היה המורה לעברית בהדסים, ולימים מרכז חברתי ומנהל בית-הספר. לפני עלייתו לארץ-ישראל, בשנת 1947, נקרא אלכסנדר האופט. תוצא נורמנדי השפיע על אלון דרך היטלר. גם הוא הגיע להדסים לאחר שעבר את אושוויץ.

זאב אלון נולד בשנת 1920 בעיר מונקאטש - הבירה המסחרית של האזור הטראנס-קרפטי באוקראינה. עד 1920 השתייכה העיר להונגריה, מאז ועד 1938 לצ'כוסלובקיה, ומאז עד 1945 שוב להונגריה. בין שתי מלחמות-העולם, כמחצית מתושבי העיר היו יהודים, והתנועה הציונית הייתה פעילה בה מאוד.³¹

אלון התייתם מאביו בגיל חמש, למד בבתי-ספר עבריים והיה חבר בתנועת הנוער בית"ר. בשנת 1939 סיים זאב בהצטיינות את בחינות הבגרות, והחל ללמד עברית בעיירה קרובה. לפני פרוץ המלחמה, סופחה מונקאטש להונגריה. לאחר פרוץ המלחמה חזר אלון למונקאטש, ועד 1944 סייע, יחד עם אחותו, לנהל את המסעדה המשפחתית. עד אותה השנה יהדות הונגריה לא סבלה מן המלחמה.

בשעה שבע בערב, ימים אחדים אחרי הצלחת הנחיתה בנורמנדי, התפרצו לביתו שמונה שוטרים. הם ציוו עליו להתלבש, לקחת אתו חבילה, שלא תעלה על חמישים ק"ג, ולבוא אתם. עם עשירי העיר ועם מנהיגי הקהילה, נשלח אלון למחנה עבודה בעיר. אחרי כחודש ימים, נשלח לאושוויץ. במשך שנה עבר זאב התעללויות ועינויים קשים. רוב הסובבים אותו נרצחו, או נפחו את נשמתם. הוא שרד בזכות כישרונו הטבעי לקיים דיאלוג עם הסובבים אותו.

"מה רצית לעשות כשתהיה גדול?" שאלה אותו המראינת ממוסד "יד ושם" בשנת 1977, כשהיה בן 77.

"רציתי להיות מורה".

התקווה להיות מורה ולחנך אנשים לעולם טוב יותר סייעה לו להתגבר על זוועות השואה, שעבר בגופו. בהדסים תרם אלון את כישרונו הדיאלוגי, שהיה לו ניחוח מיוחד של מחנך ששרד את התופת.

31. המקור: אתר מוזיאון השואה בווינגטון, בירת ארצות-הברית.

כ"א. החלטה במונטריאול

בשבעה ביוני 1944 נסעה רחל כגן, יושבת-ראש ויצ"ו ארץ-ישראל, מחיפה לתל-אביב, לבקר את אסתר זמורה, יושבת-הראש לשעבר, במיטת חוליה. בשנת 1968 ראינתי את רחל כגן על ידידתה מאודסה ומירושלים, רחל המשוררת. את עדותה כללתי בכיוגרפיה שפרסמתי על רחל. תוך כדי הראיון סיפרתי לה, שלמדתי בהדסים ארבע שנים. בהתרגשות רבה אחזה את ידי בידיה, נשקה לי על מצחי, וסיפרה כיצד נולד הרעיון להקים את כפר-הילדים-והנוער ויצ"ו-הדסים, לניצולי השואה ביוני 1944:

"הידיעות על הנחיתה המוצלחת בנורמנדי חיזקו את אסתר החולה", סיפרה רחל כגן. השתיים שוחחו על ההנחה, שמאות אלפי ילדים יהודיים, שרבים מהם יתומים, יזדקקו לטיפול משקם אחרי המלחמה. הן זכרו כי בוועידה העולמית העשירית של הארגון, שהתכנסה בז'נווה באוקטובר 1939, חודש אחרי פרוץ המלחמה, דובר על הצורך לקלוט ילדים יהודיים יתומים מפולין. עדיין לא הייתה השואה, אך אסון כבד ירד על קהילת יהודי פולין הגדולה. הוחלט להקים עבורם כפר-ילדים-ונוער בארץ-ישראל, שיעניק להם בית חם. מן הפרוטוקולים של אותה הוועידה מסתבר, כי הצירות הדגישו, שעל הכפר להנך לערכים של חופש, של שוויון ושל אחווה.

עכשיו, לאחר הצלחת הנחיתה בנורמנדי וכשסיום המלחמה נראה באופק, החליטו אסתר ורחל לגשת למימוש ההחלטה. למחרת שלחה רחל כגן מברק בעניין הזה לרבקה זיו, נשיאת ויצ"ו העולמית, בלונדון. מקץ יומיים קיבלה רחל כגן מברק ממונטריאול:

רחל היקרה,

ויצ"ו קנדה תממן את הקמת כפר-הנוער ואת הפעלתו.

צאו לדרך.

בברכת חברות,

אנה רז'ינסקי - נשיאת ויצ"ו קנדה

בעשרים ביוני 1944, זימנה אנה רז'ינסקי את הוועד המנהל הכל-ארצי של ויצ"ו קנדה לשיבת חירום במשרד הראשי של הארגון במונטריאול על "טיפול ביתומים יהודיים אחרי המלחמה". חברות הוועד מכל רחבי קנדה הגיעו לשיבה. אף אחת לא נעדרה. לפי הפרוטוקול, אמרה הנשיאה לחברות באולם הישיבות המרווח:

בעלות-הברית פלשו לצרפת. המומחים אומרים לנו, שגרמניה הנאצית תובס לבטח, אף כי לא ברור כמה זמן עוד תארך המלחמה. הניצחון יסכל את תוכנית הפתרון הסופי של היטלר יימח שמו, להשמדת כל יהודי אירופה. אחרי המלחמה ייוותרו באירופה יתומים יהודיים רבים וילדים, שהוריהם אמנם נותרו בחיים, אך אין ביכולתם לטפל בהם.

אנחנו, שעשינו את המלחמה בנוחיות, חובה עלינו לעשות הכול כדי להעניק לילדים האלה בית חם וחינוך מעולה, שישכיח מהם, ולו במעט, את מוראות המלחמה. אני מציעה שנשות הדסה קנדה ייטלו יוזמה, ויקימו בארץ-ישראל כפר-נוער ליתומים יהודיים ברמה גבוהה מאוד.

אנחנו נממן את רכישת הקרקע, את בניית הכפר, את העסקת המורים והמדריכים הטובים ביותר בארץ-ישראל ואת האחזקה השוטפת.

ארגון נשות ויצ"ו-ארץ-ישראל יהיה נציגנו במקום, ואנו נעקוב מקרוב אחרי כל הנעשה במוסד, ונפעל כך שיהיה פנימייה מעולה.

העלות המשווערת - חצי מיליון דולר.

ההצעה התקבלה פה אחד. עשרים ואחת החברות התחייבו לגייס את הסכום הדרוש. מפעל הדסים יצא אפוא לדרך.

רחל וירמיהו בטקס הנחת אבן יסוד לבניין חדש בהרסים.